

**ESKİÇAĞ YUNAN LİTERATÜRÜNDE KADIN:
HERODOTOS ÖRNEĞİ**

**Pamukkale Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yüksek Lisans Tezi
Tarih Anabilim Dalı
Eskiçağ Programı**

Aysun PAYAM

Danışman: Prof. Dr. Turhan KAÇAR

**Haziran 2014
DENİZLİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ ONAY FORMU

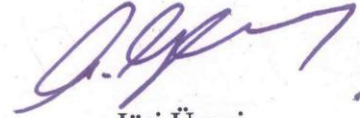
Tarih Anabilim Dalı, Eskiçağ Bilim Dalı öğrencisi Aysun PAYAM tarafından Prof. Dr. Turhan KAÇAR yönetiminde hazırlanan “ **Eskiçağ Yunan Literatüründe Kadın: Herodotos Örneği** ” başlıklı tez aşağıdaki jüri üyeleri tarafından 13.06.2014 tarihinde yapılan tez savunma sınavında başarılı bulunmuş ve Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Başkanı
Prof. Dr. Muzaffer DEMİR

Jüri Üyesi (Danışman)
Prof. Dr. Turhan KAÇAR

Jüri Üyesi
Doç. Dr. Ayşe Gül AKALIN ORBAY

Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun ~~20/06/2014~~ tarih ve ~~13.1.22~~ sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof. Dr. Turhan KAÇAR
Enstitü Müdürü

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini; bu çalışmanın doğrudan birincil ürünü olmayan bulguların, verilerin ve materyallerin bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini ve alıntı yapılan çalışmalara atıfta bulunulduğunu beyan ederim.

İmza:

Öğrenci Adı Soyadı: Aysun PAYAM

ÖNSÖZ

Kadınların tarihini ve talihini anlamak amacıyla planlanan bu araştırmanın temeli, Herodotos'un "*Historiai*" adlı kitabına dayanmaktadır. Eski Yunan ve İran dünyasının temel kaynakları arasında ilk sırada yer alan eserden hareketle, eskiçağ'ın dişil modellerinin ortaya çıkartılıp, belirginleştirilmesine ve özelden genele giden bir kadın tarihi oluşturulmasına çalışılmıştır. Çünkü Herodotos *Historiai*'sında, yalnızca devletleri ve olayları anlatmakla yetinmemiş aynı zamanda Yunan kadınları ile barbarlar olarak tasvir ettiği halkların kadınlarıyla da ilgili bilgiler vermiştir.

Zira geçmiş dönemlerde yaşamış olan kadınların sosyal statüsü, toplumdaki konumları ve edindikleri haklar, günümüz aydınlarının ilgi alanları arasında yer almaktadır. Bu sayede ilgililer, kadınların bugün buldukları konumla ilgili çıkarımlarda bulunmakta ve çözüm önerileri geliştirmektedir. Fakat özellikle Eskiçağ'da, ortak bir yaşam içerisinde kadın ve erkeğin birbirlerine olan etkilerini tespit etmek, kaynakların yetersizliği yüzünden büyük gayret isteyen bir iştir. Bu sebeple araştırmamız kendisine bir başlangıç noktası seçmemizi zorunlu kılmıştır. Başlangıç noktası olarak yukarıda da açıklandığı gibi Herodotos'un *Historiai*'sı seçilmiştir. Daha sonra edinilen bilgiler sosyal karşılaştırma yöntemi ve diğer antik kaynakların verdiği bilgilerle test edilmeye çalışılmıştır. Araştırmamızda kullanılan antik kaynakların bir kısmı için <http://www.perseus.tufts.edu> adlı internet sitesinden yararlanılmıştır. Ayrıca verilen tüm tarihlerin aksi belirtilmedikçe milattan öncesini işaret ettiği unutulmamalıdır.

Tez çalışmam süresince gerek bilimsel katkıları ve gerekse manevi yardımları ile desteğini esirgemeyen, yönlendirici bilgilerinden ve kütüphanesinde yararlandığım tez danışmanım ve değerli hocam Prof. Dr. Turhan KAÇAR'a teşekkürlerimi sunuyorum. Yüksek lisans ve lisans öğrenimimde kendilerinden birçok ders almış olduğum, ders dışında da engin bilgilerinden faydalandığım değerli hocalarım başta Yüksek Lisans sınavına girdiğim dönemde bölüm başkanımız olan Prof. Dr. Mehmet Ali ÜNAL'a, şimdiki bölüm başkanımız Prof. Dr. Selahattin ÖZÇELİK'e ve Doç. Dr. Yusuf KILIÇ'a burada isimlerini saymadığım diğer hocalarım adına teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca Yrd. Doç. Dr. Zülal KELEŞ hocama bizlere bir anne şefkatiyle yaklaştığı ve kendisini bu kadar sevdirdiği için özellikle teşekkür etmeliyim.

Hayat, bitiremediğimiz kitaplar, hep aynı yerinde kalıp sonunu izleyemediğimiz filimler gibi belirsizken benim için güzel bir söz, tatlı bir tebessüm kadar anlamlı olan aileme çalışmalarım esnasında bana göstermiş oldukları sabır, anlayış ve manevi destekleri için şükran borçluyum. Fazlasıyla üzerime titremiş, hâlâ ellerinin üzerimde olduğunu ve beni koruduklarını hissettiğim başta dedem Pala İbrahim'a ve tüm rahmetli büyüklerime, hayatım boyunca şükran ve minnet duyacağım. Ayrıca arkadaşlarıma, kendilerini kitaplarıma tercih edip yalnız bıraktığım zamanlardan sonra bile arkadaşlarım olmaya devam ettikleri için teşekkür etmeliyim.

Son olarak araştırmamız bugünün kadınına varılan noktanın önemini hatırlatmak isteyen küçük bir araçtır. Ayrıca elde edilen sonucun eskiçağ kadınının yaşamı hakkında fikir sahibi olmaya yardım etmesi bizler için en büyük mutluluk olacaktır.

Denizli 2014

Aysun PAYAM

ÖZET

ESKİÇAĞ YUNAN LİTERATÜRÜNDE KADIN: HERODOTOS ÖRNEĞİ

PAYAM, Aysun
Yüksek Lisans Tezi
Tarih ABD.
Eskiçağ Programı
Tez Yöneticisi: Prof. Dr. Turhan KAÇAR

Haziran 2014 , 135 Sayfa

Herodotos deyince akla ilk gelen, onun “tarihin babası” olduğudur. Bu sebeple, Herodotos hakkında pek çok yazı kaleme alınmıştır. Ancak Herodotos’un, kadını nasıl gördüğüyle ilgili yapılan çalışmaların sayısı oldukça sınırlıdır. Üstelik Yunanlıların ve Barbarların yaptıkları işleri ölümsüz kılma amacıyla yazdığı kitabında en çok sevdiği konuların başında kadınlar gelirken, saydığı kadın isimleri, erkek isimlerinin yarısına bile ulaşamaz. Herodotos’un okuyucularına anlattığı toplumlardaki kadın - erkek ilişkilerini, sosyal karşılaştırma metodunu kullanmak suretiyle değerlendirebilir; böylece bahsedilen toplumlardaki kadınların yaşamları hakkında daha çok bilgiye ulaşabiliriz. Fakat, Herodotos’un *Historiai*’sında anlatılan bir çok örnekte yer alan kadınların ortak özelliği yüz kızartıcı eylemlerde bulunmalarıdır. Bu yüzden de kadınlar, Yunanlı yada barbar, erkeklerin başlarını belaya soktukları için tehlikeli varlıklar olarak tasvir edilmiştir. Elbette Herodotos’un övgüyle bahsettiği kadın örnekleri de mevcuttur. Herodotos için övülesi özelliklere sahip olan ideal kadın, Yunan kadınıdır. Yunan kadını bu övgüyü evinde oturup, çocuklarına baktığı için alır. Az sayıdaki barbar kadını, yalnızca erkeksi özellikleriyle Herodotos’un övgüsüne layık olmuştur. Erkek gibi olmalarıyla yüceltilen bu kadınlar sonuçta birer kadındırlar. Dolayısıyla, Herodotos’un birçok felaketin sorumlusu olarak gösterdiği bu kadınların, erkek aklıyla yarışmaları mümkün değildir.

Anahtar Kelimeler: Herodotos, Kadın, Tarih, Yunan

ABSTRACT

WOMAN IN THE ANCIENT GREEK LITERATURE : THE CASE OF HERODOTOS

PAYAM, Aysun
Master Thesis
Department of History
Ancient History Programme
Thesis Supervisor: Prof. Dr. Turhan KAÇAR

June 2014, 135 pp.

Whenever Herodotos' name occurs in our minds we immediately recollect that he is 'the father of historiography'. Therefore, nor surprisingly there is a wide range of studies about him and his great work. However, when we ask the question how Herodotos perceived woman in his *Historiai*, then we see that there is a limited scholarly effort spend for this topic. Moreover, in his work, at which he he makes the deeds of the Greeks and Barbarians immortal and though he likes to tell woman stories, the number of the names of women is almost less than the half of men he names. The relationship between men and women that Herodotos tells to his readers can be evaluated by using the method of social comparison. In doing so we may have more detailed information about the lives of women in those mentioned societies. However, in Herodotos' *Historiai* the women either Greek or Barbarian are described as dangerous entities which bring evils to the lives of men. Apparently there are some cases that Herodotos praises women too. For Herodotos the praiseworthy women are of course the Greek women who deserve this praise because she sits in her home and cares her children. Few barbarian women win Herodotos' favour because of their manly fashion. Although they are exalted those manly manners nevertheless they are women. Therefore, according to Herodotos as those women are responsible for many evils, it is impossible for them to compete with men.

Keywords: Herodotus, Women, History, Greek

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
YÜKSEK LİSANS TEZİ ONAY FORMU	ii
BİLİMSEL ETİK SAYFASI	iii
ÖNSÖZ	iv
ÖZET	vi
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR DİZİNİ	x
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM HERODOTOS'UN *HISTORIAI*'SINDA YER ALAN POLİSLER VE KADINLARI

1. 1. Atinalılar	10
1. 1. 1. Yunan Düşüncesinde Kadın Cinsinin Ortaya Çıkışı	12
1. 1. 2. Evlilik	17
1. 1. 3. Erdemli Yunan Kadını	25
1. 1. 4. Yunan Dünyasında Kadın ve Politika	29
1. 1. 5. Kadın ve İnanç	34
1. 1. 6. Yunan Kadınının Giyimine İlişkin İpuçları	37
1. 2. Spartalılar	39
1. 2. 1. Spartalı Kadın ve Evlilik	40
1. 2. 2. Sparta'da Kadın ve Erdem Anlayışı	45
1. 2. 3. Sparta Kadını ve Politika	46
1. 2. 4. İnanç İçerisinde Kadın	49
1. 3. İonia Polisleri	50
1. 3. 1. İonia Töresi	51

İKİNCİ BÖLÜM BARBARLAR ve KADINLARI

2. 1. Lydia	53
2. 1. 1. Lydia Toplumunu ve Ahlâk	53
2. 1. 2. Lydialı Kızlar ve Çeyizleri	56
2. 1. 3. Siyasi Bir Anlaşmanın Mührü: Aryenis	58
2. 1. 4. İnanç İçerisinde Kadın ve Kadın Figürü	59
2. 2. Babil	59
2. 2. 1. Herodotos'un Barbarlarda Beğendiği Bir Adet	60
2. 2. 2. Tapınak Fahişeliği	62
2. 2. 3. Semiramis ve Nitokris	65
2. 2. 4. Giyim	68
2. 3. Persler	68
2. 3. 1. Karmaşık İlişkiler – Evlilikler	69
2. 3. 1. 1. Pers Çocukları	71
2. 3. 1. 2. Yunanlılardan Perslere Transfer Olan Bir Gelenek: Oğlancılık	73
2. 3. 2. Erdem - Ahlâk ve Analık Üçgeninde Kadın	74

2. 3. 2. 1. Kardeşini Kurtaran Kadın	75
2. 3. 3. Pers Kadını ve Politika	76
2. 3. 3. 1. Olumsuz Örnekler	77
2. 3. 3. 2. Siyasetin Hızlı Yükselme Araçları	81
2. 3. 3. 3. Siyaseti Yönlendiren Örnekler	83
2. 3. 4. Persler ve İnançları	84
2. 4. Karia Kraliçesi Artemisia	85
2. 5. Mısır	88
2. 5. 1. Mısır'da Kadın – Erkek İlişkileri	89
2. 5. 1. 1. Değişen Cinsiyet Rollerini	90
2. 5. 1. 2. Mısır'da Fahişelik	91
2. 5. 2. Bütün Barbarların Ortak Siyaset Aracı	92
2. 5. 2. 1. Mısırlı Nitokris	96
2. 5. 3. Farklı Ülkenin Benzer İnançları	97
2. 5. 3. 1. Mısırlı Güzel Ölüler	101
2. 6. İskitler	102
2. 6. 1. Herodotos'a Göre İskitlerin Kökeni	103
2. 6. 2. İskitler ve Erdem	104
2. 6. 3. Tomris	106
2. 6. 4. İskit İnançında Kadın	109
2. 6. 5. İskit Kadınının Güzellik İpuçları	111
2. 7. Amazonlar	112
2. 7. 1. Amazon ve İskit Birleşmesinin Sonucu : Sauromatlar	115
2. 8. Libya Halkları	117
2. 8. 1. Libya	118
2. 8. 2. Libyalı Bir Ana: Pheretime ve Politika	119
2. 8. 3. Libyalı Kadının Giyimi	121
2. 8. 4. Libyalı Kadınların İnanıtları Şeyler	122
2. 9. Hintliler	123
2. 10. Trakyalı Kadınlar	124
SONUÇ	126
ANTİK KAYNAKLAR	128
MODERN KAYNAKLAR	130
ÖZGEÇMİŞ	135

KISALTMALAR DİZİNİ

a.g.e.: Adı geçen eser
a.g.m.:Adı geçen makale
a.g.r.: Adı geçen rapor
akt.: Aktaran
bkz.: Bakınız
c.: Cilt
çev.: Çeviren
Gös.yer. : Gösterilen Yer
Haz.: Hazırlayan
Hdt : Herodotos
M. Ö. : Milattan Önce
M. S.: Milattan Sonra
s.: Sayfa
S.: Sayı
TTK: Türk Tarih Kurumu
v. b. : ve benzeri
vd.: ve devamı

GİRİŞ

Tarih yazıcılığını savaşlar veya antlaşmalar bütünü olmaktan çıkaran ve farklı pencerelerden gören yaklaşımlar, son elli yılda büyük bir mesafe kat etmiştir. Bu hususta tercih edilen yöntemlerden birisi de cinsiyetler -özellikle de kadın cinsiyetlerinden tarih yazımıdır¹. Feminist tarihçilik olarak bilinen bu yöntem, yeni bir tarih metodolojisidir. Feminizm akımından beslenen yöntem, kadınların nasıl ezildiğini, buna rağmen nasıl var olduğunu ve bununla baş etmeyi nasıl becerdiğini ve bu mücadelelerin tarihini, yani cinsiyete dayalı ezilmenin bugüne kadar nasıl devam edebildiğini anlamaya çalışmak olarak tanımlanmaktadır². Kavram olarak feminizm odak noktasına aldığı insan gibi, birçok kavramı bünyesinde barındırmaktadır. Bu yüzden birbirinden farklı, çok sayıda “feminizmler” vardır. Yakın zamana baktığımızda Radikal Feminizm, Liberal Feminizm, Sol Feminizm, İslamcı Feminizm, Postfeminizm, Yeni Feminizm, Ekofeminizm gibi birçok feminizm hareketinin varlığından söz etmek mümkündür³. Ancak ortak bir feminizm hareketinden bahsetmek mümkün değildir. Bununla birlikte bütün bu feminizm akımlarını *Liberal*, *Radikal* ve *Sosyalist* olarak üç başlık altında özetlemek mümkündür. Örneğin, Liberal feminizm diğer feminizmlere göre daha ılımlıdır. İş, siyaset ve aile ilişkilerinde erkeklerle eşit koşullara sahip olmak şeklinde özetlenebilir. Radikal feminizm ise liberal feminizmin aksine daha serttir ve ataerkil sisteme ve onun getirdiği bütün kurallara karşı çıkar. Bu yüzden ataerkil sistemin kaldırılması radikal feminizmin en önemli hedefidir. Sosyalist feminizm ise hem ataerkil sisteme hem de kapitalist sistemin etkilerine karşı çıkmaktadır⁴. Fakat kısaca üzerinden geçtiğimiz feminizm akımlarının birleştikleri tek ortak nokta, kadının ev içi alana hapsedildiği ve toplumsal alandan yalıtıldığıdır. Kadınların haklarını ve eşit statülerini geri kazanması feminizm hareketi için öncelikli konudur. Çünkü günümüz kadını, erkeğe oranla birçok alanda daha az hak sahibidir. Örneğin, gelişmekte olan

¹Ece Zerman, “ Feminist Tarih(çilik) Tarih : Kimin Tarihi? ”,

<http://www.feminisite.net/news.php?act=details&nid=259> (02.05.2012)

² Serpil Sancar, “ Üniversitede Feminizm: Bağlam, Gündem ve Olanaklar ”, *Toplum ve Bilim Dergisi* , S. 97, İstanbul 2003, s. 164.

³ Josephine Donovan, *Feminist Teori*, (çev. A. Bora, M. Gevrek, F. Sayılan), İstanbul 2005; Gisela Notz, *Feminizm* , (çev. Sinem Derya Çetinkaya), Ankara 2012, s. 19; Arslan Özdemir, *Feminizm ve Kadın Sorunu*, http://www.ozgur-gundem.com/index.php?haberID=17903&haberBaşlık=%E2%80%98Feminizm%20ve%20kad%C4%B1n%20sorunu%E2%80%99&action=haber_detay&module=nuce&authorName=Dr.%20Arslan%20C3%96ZDEM%C4%B0R&authorID=48 (12.08.2012)

⁴ Notz, a.g.e., s. 19; R. W. Connell, *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar*, (çev. Cem Soydemir), İstanbul 1998, s. 61,65.

ülkelerde okuma yazma bilmeyen her üç kişiden ikisi kadındır. Arap dünyasında iki kadından biri okuma bilmezken; Afganistan'da Taliban tarafından kız çocuklarının okula gitmesi yasaklanmakta; Hindistan'da ise bazı sebeplerle kız çocuklarının eğitimi ihmal edilmektedir. İsrail'de ise eğitim sınırlı ve yanlı olarak yürütülmektedir⁵. Birleşmiş Milletlerin topladığı verilere göre kadınların %70'i fiziksel veya cinsel şiddete maruz bırakılmaktadır⁶. 15 ile 44 yaş aralığında bulunan kadınlarda şiddet, kanser, trafik kazaları, ve savaşın neden olduğu ölüm ve sakatlıklardan daha fazla ölüm ve sakatlığa neden olmaktadır⁷. İngiltere'de her yıl üç milyon kadın şiddete maruz bırakılmaktadır⁸. Namus cinayetleriye doğu toplumları ile içselleştirilmesine rağmen batıda bulunan toplumlarda örneklerine sıkça rastlanmaktadır⁹.

Günümüz Türkiye'sinde ise kız çocuklarının okula gönderilmemesi veya eğitimlerinin yarıda kesilerek küçük yaşta evlendirilmesi ile kadınlara şiddet uygulama alışkanlığı maalesef devam etmektedir¹⁰. Türkiye'de 2010 yılında aile fertlerince öldürülen kadın sayısının 1500 civarında olması da bunun bir göstergesidir¹¹. Ancak bu sayı yalnızca bir bütünün istatistiklere yansıyan kısmıdır.

Yukarıda sayıldığı gibi daha bir birçok sebep yüzünden feministler, değişen toplum yapısı içinde kadının var olan haklarını ortaya çıkarma, bu haklardan onları haberdar etme ve toplumun ilgisini çekme konuları üzerinde ısrarla dururlar¹². Fakat bazı kesimler için feminizm 19. yüzyılın ideolojik "izm'lerinden" fazlası değildir. Feminizm ise kadınların kendi kaderlerini tayin etme, kültürel, ekonomik ve politik talepleri karşısında insan eliyle oluşturulan "kadın sorununun" yine insan eliyle çözüleceği noktasında kararlıdır.

Ancak feminizmin en önemli tıkanma noktası pratikteki sorunlardır. Hangi feminist hareket olursa olsun teorilerinin pratikteki yansımalarını görmekte zorlanmıştır. Dolayısıyla en önemli sorun düşünsel alanlarda gerçekleşen başarının hayata

⁵ H. Nur Erkızan, *Aristoteles Yazuları Feminizm ve Aristotelesçi Feminizm Üzerine*, İstanbul 2012, s. 69 - 70.

⁶ TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu, *Kadına ve Aile Bireylerine Yönelik Şiddet İnceleme Raporu*, 24. Dönem 2. Yasama Yılı, Ankara 2011, s. 14.

⁷ *Gös.Yer*

⁸ *a.g.r.*, s. 19.

⁹ Erkızan, *a.g.e.*, s. 61.

¹⁰ TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu, *a.g.r.*, s. 19.

¹¹ *a.g.r.*, s. 25.

¹² Selma Ulusoy, Kadın Mitosu: Feminizm, <http://www.toplumvesiyaset.com/yaziOku.php?id=1178> (02.05.2012)

yansıyamayıdır¹³. Bu yüzden feministler, hareketi temellendirmeye ve kadınlarla ilgili geleneksel göndermelere farklı yorumlar getirmeye çalışmaktadırlar¹⁴. Böylece toplumsal alandaki kısıtlayıcı ve yasaklayıcı bağların, ataerkil dayatmaların çıkış noktasını öğrenerek uygun çözümler üretme ihtiyacı feministlerin tarihle ilgilenmelerini sağlamıştır. Çünkü tarih ve tarih yazımı, ideolojinin ve dolayısıyla belli bir toplumsal bilinçliliğin yaratılmasına doğrudan etkide bulunur¹⁵. Ayrıca günümüzde kadınların karşılaştığı sorunların nedenleri de büyük ölçüde tarihin derinliklerinde yatmaktadır. Kısacası tarihsellik olmaksızın bir dönüşüm politikası yürütmek akıldışı olacaktır.

Kadına ait bir tarihin oluşturulması için girilen çabalarda feminist hareketlerin ve postmodernist bakış açılarının etkisi su götürmez bir gerçektir. Zira tarihin en başından bu yana kadınların yok sayıldığı ve bastırılarak pasif bir duruma itildiğini iddia eden feminist yazarlar, özellikle de yerleşik ve kendini kalıplara sığdırmış olan tarih anlayışının eleştirisini yaparak içinde kadın olmayan tarih kitaplarının geçmişi temsilinin mümkün olamayacağı konusunda hemfikirdirler¹⁶. Kısacası feministler, kadının varlığını inkâr eden bir tarihi reddederler. Dolayısıyla Eveleyn Reed'in de dediği gibi “ *İnsan türünün yarısının –kadın cinsinin- ilk tarihi büyük ölçüde gözden uzak tutulup gizli bırakılmıştır. Bu nedenle de toplumlarda kadınların rolü, yaptıkları ve gerçekleştirdikleri işleri gün ışığına çıkarmak gerekmektedir*”¹⁷. İşte bu araştırma da yukarıdaki hususlar gözetilerek, konu alanına katkıda bulunma isteğinin bir tezahürü olarak ortaya çıkmıştır.

Bilindiği gibi kadın ve erkek zamanın başlangıcından itibaren tıpkı bir elmanın iki yarısı gibi birbirlerini tamamlamışlardır. Buna rağmen kadınların tarihini yazma fikri çok geç oluşmuştur. Zira bu fikir yakın zamana kadar boş bir çaba olarak görülmüştür. Bu yalnız ülkemizde değil, bütün dünyada geçerli menfi bir durumdur. Yakın zamana kadar tarihçilerin cinsiyet kavramlarına bakışının “ *ataerkillik, babayanlılık veya babasoyluluk* ” duvarlarıyla sınırlı olduğu görülmektedir. Erkek egemen ideolojinin

¹³ Pınar Selek, “Feminizme ve Anti-Militarizme İhtiyacımız Var”, *Amargi Dergisi*, S. 2, İstanbul 2006, s. 27.

¹⁴ Zdenka Kalnicka, “Feminist Metaforlar: Felsefeye Ne Önerebilirler”, *Kadın Çalışmaları Dergisi*, (çev. L. Sunar), S. 1-2, İstanbul 2006, s. 12.

¹⁵ Serpil Çakır, “Feminist Tarih Yazımı: Tarihin Kadınlar İçin, Kadınlar Tarafından Yeniden İnşası”, *21. Yüzyıla Girerken Türkiye’de Feminist Çalışmalar Prof. Nermin Abadan Urat’a Armağan*, İstanbul 2011, s. 507.

¹⁶ Richard J. Evans, *Tarihin Savunusu*, (çev. Uygur Kocabaşoğlu), Ankara 1999, s. 12 ; ayrıca bkz. Joan Wallach Scott, “Kadın Tarihi”, *Tarih ve Toplum Dergisi*, (çev. Tansel Güney), S. 195, c. 33, İstanbul 2000, s. 43; Fatmagül Bertay, *Tarihin Cinsiyeti*, İstanbul 2010, s. 20 ; aynı yazarın “Kadın Tarihi: Yeni Bir Gelecek İçin Geçmiş Geri Almak”, *Cogito*, S. 20, İstanbul 2001, s. 273.

¹⁷ Evelyn Reed, *Kadının Evrimi Anaerkil Klandan Ataerkil Aileye I*, (çev. Şemsa Yeğin), İstanbul 1994, s. 11.

kadının varlığı konusundaki tavrı yüzünden kadın geçmişten soyutlanmış ve neredeyse yok sayılmıştır¹⁸. Ancak özellikle kadınların 19. yüzyıldan bu yana artan mücadelelerinin bir neticesi olarak, sosyal bilimlerin çeşitli dalları ve bilim insanları tarafından kadınlara görünürlük kazandırılması gündeme gelmiştir. Yapılan ilk çalışmalar konu alanının genişliği nedeniyle çoğunlukla makalelerle sınırlı kalmıştır. Konu alanının genişliği kadar araştırmacıları zorlayan diğer bir husus ise kaynakların yetersizliğidir. Bu yüzden kapsamlı bir eser yapmak veya bulmak büyük bir çaba ve özveri isteyen bir iş haline gelmiştir. Simone De Beauvoir, Sarah Pomeroy, George Duby, Joan W. Scott gibi isimler bu alanda sayılabilecek önemli yazarlardandır. Özellikle George Duby'nin editörlüğünü üstlendiği “ *Kadınların Tarihi* ” adlı Türkçe'ye çevrilmiş beş ciltlik eser önemli bir kaynak olarak karşımıza çıkmaktadır. Türk bilim dünyasında kadın üzerine yapılan çalışmalar dendiğindeyse akla ilk gelenlerden biri kuşkusuz Muhibbe Darga'dır. Konuyu detaylı olarak ele alan Darga kendisinden sonraki kuşaklar için yeni bir ufuk açmıştır. Bununla birlikte Fatmagül Berktaş, Serpil Çakır ve Ayşe Durakbaşa gibi yazarların da bu alana önemli katkılarda bulduklarını söylemek gerekir. Ancak, Türk bilim dünyasına baktığımızda karşılaştığımız tablo özellikle 1980'lere kadar çoğunlukla yabancı dilde eserlerin Türkçe'ye çevrildiğidir. Fakat son dönemde hızla değişmekte olan bu tablo, özgün eserlerin de ortaya konulmasıyla hayli parlak bir mertebeye kavuşmaktadır.

Gerçekten tarih ve arkeoloji gibi disiplinlerin çalışmalarına bakıldığında erkeğe kıyasla “ *kadının adı yoktur* ”. Kadınlar da ezilen diğer gruplar gibi (zenciler, köylüler, köleler, eşcinseller vs.) seslerini duyuracakları anı uzun zaman beklemek zorunda kalmışlardır. Ancak kadınlar, Fransız İhtilali sırasında bile önemli roller üstlenmelerine rağmen arka plana atılmışlardır. *İnsan Hakları Bildirgesine* karşılık *Kadın Hakları Bildirgesi*'ni hazırlayan Olympe de Gouges bu hareketinin bedelini giyotine giderek ödemiş; kısa zamanda İhtilalin meyvesi olan özgürlük ve eşitliğin yalnızca erkekler için olduğu anlaşılmıştır¹⁹. Bu çarpık durumun oluşmasında tarih boyunca erkekler tarafından, kadına biçilen rollerin etkisi büyüktür. Çünkü kadınlar için biçilen bu roller çoğunlukla suskun rollerdir. Kadın, sadece evinin işleri ile uğraşıp, çocuğuna bakmakla

¹⁸ Necla Akgökçe, A. İlyasoğlu, A. Durakbaşa, S.Çakır, “Kadın Tarihi Tarihin Neresine Düşüyor?”, *Cogito*, S. 29, İstanbul 2001, s. 255.

¹⁹ Erkızan, *a.g.e.*, s.48-49.

yükümlüdür²⁰. Donovan, bu yüzden evdeki yönetimi ele alırken kadının hizmet eder konuma indirgenerek aşağılandığını söylemektedir²¹. Onun basit bir çocuk doğurma aracı haline dönüştürüldüğünü savunur²². Bu açıdan hareket edecek olursak aile erkek egemen bir kurum haline dönüşmektedir. Bu sebeple tarihteki bütün hükümdarların eşleri, anneleri veya kız kardeşleri olmasına rağmen, bu kadınların adları ve yaptıkları çoğunlukla belirsizdir. Onlar, sadece devletlerin siyasi kaderini etkileyebilecek bir duruma karıştıklarında, veya tarihi aktaran kişinin gerekli görmesi halinde adlarını duyurma imkanına sahip olmuşlardır. Dolayısıyla tarih sahnesinde baş rolde olan erkeğin yanında kendisine sadece bir aksesuar veya dekor gibi tarihe tanıklık etme görevi düşmektedir. Soylu bir aileye mensup olmayan kadının durumuysa daha vahimdir. Matematikteki sıfırdan farkı yoktur. Kadın, tarih için etkisiz elemandır. Çünkü yazı ilk icat edildiği andan itibaren yüksek sınıfa mensup erkekler ile rahipler tarafından sahiplenilmiş özel bir ayrıcalıktır. Yazı alanındaki bu erkek egemen tekelleşme tarihin, erkeklerin yaptıklarını ve yaşadıklarını konu almasına neden olmuştur²³. Böylece erkek, tarihin hem öznesi hem de nesnesi sayılmıştır. Kadınların tarihsel eylemleri ise ancak aykırı durumlarda bu tekelleşmeyi aşabilmiştir. Aşamayanlarsa, çoğunlukla yarısını oluşturdukları insanlık için yok sayılmıştır. Böylece kendilerine “biz”, kadınlara “onlar” diyen erkeklerin tanımladığı ortak bir zemin oluşmuştur²⁴. Üstelik kadın, doğurganlığı ile erkek cinsinin anlam veremediği doğaüstü bir varlıktır. Bu yüzden de doğum işini gerçekleştiren ebe kadınların da başka kimsenin sahip olmadığı özel güçlere sahip olduğuna inanılmıştır²⁵. Dolayısıyla erkek cinsine göre kadın cinsi büyücü veya büyülü olmalıydı²⁶. Sonuç olarak kadın da anlam verilemeyen her şey gibi tehlikeli sayılmıştır. Kadın yine matematikteki sıfırdır; ancak bu kez çarpma işleminin yutan elemanı olan sıfır gibi tehlikeli – yok edici – görülür. Dolayısıyla kadına tehlikeli bir varlık olarak muamele edilmeli, kontrol altında tutulmalı

²⁰ Ömer Çaha, kadınlar tarafından gerçekleştirilen bu faaliyetlerin, tarihin etkinlik alanının dışında; bir yan ürün olarak görüldüğünden bahsetmektedir bkz. Ömer Çaha, *Sivil Kadın*, (çev. Ertan Özensel), Ankara 1996, s. 34.

²¹ Donovan, *a.g.e.*, s. 144.

²² *Gös. yer.*

²³ Berktaş, *a.g.e.*, s.19; Connell, *a.g.e.*, s. 13; George Duby – Michelle Perrot, “Kadınların Tarihini Yazmak”, *Kadınların Tarihi (Ana Tanrıçalardan Hıristiyan Azizelere)*, (çev. Ahmet Fethi), İstanbul 2005, c. I., s.15.

²⁴ G. Duby-M. Perrot, *a.g.m.*, s.12.

²⁵ Erkızan, *a.g.e.*, s. 48; Luise Burit Zaidman, “Pandora’nın Kızları ve Yunan Kentlerindeki Ritüeller”, *Kadınların Tarihi (Ana Tanrıçalardan Hıristiyan Azizelere)*, (çev. Ahmet Fethi), İstanbul 2005, c. I., s. 370.

²⁶ Stella Georgoudi, “Bir Anaerkillik Miti Yaratmak”, *Kadınların Tarihi (Ana Tanrıçalardan Hıristiyan Azizelere)*, (çev. Ahmet Fethi), İstanbul 2005, c. I., s. 448.

ve gelecek kuşaklara da bu tehlikeye karşı kendilerini nasıl koruyacakları anlatılmalıdır. Bunun temel araçlarından biri de elbette kendi kalemleri ile yön verdikleri tarih olabilirdi. Bu sayede erkek, sadece hemcinsinin değil; kadın bilincini de zaptetmiş oldu. Yalnızca erkek değil, kadın da kendisini topluma karşı bir zararlı olarak görmeye başladı. Böylece ideolojik olarak boyun eğmeye hazırlandı²⁷. Sonuçta bu yöntem sayesinde kadın, tarihin gelecekteki aktörlerini yetiştirmeye ve tarih kronolojisinin dışında kalmaya mahkûm oldu.

Yukarıda bahsi geçen erkek egemen algı sebebiyledir ki; eskiçağdan günümüze kadar ulaşan bilgiler çoğunlukla erkekler hakkındadır. Kadınlarla ilgili bilgiler, erkekler ile ilgili bilgilerden daha azdır²⁸. Kadınlarla ilgili bilgilerin azlığının yanı sıra bu bilgilerin çoğunluğunun süzülüp geldiği kaynak da erkek zihnidir. Bu bilgiler erkeklerin kadına ve kadın kavramına bakışını yansıtmaktadır. Erkeklerin kadın algısının ne olduğu bu tezde çalışılacak önemli noktalardandır. Ortak bir yaşam içerisinde kadın ve erkeğin birbirlerine olan etkilerini tespit etmek kaynakların yetersizliği yüzünden büyük gayret istese de; her iki cinsin toplum içerisinde farklı konumlarda bulunmuş olmaları, insanı ilgilendiren her alanda kadının da var olması, günümüz araştırmacılarının geçmişte yaşamış olan kadının sosyal statüsü, toplumdaki yeri ve haklarını merak etmelerine yol açmıştır. Eskiçağ kadınının siyasi, sosyal ve dini alanlardaki faaliyetlerinin neler olduğu, hukuki olarak konumu ve işlediği suçlar karşısında karşılaştığı cezaların ne olduğu da merak edilen diğer hususlardandır. Özellikle de bugünkü batı medeniyetinin beşiği olarak kabul edilen Yunan uygarlığında kadınların konumunun ne olduğu sorusu cevap bulması gereken ve günümüz medeniyetinin geldiği noktayı en iyi şekilde gösterebilecek diğer bir noktadır. Dolayısıyla kendisine yüklenen görevlerle karşı karşıya bırakılan kadının bir dekor olmaktan ziyade sadece kendisine ait bir tarihinin olup olmadığı varsa ortaya çıkarılması merak edilen noktaların aydınlanması ile mümkün olabilir.

Bu sebeplerle kadının gözden uzak tutulmuş tarihini ortaya çıkarma fikri / isteğinin ilk basamağını, yani araştırmanın hareket noktasını batı uygarlığının temeli olarak görülen Eski Yunan toplumu oluşturmaktadır. Araç olarak insanlığın hafızası sayılan tarih ve onun babası sayılan Herodotos seçilmiştir. Olaylarının ve

²⁷ Bu duruma Oresteia'dan Elektra ve Athena'nın konumu örnek olarak gösterilebilir. Nitekim hem Athena hem de Elektra mensup oldukları dışı taraftan ziyade erkek tarafını seçerek onları savunmalarıyla ataerkil düzeni ve adaletini kabul etmiş, ona gönüllü olarak boyun eğmiş olmaktadır bkz. George Thomson, *Tragedyanın Kökeni Aiskhylos ve Atina*, (çev. Mehmet H. Doğan), İstanbul 2004, s. 301.

²⁸ G. Duby-M. Perrot, *a.g.m.*, s. 10.

kahramanlarının ölümsüzlüğünü hedefleyerek “ Tarihini ” yazmaya başlayan Herodotos, bu amacına kesinlikle ulaşmıştır. Üstelik anlattığı bütün olay ve kahramanlarının yanı sıra kendisini de ölümsüz kılmayı başarmıştır. Bu sayede günümüzde en çok tartışılan ve hakkında en çok kitap yazılan insanlardan biri olmuştur. Herodotos tarihini yazarken üstün bir Yunanlılık bilinciyle yazmıştır. Bu bilinçle de Yunanlı olmayan diğer toplumları “barbar” olarak nitelendirmiştir. Herodotos’un barbarları, kadınlar gibi dışlanmaya yani “ötekileştirmeye” maruz kalmıştır. O, Yunanlılarla Barbarlar arasındaki farkları sıralarken en çok sosyal karşılaştırma yöntemini kullanmıştır. Bu yöntemin odak noktasına da çoğu zaman kadınları koymuştur. Bunun sebebini ilginç bulduğu gelenek ve göreneklerin herkes tarafından bilinmesi için yazdığını söyleyerek açıklar²⁹. Ona göre ilginç olan şeyin, gerçekten gelenek ve görenekler mi olduğu; yoksa kadınlar mı olduğu üzerinde durulması gereken diğer bir noktadır. Bu yüzden Herodotos’un *Tarihinde* yer alan kadınlar, haklarında verilen bilgiler, yaşadıkları koşullar ve Herodotos’un konuya bakışı, kadın sorununa çözümü geçmişte arayan feministler için üzerinde çalışılması gereken başlıca kaynaklardan biridir.

Lykses ve Dryo’nun oğlu, Theodoros’un erkek kardeşi olan Herodotos, siyasi bir mücadele neticesinde doğduğu topraklardan koparak Samos’a sürgüne gitmek zorunda kalmış; daha sonra da hayatı sürekli seyahat içinde geçmiştir³⁰. Bu kötü durumun bir mükafatı olarak Antik Akdeniz dünyasının hemen her yerine gittiğini söylemek mümkündür. Gitmediği yerler hakkında da bilgi sahibi olmaya çalışmıştır. Uzun uzun anlattığı Mısır’ın yanı sıra, Mısır’ın doğusunda Arap yarımadasına, oradan Fenike, Babil ve Karadeniz’in büyük bir bölümünü gördüğü yerler arasında sayabiliriz. Bütün bu gidip gördüğü veya işittiği coğrafyaların içerisinden bize aktardığı şeylerin içinde kadınlar adına her zaman bir iz bulmak mümkündür. Bununla birlikte Herodotos’un eserinin ana temasını Perslerle Yunanlılar arasındaki mücadele oluşturur. Bu yüzden Herodotos’tan sonra dokuz kitaba ayrılan *Historiai*’nın ilk dört kitabı Pers gücünün büyümesini yani Perslerin Lydia, Babil ve Mısır fetihlerini ele alır. Ayrıca, Perslerin Skyth ve Libya seferleri de burada işlenir. Beşinci kitaptaysa Perslerin, Yunanistan kıtasına yönelmeleriyle sonuçlanan İonia ayaklanması ve Sardes’in yakılması olayları ele alınır. Altıncı kitapta, Maraton Zaferiyle sonuçlanan ilk Pers istilası anlatılır. Geriye

²⁹ Herodotos, *Tarih*, (çev. Müntekim Ökmen), İstanbul 2006, s. 5.

³⁰ Herodotos, *a.g.e.,s. VIII*; Charles Freeman, *Mısır, Yunan ve Roma Antik Akdeniz Uygarlıkları*, (çev. Suat Kemal Angı), Ankara 2010, s. 183.

kalan kitaplarsa Kserkses'in başında olduğu Pers ordusunun, Yunanistan anakarasını istilası ve savaşlarına ayrılmıştır. Ancak Herodotos'un gittiği, gördüğü ve bazen de duyduğu her şeyin içerisinde kadına dair bir ayrıntı bulmak mümkündür.

Herodotos edindiği bilgileri sınıflandırırken iki zıt kutup olarak aktarmayı tercih etmiş; kendisine bir “ *iyi* ” ve bir de “ *kötü* ” seçmiştir. Doğal olarak Yunan dünyası onun için iyinin merkezidir. Kötünün temsilcisi ise barbarlardır. Bu şekilde onun barbar toplumlar için kötü olarak nitelendirdiği eylemleri tersine çevirdiğimizde Yunan dünyasında ideal toplum ve kadın için makbul görülen davranışlara ulaşmamız mümkün olmaktadır³¹. Bu davranış kalıpları da çoğunlukla kadınlar üzerinden anlatıldığı için araştırmamızın en büyük kaynağıdır. Zira bu şekilde erkek gözünden ideal bir kadın tasviri yapılmıştır. Bu yüzden barbar kadınlarının bütün ahlâksızlıklarını anlatma görevini üstlenmiştir. Bu arada barbar kadınlarının bazılarını ölümsüzlüğe layık görmüş ve tarihinde onlardan bahsederek bu kadınları ölümsüzlüğe kavuşturmuştur. Ancak neredeyse bahsi geçen tüm bu barbar kadınları erkeksi özellikleriyle karşımıza çıkmaktadırlar. Hiçbiri kadınsı özellikleri veya başarılarıyla ön plana çıkmış değildir. Bu sebeplerle Herodotos'un Tarihi'nin hareket noktası olarak seçilmesi aynı zamanda ironik bir seçimdir.

Bu çalışma, giriş haricinde iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Yunan dünyasına mensup kadının yaşamına dair bilgiler verilmiştir. Bunu yaparken de Herodotos'un verdiği bilgiler dahilinde hareket etmeye özen gösterilmiştir. Ayrıca bu bölümde Sparta ve İonia kadınları hakkında da başlıklar açılmıştır.

İkinci bölümde ise Herodotos'un ötekiler olarak gördüğü ulusların kadınları üzerinde durulmuştur. Herodotos'un aktardığı pasajlardan yola çıkılarak özellikle Lydia, Babil, Pers, Karia, Mısır, Skyth, Amazon, Libya, Hint ve Trakya kadınlarıyla ilgili başlıklar oluşturulmuştur. Her iki bölümde de ulaşılan bilgiler dini, politik, sosyolojik ve kültürel yönlerden tetkike tabii tutulmuştur. Herodotos'un yanı sıra bu bilgiler Yunan literatüründe yer alan diğer antik kaynaklarla da karşılaştırılmıştır. Sonuç kısmında ise, Herodotos'un verdiği bilgiler ışığında, eskiçağdan günümüze kadınların yaşamları üzerine bazı çıkarımlarda bulunulmuştur. Böylece bu çalışmayla konuya ilgi duyanlar için bir örnek oluşturmak, gelecekteki çalışma ve araştırmalar içinse teşvik edici olmak hedeflenmiştir. Kuşkusuz tezin en önemli katkısı kadın tarihinin, bizzat tarihin kendisi

³¹ Sarah B. Pomeroy, “ Women and Ethnicity in Classical Greece Changing the Pradigms ”, *A Companion to The Classical Greek World*, Oxford 2006, s. 351.

kadar araştırmaya ve yoruma açık, kapsam ve öz bakımından zengin ve sınırsız olduğunu kanıtlaması olacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

HERODOTOS'UN *HISTORIAI*'SINDA YER ALAN

POLİSLER ve KADINLARI

1. 1. Atinalılar

İnsanlık düşünmeye başladığı andan itibaren varlığı ve varacağı noktayla ilgili sorular sorup bunları cevaplandırmaya uğraşmıştır. Bu sırada anlam veremediği çoğu şeyi içgüdüsel olarak dışlamaya, en azından kendinden ve eylemlerinden olabildiğince uzak tutmaya çalışmıştır. Kadın cinsinin de, erkek için varoluş içerisinde anlam vermekte zorlandığı şeyler arasına girdiğini söyleyebiliriz. Örneğin, mitolojik literatürde yer alan Gorgo, Sphinks ve Sirenler gibi pek çok dişi yaratıkların kadının, erkeğin bilinç altında yarattığı korkunun bir yansıması olarak ortaya çıktığı düşünülmektedir³². Felsefi düşüncenin ortaya çıkışı ile kadın ve erkek çoğunlukla iki zıt kutup olarak algılanmış ve bu durum sembolik ifadelerle de yansımıştır. Bu yüzden de genellikle kadınlara atfedilen güç karanlık ve bulanık; erkeklere atfedilen güç ise açık ve belirgin olmuştur³³. Aynı şekilde erkek, her zaman akılla özdeşleştirilişken, kadın ise doğa ile birleştirilmiştir. İnsanın doğa ile mücadelesi de bu bağlamda kadın cinsiyle mücadelesi olarak görülmüştür³⁴. Bu mücadele ruhu da yunan medeniyet dairesine mensup yazarların eserlerine yansımıştır. Bu yansımadan Genevieve Lloyd kitabında, “yunan düşüncesinde *kadınsılık*, simgesel olarak gayri rasyonel, düzensiz ve bilinmez olanla – bilgiyi geliştirirken uzak durulması gereken şeylere- eş tutulmaktaydı³⁵” diyerek bahseder. Dolayısıyla kadın, üstesinden gelinmesi gereken yapısal bir yol engeli, bir şekilde avantaja dönüştürülmesi gereken atıl bir ağırlıktır³⁶. Yunan düşüncesinde bilinmezi temsil eden ve kaçınılması gereken bir nesne haline gelir. Oysa erkek olmak rasyonelliğin yani akılı kullanmanın ilk adımıdır. Kadınlar dünyasından geri çekilmenin

³² Sue Blundell, *Women in Ancient Greece*, Londra 1995, s. 17.

³³ George Duby – Michelle Perrot, “Kadınların Tarihini Yazmak”, *Kadınların Tarihi (Ana Tanrıçalardan Hıristiyan Azizelere)*, (çev. Ahmet Fethi), İstanbul 2005, c. I., s. 19.

³⁴ İsmail Gezgin, *Aynadaki Herodotos Herodotos 'u Yeniden Düşünmek*, İstanbul 2004, s. 135.

³⁵ Genevieve Lloyd, *Erkek Akıl Batı Felsefesinde 'Erkek' ve 'Kadın'*, (çev. Muttalip Özcan), İstanbul 1996, s. 43.

³⁶ Giulia Sissa, “Platon ve Aristoteles'in Cinsiyet Felsefeleri”, *Kadınların Tarihi (Ana Tanrıçalardan Hıristiyan Azizelere)*, (çev. Ahmet Fethi), İstanbul 2005, c. I., s. 95.

hemen hemen her zaman “profesyonel” felsefenin bir önkoşulu sayıldığını söyleyen Sissa’da bu çıkarımı doğrulamaktadır³⁷.

Bununla birlikte Yunan dünyasının en büyük filozoflarından biri olan Platon, kadının bazı yeteneklerinin bulunduğunu kabul eder. Kadın ve erkek arasında yeteneklerin, her iki cins arasında *benzer* dağıtıldığını söyler³⁸. Ancak daha sonraki cümlesinde “*her işte erkek, kadından çok üstündür denebilir*³⁹” diyerek durumu kadınlar aleyhine döndürür. Kadın ve erkek arasında kurduğu yetenek farklarını da bu duruma kanıt olarak gösterir⁴⁰.

Platon’un öğrencisi Aristoteles (M.Ö. 384-322) için kadın, erkeğe göre ikincildir⁴¹. Çünkü ona göre erkeğin egemenliği doğal ve değişmezdir. Aristoteles’e göre “*erkekle dişi arasında, önceki doğadan üstün; beriki aşağı ve uyruktur.*⁴²” Ayrıca “*Bir adamın karısı üzerinde yönetimi, bir devlet adamının yönetimidir. Çocuklarının üstündeki yönetimi ise bir kralın yönetimidir, kralca bir yönetimidir. Çünkü erkek yönetmeye dışıdan daha yeteneklidir.*⁴³” Çünkü “*erkeğin kadından üstün zekası kendiliğinden belli sayılır*⁴⁴”. Zira Platon’da benzer bir yorumla, “*erkeklerin, kadınlar ve çocuklardan, yönetenlerin de yönettikleri kimselerden üstün*⁴⁵” olduklarını belirtir. Homeros için de kadın, erkeğin buyruğunda yaşar⁴⁶. Dolayısıyla Homeros’un sözleriyle kadın, erkeğin yönettiği tebaasıdır anlayışı derinleşir. Kadın, sadece filozofların ve eserlerinde değil; aynı zamanda yunan tragedya ve komedyalarında da zıtlığın sembolüdür. Svehla, yunan yazarlarının kadını, aklın bir gemi olduğu dünyada akıntıyla

³⁷ Sissa, *a.g.m.*, s. 71.

³⁸ Platon, *Devlet*, 5.455. d.

³⁹ Platon, *Devlet*, 5.455. d.; Sissa’da bu görüşe özellikle dikkat çeker bkz. Giulia Sissa, *a.g.m.*, s. 77.

⁴⁰ “*Erkeğin her bakımdan üstün olmadığı bir iş var mıdır sence? Kumaş dokumaktan, hamur işi yapmaktan, yemek pişirmekten söz edip vaktimizi kaybetmeyelim. Elbet bu işler kadınlara özgüdür. Bunlarda kadınların aşağı olması pek gülünç olur.*” Bu sözlerle Platon, kadınların yaptıkları işleri sırf kadınlar iyi yapabildiği için küçümsemekte ve değersiz görmektedir. bkz. Platon, *Devlet*, 5. 455. d.

⁴¹ Bu yüzden Aristoteles hakkında kadın düşmanı olduğuna yönelik yorumlar yapılmaktadır. H. Nur Erkızan, *Aristoteles Yazıları Feminizm ve Aristotelesçi Feminizm Üzerine*, İstanbul 2012, s. 138.

⁴² Aristoteles, *Politika*, 1. 5.

⁴³ Aristoteles, *Politika*, 1. 12.

⁴⁴ Aristoteles, *Politika*, 1. 2; Bununla birlikte Aristoteles’in kadına olan yaklaşımıyla ilgili daha pek çok ipucu vardır. Örneğin *Politika*’nın bir yerinde kadında düşünce yetisinin köleyle kıyaslandığında var olduğunu ancak işlemediğini, yine aynı yerde kadının cesaretinin, hizmet edenin cesareti olduğunu, erkeğin cesaretinin ise yönetenin cesareti olduğunu söyler bkz. Aristoteles, *Politika*, 1. 13.

⁴⁵ Platon, *Yasalar*, 11.917.a.

⁴⁶ Homeros, *Odyseia*, 7.69-70.

hareket eden bir cisim olarak benimsediklerini yazar⁴⁷. Örneğin Euripides, Hekabe'ye söylediği sözcüklerle, efendi olarak erkeği yüceltir⁴⁸.

Demosthenes ise kadınların statüsünü, “*Günlük ihtiyaçlarımız için metreslerimiz, meşru çocuklar doğurmaları için karılarımız ve evin hizmeti için hizmetçilerimiz var*”⁴⁹, diyerek tanımlamıştır. Herodotos gibi bir tarihçi olan Thukydides ise metinlerine kadını koyma gereği görmemiştir⁵⁰. Çünkü kendisi kadının evle sınırlı kalmasına inanan birisidir⁵¹.

Thukydides'in, Platon'un hatta Aristoteles'in kadın denen varlığa karşı aşağılamaya varan bir derecede saldırılarına sebep olan anlayış yetiştikleri kültürün köklerinde barınmaktadır. Öncelikle Yunan düşüncesi ve mitolojisinde kadının bir varlık olarak nasıl ortaya çıktığıyla ilgili oluşan literatüre bakmak, konunun alt yapısının daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

1. 1. 1. Yunan Düşüncesinde Kadın Cinsinin Ortaya Çıkışı

Hesiodos'a göre kadın, sadece erkeklerden oluşan Yunan toplumuna bir ceza olarak tanrı Zeus tarafından yaratılmıştır. Çünkü Prometheus⁵², Zeus'un aklıyla alay ederek, büyük bir öküz keserek parçalara ayırır ve ondan kesilen et parçaları arasında seçim yapmasını ister. Prometheus'un niyeti yağlı et parçaları ile sıvıdığı kemikleri Zeus'a; hayvanın midesine doldurduğu etleriye insanlara vermek, böylece Zeus'u kandırmaktır. Sonsuz akıllı Zeus, Prometheus'un bu tuzağını fark ettiyse de bir şey demez ancak karşılık olarak insanlar için önemli olan ateşi saklar. Graves'in notlarındaysa Zeus'un

⁴⁷ Catherine Svehla, Euripides Women: The Role of Feminine “Other”,

<http://www.catherinesvehla.com/files/euripides-women.pdf>, (13.02.2012)

⁴⁸ Hekabe, Menalaos'a “...bu eski karını öldür. Böylece bilirler ki efendilerine ihanet eden ölür” diyerek Helene'i öldürmesini öğütler bkz. Euripides, *Troyalı Kadınlar*, (çev. Yılmaz Onay), İstanbul 2008, s.44.

⁴⁹ Demosthenes, *Apolodorus Against Neaera*, 59.122,

<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0080%3Aspeech%3D59%3Asection%3D122> (02.10.2013)

⁵⁰ R. Just, Thukydides'in kendi tarihinde kadınlara ilişkin bir önyargısı bulunduğu ve onları daima görmezlikten gelmesinin bunun bir göstergesi olduğuna değinir. bkz. Roger Just, *Women in Athenian Law and Life*, Londra 1991, s. 8-9.

⁵¹ Serpil Çakır, “Feminist Tarih Yazımı: Tarihin Kadınlar İçin, Kadınlar Tarafından İnşası”, *21. yüzyıla girerken Türkiye’de Feminist Çalışmalar*, Prof. Nermin Adaban Urat’a Armağan, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2011, s. 509.

⁵² Prometheus: Bir zamanlar evren üzerinde hakimiyet kurmak için tanrılarla mücadeleye tutuşan devlerden (titanlardan) biri olan Iapetos ile Okyanus tanrısının kızı Klyneme'nin oğlu. (bkz. Azra Erhat, *Mitoloji Sözlüğü*, İstanbul 2012, s. 254-257.)

bu durumu fark etmediği, Prometheus'un kendisine kahkahalarla gülerek, alay etmeye başladığı anda kandırıldığını anladığından bahseder⁵³.

Ancak Prometheus, Zeus'u bir kez daha kandırarak, ateşi çalar ve insanlara verir. Zeus, bu defa ateşe karşılık insanların başına bir *sıkıntı* salar. Hephaistos'a balçıktan bir kız biçimlendirmesini ister. Athene ise bu kıza parlak kıyafetler giydirir. Belinde ve alnında duvakları sarkan kızın başına, taze çiçeklerden oluşan bir taç koyar. Daha sonra Hephaistos kıza parlayan bir gerdanlık verir. Ortaya tanrıları ve insanları hayretler içinde bırakan bir güzellik ortaya çıkar. Böylece “*tanrıların armağanı*” anlamına gelen ilk kadın Pandora yaratılmış olur⁵⁴.

Zeus, bu kadını yani balçıktan yapılmış, tanrısal bir güzellik ve zekâya sahip Pandora'yı, Prometheus'un kardeşi Epimetheus'a eş olarak gönderir. Kardeşinin tüm uyarılarına rağmen Epimetheus, Pandora ile evlenir. Zeus, düğün hediyesi olarak, Pandora'ya topraktan yapılmış bir çömlek hediye eder. Ancak ona evliliğin tamamlanmasından önce bu çömleği kesinlikle açmamasını söyler. Bir süre sonra merakına yenilen Pandora, çömleği açar ve içinden tüm kötülükler dünyaya yayılmaya başlar⁵⁵. Bu andan itibaren kadınlar, erkeklerin başlarına büyük dertler açar. Blundell, Pandora'nın temsil ettiği hediye ve felaket temasının bir benzerinin Homeros'un İlyada'sında yer alan varlığına dikkat çeker. Blundell'e göre tahta at ve Troya'nın yıkılması, Pandora/kadın ile erkeklere Zeus tarafından verilen ceza arasındaki bağlantıyla aynıdır⁵⁶.

Hesiodos'a göre kadın şu sözlerle tanımlanır: “*O kadın dediklerimizin belalı soyu, o ölümlü insanların baş belası. Fukaralığa bir türlü alışamaz kadınlar, Hep bolluktur onların özledikleri. Nasıl ki arı oğullarının sığındığı yerde, hep beslerse verimli bal arıları işi gücü kötülük olan yaban arılarını, bal arıları her gün güneş batıncaya dek bembeyaz petekleri öredururken ötekiler sığınp kovanların içine başkalarının emeğiyle beslenirler. İşte bunun gibi...*”⁵⁷. Zeus, kadını insanoğlunun başına bela olsun diye yarattığı için de “*o kadınlar ki kötülüktür işleri güçleri, iyiliğe karşı kötülük sağladı onlarla*”⁵⁸ Hesiodos'a göre tüm erkekler için Zeus, işte böyle bir kadın cinsi yaratmıştır.

⁵³ Robert Graves, *Yunan Mitleri*, (çev. Uğur Akpur), İstanbul 2012, s. 181.

⁵⁴ Hesiodos, *Theogonia*, 535-590.

⁵⁵ Mircea Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi*, (çev. Ali Berktaş), İstanbul 2012, c. I., s. 311.

⁵⁶ Blundell, *a.g.e.*, s. 24.

⁵⁷ Hesiodos, *Theogonia*, 590-602.

⁵⁸ Hesiodos, *Theogonia*, 590-602.

Bununla da yetinmeyen Zeus, kadınlardan ve onların getirdiği dertlerden uzak durmaya çalışan erkekler için ikinci bir fenalık daha düşünmüştür. Hesiodos'a göre evlenmek istemeyen erkek, yaşlandığı zaman yanında kimseyi bulamayacaktır. Öldükten sonrada malları akrabaları arasında paylaşılacaktır. Dolayısıyla erkek iki kötü durum arasında tercih yapmaya zorlanmaktadır. Evlenerek dert ve tasayı (yani kadını) seçecek yada evlenmeyerek yaşlandığında tek başına ölümü seçecektir. Bununla birlikte evliliği seçenlerinse yaramaz çocukları olacak kalbi ve kafası hiç huzur bulmayacak, kederle dolacakmış⁵⁹. Bu yüzden de erkek, hem mallarını bırakabilmek hem de yaşlandığında bakılabilmek için kadına katlanmak zorundadır⁶⁰. Hesiodos'a göre her iki durumda da erkek acı çeken taraftır. Ancak bu nokta da Giulia Sissa, önemli bir ayrıntıya dikkati çeker. Kadın cinsel farklılığı tanıtmamıştır. Kadın baştan beri vardır. Hesiodos'un dişi ilahları, tanrıçaları zaten vardır. Üreme de kadınlardan önce vardır. Kadınların başlattığı şey, kötü davranış ve insan üzüntüsüdür. Kısacası kadının getirdiği saf kötülüktür⁶¹.

Ayrıca Hesiodos'un, ilk ırk olarak bahsettiği ve övdüğü "altın soy", Kronos'un egemenliğinde yani Mircea Eliade'nın da dikkat çektiği gibi Zeus'tan önce yaratılmıştır⁶². Dolayısıyla yalnızca erkeklerden oluşmaktadır. Bu altın soyun insanları "acıların ve sefaletin uzağında, tanrılar gibi yaşıyorlardı"⁶³. Ancak Zeus'un egemenliği ve Prometheus'un varlığı erkeklerin bu güzel devrinin sonu olmuştur.

Hesiodos'un ilk kadın'ın yani Pandora'nın yaratılış öyküsünün yanı sıra Simonides'e göre kadın yaratılırken hayvanlar örnek alınmıştır. Ancak Hesiodos'un anlatımının özü Simonides içinde geçerlidir. Kadın yine erkek için belanın kaynağıdır. Buna göre "Tanrı kadın aklını bir domuzdan yaratmıştır. Ancak bu kadının hem kendisi hem de evi pislik içindeymiş. Daha sonra kadın dişi bir tilkiden yaratılmıştır. Bu kadınsa ne zaman ne yapacağı belli olmayan, iyi şeylere kötü; kötü şeylere iyi diyen bir kadınmış. Bir başkasını dişi köpekten yaratılmıştır. Sürekli gezer durur ve sürekli havlamış. Bir erkek onu zorla veya güzellikle susturamazmış. Toprakta yapılan kadınsa sürekli yemek yiyen, obur bir kadınmış. İyi nedir, kötü nedir bilmezmiş. Denizden yaratılan kadın ise denizler gibi değişkenmiş. Bir gün yüzüne bakılmayacak kadar çirkin ve hırçın olurken öbür gün dünyanın en güzel yaratığıymış. Kül grisi

⁵⁹ Hesiodos, *Theogonia*, 604-611.

⁶⁰ Blundell, *a.g.e.*, s. 23.

⁶¹ Sissa, *a.g.m.*, s. 80.

⁶² Eliade, *a.g.e.*, s. 308.

⁶³ Hesiodos, *İşler ve Günler*, 110-115.

yaratılan kadınsa çalışmış ama aynı zamanda ne bulsa yermiş. Uzun yelesi bir kısrak yavrusundan yaratılan kadınsa süslenip püslenmesiyle başkaları için bakılası bir güzellik olsa da kocası için tam bir dertmiş. Hiçbir işe yardım etmezmiş. Kocası için veba demekmiş. Gelincikten yaratılan kadın içinse hiçbir şey güzel değilmiş. Komşularından çalıp çırpar; aşk için çıldırmış. Maymundan yaratılan kadınsa Zeus'un erkekler için verdiği en büyük dertmiş. Çirkin bir suratu, kısacık boynu hantal bir yürüyüşü varmış. İyilik yapmayı bilmez, maymunlar gibi her türlü hileyi bilirmiş. Arıdan yaratılan kadına sahip olan erkek ise şanslıymış. Onun sayesinde sahip olduğu malı mülkü artar, zenginleşirmiş⁶⁴. ”

Simonides, kadın cinsinin hayvanlar aleminden ait olduğu soyu soppu ararken; Platon kadını, hayvanlarla bir tutmaz. Platon'un “*aykırı hareket eden kadın doğacak, bu haliyle de kötü olmakta devam ederse kötülüğün çeşidine göre en çok benzediği hayvanın kalıbını alacak⁶⁵*” sözüne göre kadın olmanın mertebesi, hayvan olmaktan üsttedir. Ancak, erkek olmaya göre kesinlikle aşağıdadır. Çünkü kötülük yapan erkek, kadın olarak ceza çekmekle korkutulmaya çalışılmaktadır. Aynı zamanda bu ifadeyle Platon, cinsiyet farklılığının kökenini de kusursuzluk durumunun yok olduğu bir durum olarak niteler⁶⁶. Bununla birlikte dünya üzerinde yaşayan diğer cinslerinde kökeni hakkında bir yoruma ulaşmış olur⁶⁷. Çünkü dünya üzerindeki bütün varlıklar aslında kusurlarının derecelerine göre o cisme girmiş olan erkeklerdir⁶⁸. Fakat Platon başka bir eseri olan Yasalar'da ise kadın varlığının, “*bütün hayvanlar içinde en korkak yaratık olduğu⁶⁹*” şeklinde bir kanıya ulaşır. Euripides'in tragedyasında ise kadın bir mahlûk olarak nitelendirilmekte ve “*Ne deniz ne de toprak bu ayar mahlûk yetiştirmez. Ona yolu üzerinde rasgelen herkes bu hakikati bilir⁷⁰*” denilmektedir.

Görüldüğü gibi kadın farklı ağızlardan olsa da ortak olarak erkek için bir bela/ceza kaynağı olarak görülmektedir. Kadın (yani Pandora) kutuyu açarak bütün kötülükleri serbest bıraktığı için doğal olarak karşılaşılan tüm kötü olayların da sorumlusudur. Aynı zamanda kadın ve ona ait bu kutu, erkek egemen bir toplum düzenini tehdit eden ve

⁶⁴ Simonides'ten aktaran Mary Lefkowitz – M. Fant, *Women's Life in Greece and Rome*, Baltimore 2005, s. 25-27.

⁶⁵ Platon, *Timaios*, 42 a.d.; Platon Devlet'te Orpheus'un kadın soyuna duyduğu nefretten dolayı tekrar hayata döneceği zaman kadın olarak gelme fikrindense bir kuğu biçiminde dünyaya gelmeyi tercih ettiğinden bahseder bkz. Platon, *Devlet*, 10.620.a

⁶⁶ Platon, *Timaios*, 42 b.

⁶⁷ Sissa, *a.g.m.*, s. 79.

⁶⁸ *Gös. yer.*

⁶⁹ Platon, *Yasalar*, 7.814.b.

⁷⁰ Euripides, *Hekabe*, 1180.

sarsan bir unsur olmuştur. Bununla birlikte Simonides için kadının erkeğin başına bela açması için bir şey yapmasına gerek yoktur. Zira o, yaratılışı gereği kusurludur.

Yukarıda anlatılan olaylarla, tek tanrılı dinlerin yaratılışla ilgili verdiği cennetten kovulma öyküsü bir şekilde benzeşmektedir. Tanrı insanı, yani Hz. Adem'i ve Hz. Havva'yı yarattıktan sonra onları kendileri için yarattığı cennete yerleştirmiştir. Burada hiçbir sıkıntı ve ölüm yoktur. Bütün bu güzelliklerin karşılığında onların sadece cennette bulunan elmalardan yemelerini yasaklamıştır. Ancak Hz. Havva'nın nezdinde kadın, yasağa rağmen dayanamayarak bu elmanın tadına bakmak için erkeğin aklına girip, yasak elmayı yiyerek ilk günahı işlemiştir. Sonuç olarak insanoğlunun, bütün güzelliklerin bulunduğu cennetten kovulmasına sebep olmuştur. Böylece erkek, yaşamın bütün sıkıntılarını; kadın ise her doğum yapışında katlanmak zorunda kaldığı acıları çekerek yapmış olduğu günahın bedelini ödemek zorunda kalır⁷¹. Böylece bu mitin başka anlamı daha ortaya çıkar. Bu anlam insanlığın kötülüğe olan meylidir. Dolayısıyla buna göre Hz. Havva ve Hz. Adem sadece bizim varlığımızın kaynağı değil aynı zamanda zayıflıklarımızın ve hüznümüzün de kaynağıdır⁷².

Görüldüğü gibi her iki anlatımda da yasakları bizzat kendisi çiğneyen (açmaması gereken kutunun kapağını açarak) veya başkasına (yasak elmanın tadına baktırarak) çiğnettiren kadındır. Dolayısıyla herhangi bir zorluk yokken yaşamı zorlaştıran da yine kadındır. Bu yüzden Sissa, kadınların lüzumsuz bir öge, varılmadan önce kusursuz ve uyumlu olan bir topluma gereksiz bir eklenti olarak resmedildiklerini vurgular⁷³. Örneğin mitolojik olarak Gaia, bir ana olarak tanrısal egemenliğin başlatıcısıyken, daha sonra oğluna yardım etmekle iktidarı tehdit eden bir varlık olarak yerini konumlandırmıştır⁷⁴. Dolayısıyla kadının, Yunan uygarlığı için daha ilk başta yani yaratılıştaki erkek için varlığından çekinilen bir yük olarak, felaketlerle eş tutulduğu bariz bir şekilde görülmektedir⁷⁵.

⁷¹ Geniş bilgi için bkz. Eski Ahit'in Tekvin Bölümünün 2. ve 3. bölümleri ile özellikle 2:2-4:24 numaralı bölümü. Yusuf Ulucan, *Kitab-ı Mukaddes Eski ve Yeni Ahit Doğrular, Ayrılkılar, Çelişkiler*, İstanbul 2004, s. 127-129.

⁷² Jean Bottéro, "İlk Çift: Adem ile Havva", *Eski Yakındoğu Sümer'den Kutsal Kitap'a*, Ankara 2005, s. 267.

⁷³ Sissa, *a.g.m.*, s. 80.

⁷⁴ Gaia, Uranos ve Kronos için bkz. Hüseyin Üngür, "Kadına karşı Düşünme ve Kadının Ontolojik Politikadaki Serüveni - Antik Yunan Mit ve Felsefelerinde Kadının Konumu", *Antik Yunan'da Felsefe ve Çağımıza Etkileri*, Ankara 2011, s. 150; Graves, *a.g.e.*, s. 41. Gaia, Titanların öldürülmeleri üzerine intikam alabilmek için Typhon'u doğurmuştur. Typhon için bkz. Hesiodos, *Theogonia*, 820-870; Graves, *a.g.e.*, s. 167. Gaia'nın, Zeus'un Egemenliği üzerine entrikaları için bkz. Eliade, *a.g.e.*, s. 304- 305.

⁷⁵ Üngür, *a.g.m.*, s. 155.

Böyle bir durumun, toplumda kadına verilen değer üzerindeki etkisiyse kesinlikle şüphe götürmez. Özellikle kadına biçilen bu olumsuz bakış açısı, Avrupa kültürü üzerinde derin izler bırakmıştır. Zira biyolojik ve toplumsal açıdan cinsiyetler ile erkek, kadın ve tanrı arasındaki ahlâki ilişkilerin dahil olduğu tartışmalar, Ortaçağ aydınlarının özel ilgi alanları arasında bulunmaktaydı⁷⁶. Örneğin, Newton'un paradigmasına göre, akla ve mekanizmanın mantıksal ilkelerine uygun olarak işlemeyen şeyler ikincil, yeterli olmayan, gerçekten uzak ve adlandırılmaz bir şekilde “ öteki ” olarak kabul ediliyordu⁷⁷. Bu bakış açısına göre de kadın, ötekilerin dahil olduğu ikincil kategoriye girmektedir⁷⁸. Aynı açıdan bakıldığında Tristan ve İzolde'nin; Pyramus ve Thisbe'nin; Dante'nin Paolo ile Francesca'sının, hatta Shakespeare'in Romeo ve Juliyet'inin hüsrarla biten aşk öyküleri de bu sonucu desteklemektedir. Mesele aşk olduğunda bile erkek karakterler, kadın karakterlerden daha üstün gösterilir. Hikayenin drama bakımından güçlenmesini sağlayan, acı dolu ilk hamleler, daima erkeklerden gelmektedir. Kadın karakterler ise onları takip etmiştir. Priyamus sevdiğinin öldüğünü zannederek kılıcıyla kendi canına kıymış; kendisini ölmüş gibi gösteren Juliet'in oyununa diğer herkes gibi aldanan Romeo, intihar etmiştir. Bütün bu çıkarımlarında bizlere göstermiş olduğu gibi kadın, erkeğin en sevdiği bile olsa başına bela olarak yaratılmıştır. Zira batı medeniyetini derinden etkileyen, yunan kültürünün temellerinde bu anlayışın yattığı, bıraktığı izlerden de açıkça anlaşılmaktadır.

1. 1. 2. Evlilik

Antik Yunan'da yemek yapma, dikiş dikme, örgü örme, dokuma, çocuk bakımı ve belki biraz okuma yazmayı ve aritmetiği annesi veya büyükannesinden öğrenen bir kızın, ergenliğe erişir erişmez evlenmesi beklenirdi⁷⁹. Bu beklenti doğrultusunda kadınlara atfedilen günlük ev işleriyle uğraşan kadınlar, Yunan literatüründe yüceltilmiş ve metinlerde bu sahnelere yazarlar tarafından oldukça sık yer verilmiştir. Nitekim Homeros'un İlyada ve Odysseia'sının pek çok yerinde yün eğiren, dokumayla uğraşan

⁷⁶ R. W. Connell, *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar*, (çev. Cem Soydemir), İstanbul 1998, s. 48.

⁷⁷ Josephine Donovan, *Feminist Teori*, (çev. A. Bora, M. Gevrek, F. Sayılan), İstanbul 2005, s.18.

⁷⁸ *Gös. yer.*

⁷⁹ Giulia Sissa kadınların günlük işleri olarak görülen işleri şu şekilde sıralamıştır: Dokumacılık, ev idaresi ve çocuk bakımı v.b. bkz. Giulia Sissa, *a.g.e.*, s. 66; Hense – Leonard, *Helen – Latin Eskiçağ Bilgisi*, (çev. Suad Y. Baydur), İstanbul 1948, s. 192; Sian Lewis, Atinalı kadınların yaşamına, çömlükler üzerindeki görsellerden hareketle ulaşmayı hedefleyen kitabında, kadınların eğitimine dair bir ize rastlayamadığını yazar bkz. Sian Lewis, *The Athenian Woman*, Londra 2002, s. 22.

kadın karakterler karşımıza çıkmaktadır⁸⁰. Hatta tanrıça Kalypso dahi altın mekikle tezgahında kumaş dokurken betimlenir⁸¹. Ayrıca kadınlar yemekle ve diğer ev işleri ile uğraşırken de sıkça betimlenmiştir⁸². Ksenophon da, Oikonomikos adlı eserinde kadının ev içerisindeki işlerle ilgilenmesinin daha uygun olacağını belirtir⁸³. Bu yüzden de kadınların, ev idaresi ve işlerin taksimiyle ilgilenmelerini gerekli görür⁸⁴. Yazarların ev işleri üzerinde görüldüğü gibi ihtimamla durmalarının en büyük sebebi, bu işlerin günümüz dünyasına oranla daha büyük önem taşımasıdır. Bu durum sebebiyle çalışkanlık ve kadın arasında bir ilişki kurulmuştur. Zira çalışkanlık, kadınların erdemlerinden biriydi ve kadınlar bu bakımdan kimsenin meziyetlerini yüceltmeyi düşünmediği kölelerden farklıydılar. Bu yüzden metinlerde yer alan kadınlarla ilgili her nesne sadece bir faaliyeti değil, kadınların statüsünü de tanımlamaktadır. Dolayısıyla övülen (dokuma tezgahı, çıkırık v.b.) nesnelere kullanan kadınlar evlilik için uygun, ideal vasıflara sahip kadınlar olarak nitelendirilmekte ve Yunan kadınlarının da metinlerdeki kadınları kendilerine örnek almaları beklenmektedir.

Yemek yapma veya ev işlerini becerebilmek kadar evlenecek bir kadında bulunması beklenen diğer bir özellik ise itaatkar olmasıydı. Bu sebeple kadın, mutlaka bir erkek tarafından başka bir erkeğe verilir⁸⁵. Böylece gelin büyüdüğü aileden ayrılıp yabancı bir erkek ve onun yabancı ailesiyle birlikte yaşamaya gönderilirdi. Bilinmezlerle dolu olduğu için bu yeni hayatın önemi ve anlamı da gelinin nazarında çok büyüktü⁸⁶. Gelinin gelecekteki yaşamı da buna bağlıydı. Bu yüzden evlilik yeni gelin için bir endişe kaynağıydı. Blundell, evliliklerde yaşanan bilinmezliklerle ilgili endişenin, Demeter'in kızı Persephone'nin, Hades tarafından kaçırılışıyla ilgili olan mitosta yer aldığını iddia eder⁸⁷. Buna göre Persephone'nin kaçırılışı ve yer altında bir yaşama başlamasını yani sahip olduğu kimliği kaybederek (Demeter'in kızı

⁸⁰ Odysseia'da Phaiak kadınlarının dokumadaki üstünlüklerinden dolayı övülmeleri 7. 100; Penelopeia çıkırığının başında bulunduğu sahneler 1. 356; 17. 97; 21. 351 bu sebeple Penelopeia'nın tanrısal kadın olarak adlandırılması ve övülmesi 1. 332; İlyada'da Helene tezgahta kumaş dokurken bkz. Homeros, *İlyada*, 3.125.

⁸¹ Homeros, *Odyseia*, 5. 62.

⁸² Odysseia'da yemek yapan kadınlar 20. 106 ; 7. 100 ile İlyada'da 18. 560 numaralı metinlerde yer almaktadır. Odysseia'da hizmet eden kadınlara; Penelopeia'nın hizmetçisi Melanto 18. 320; Penelopeia'nın diğer hizmetçi kadınlarına dair 1. 135 vd.; Eurynome, Odysseus'un evindeki kahya kadın 17. 495; Eurymedousa, Alkinoos'un kızı Nausikaa'nın dadısı 7. 8; İlyada'da ise hizmet eden, aynı zamanda odalık olarak kullanılan kızlar (Aithre ile Klymene) 3. 144.

⁸³ Ksenophon, Oikonomikos, 7. 22-8. aktaran Lewis, *a.g.e.*, s. 60.

⁸⁴ *a.g.e.*, 7. 35-6

⁸⁵ Just, *a.g.e.*, s. 45-46.

⁸⁶ Bu bilinmezliklerin tezahürü "Genç bir kız olarak, *bütün ölümlülerin yaşamlarındaki en tatlı anıların babalarının evinde geçirdikleri olduğunu düşünüyorum*" sözleriyle en iyi şekilde Sophokles'in Tereus adlı eserinde ifade edilir. Sophokles, *Tereus*, (582.1-10)'tan aktaran bkz. Lewis, *a.g.e.*, s. 22.

⁸⁷ Blundell, *a.g.e.*, s. 42.

kimliğinden), yeni bir kimlikle (Hades'in karısı kimliğine) yaşama başlaması, içerisinde bilinmezlikleri barındıran bir çeşit ölümü temsil ettiğini iddia eder. Aslında evlilik ve ölüm denkleminin gerçek bir yanı daha vardır. Gerçekten bu dönemde bir çok kadın, doğum yaparken ölmektedir⁸⁸. Bu yüzden Medea “*üç kez en ön safta yer almayı yeğlerdim, bir çocuk doğurmaktansa*⁸⁹” der. Başka bir tehlikeyse kocaların, eşlerinin yerine başka bir kadını tercih etmesi ihtimaliydi. Gerçekten de tragedyalardaki örneklerine bakıldığında Medea, Klytimestra, Hermione aynı kaderi paylaşmışlardır⁹⁰. Ancak bu korku, tehlike ve bilinmezliklerle dolu yeni dünyada kadından, yine de erkek lehine itaat etmesi istenirdi. Bu yüzden kadının, erkeğin isteklerine karşı boyun eğmesi çok önemliydi. Aristoteles, Sophokles'ten alıntıladığı cümlesinde itaatkar kadını överken susmayı “*kadının şanındandır*” diyerek aktarır⁹¹. Andromakhe, “*...dilimi tutup, iyilik dolu bakışlarımı sundum kocama. Nerede direnip, nerede boyun eğmem gerektiğini bilirdim*⁹²” diyerek kendini överken; Agamemnon tragedyasında, Klytimestra kocasına haber gönderirken “*...tezlikle dönsün, gelsin de konağında sadık karısını, ayrılırken nasıl bırakmışsa öyle bulsun, bir bekçi köpeği gibi ona bağlı kalmış, düşmanlarına karşı durmuş...*⁹³” diyerek kendini övmekte ve itaatkarlığını bekçi köpeğiyle sembolleştirmektedir. Antigone'nin kardeşi İsmene'ye “*kadınız biz, kavga edemeyiz erkeklerle...boyun eğmeliyiz buna da daha kötüsüne de*⁹⁴” diyerek itaat etmenin zorunlu bir durum olduğunu dile getirir. Euripides'in Andromakhe'yle ilgili tragedyasında söylenen “*Bir kadın kendinden aşağı bir kocaya verilse bile, ona karşı saygılı olmalıdır*⁹⁵” sözleriyle; Euripides'in Medea tragedyasında, sütnine tarafından verilen öğüt de bu yöndedir. Sütnine, İason'un evinin önünde dinleyicilerine şöyle seslenmektedir: “*İşte evliliği sakınmanın en sağlam yolu, bir kadının itaatkar bir biçimde boyun eğmesi kocasının isteklerine.*⁹⁶” Gerçekteyse sütninenin ve yazarların bu sözleri Medea veya diğer kahramanlara değil tragedyanın hitap ettiği gerçek kadınlaradır.

⁸⁸ Blundell, *a.g.e.*, s. 42.

⁸⁹ Euripides, *Medea*, s. 17.

⁹⁰ Bu durum o kadar sıradandır ki koro Medea'nın kızmasını ilginç bulur ve ona niçin kızdığını sorar. bkz. Euripides, *Medea*, s. 14.

⁹¹ Aristoteles, *Politika*, 1. 13. Ayrıca Aristoteles, kadın görgülü bir adamdan daha sessiz olmazsa geveze sayılır diyerek ekler bkz. 3. 4.

⁹² Euripides, *Troyalı Kadınlar*, s. 31.

⁹³ Aiskhylos, *Agamemnon*, 605-610.

⁹⁴ Bertolt Brecht, *Sophokles'in Antigone'si*, (çev. Ahmet Cemal), İstanbul 1994, s. 19.

⁹⁵ bkz. Euripides, *Andromache*, 210,

<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0090%3Acard%3D183>
(02.10.2013)

⁹⁶ Euripides, *Medea*, s. 9.

Evlilik her iki taraf için de sözlü bir antlaşmayla başlardı⁹⁷. *Engyesis* ile yani nişan olarak nitelendirebileceğimiz bir törenle kızın babası yada ölmüş ise, en yakın erkek akrabası damada kızla beraber bir miktar para demek olan çeyizi de vaat ederdi⁹⁸. Bu yüzden gelin, kocasının evine hediyeler taşıyarak gelen -tıpkı tanrıların armağanı olan Pandora gibi- karşılıksız bir hediye olarak görülmüştür⁹⁹. Çeyizin tamamen damadın kontrolüne geçmesiyle de, anlaşma yani evlilik resmileştirilmiş olurdu¹⁰⁰. Bununla birlikte evliliğe ilk çocuk doğuncaya kadar da tamamlanmış olarak bakılmazdı¹⁰¹. Koca, evlilik devam ettiği sürece çeyizin içerisinde yer alan malları idare eder ve elde edilen malları alırdı¹⁰². Böylece kadın, kocasının vasisi olduğu ve gayri reşit olarak görüldüğü bir sistemin içerisine girmiş olurdu¹⁰³. Bu yüzden evlilik anlaşması kadını, kocasının sınırlarını çizdiği bir hayatın içerisinde yaşamaya mahkum ederdi. Böylece en üst sınıfa mensup olan kadınlar kamu yaşamıyla, kocaları için hayat kaynağı olan siyasi ilişkilerden dışlanmışlardı. Bununla beraber T. Martin, yoksul sınıfa mensup olan kadınların kamu ve erkek dünyasıyla daha fazla ilişki kurmuş olabildiklerini savunur¹⁰⁴. Yine benzer şekilde metres edinme de sözleşmeye dayanıyordu. Tıpkı evlilikte olduğu gibi bir erkek, başka bir erkekten kadını alırdı¹⁰⁵. Yapılan antlaşmalar hem kız hem de erkek tarafı için bağlayıcı bir durumdu. Bu yüzden evlilik, çocuk sahibi olmak ve mal transfer etmek için temel bir araç olarak

⁹⁷ Bu durum sadece Klasik çağa özgüdür. Zira Helenistik Çağ'da bu durumun değişmeye başladığını gösteren kanıtlar mevcuttur. Evlilik yazılı bir antlaşmaya dayanırken gelini veren hem annesi hem de babasıdır. Daha geniş bilgi için bkz. Blundell, *a.g.e.*, s. 115; Didem Demiralp, *Eski Yunan Kültüründe Kadının Yeri*, http://www.akademia.edu/340322/ESKI_YUNAN_KULTURUNDE_KADININ_YERI (16.01.2011); François Lissarrague, “Kadın Figürleri”, *Kadınların Tarihi (Ana Tanrıçalardan Hıristiyan Azizelere)*, (çev. Ahmet Fethi), İstanbul 2005, c. I., s. 155; Claudine Leduc, “Antik Yunanistan’da Evlilik”, *Kadınların Tarihi (Ana Tanrıçalardan Hıristiyan Azizelere)*, (çev. Ahmet Fethi), İstanbul 2005, c. I., s. 282.

⁹⁸ Gelinlerin yanlarında getirdikleri çeyizlerden Yunanlı pek çok yazar bahsetmiştir. Örneğin Euripides’in İpheigeneia’nın talihsiz kaderini ele aldığı tragedyasında ihtiyar köle Klytimestra’ya kendisini “...bir zamanlar Tynderos, beni çeyiz kölesi, iyi bir gelin süsleyicisi olarak eşinle beraber sana göndermişti” diyerek hatırlatır. Bkz. Euripides, *İpheigeneia Aulis’te*, 45 ile aynı kaynaktan çeyizin geçtiği bir diğer yer için bkz. 610; Homeros, *Odysseia*, 2. 54; 2. 133, Laertes’in kızı Ktimene’nin Same’li biriyle evlendirilirken *sayısız armağanlar* aldığı mevzu için bkz. 15. 367; İlyada’da Priamos’un kızı Laothoe için büyük bir çeyiz verdiğini 22.52; Andromakhe’nin Hektor’a eş olarak “altın çeyizlerle kraliyet evine geldim” sözleri için bkz Euripides, *Andromache*, mısra 1-5, <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0090%3Acard%3D1> (02.10.2013)

⁹⁹ Leduc, *a.g.m.*, s. 247.

¹⁰⁰ İhtiyar köle Klytimestra’ya “Çeyizinle beraber kral Agamemnon’un bana sahip olduğunu da bilirsin” diyerek çeyizin kontrolünün kocanın eline geçtiğini doğrulamaktadır. Bkz. Euripides, *İpheigeneia Aulis’te*, 870.

¹⁰¹ Lewis, *a.g.e.*, s. 15.

¹⁰² Leduc, *a.g.m.*, s. 284.

¹⁰³ *a.g.m.*, s. 283; Thomas R. Martin, *Eski Yunan*, (çev. Ü. Hüsrev Yolsal), İstanbul 2012, s. 243.

¹⁰⁴ *a.g.e.*, s. 218.

¹⁰⁵ Leduc, *a.g.m.*, s. 284.

görülmekteydi¹⁰⁶. Meşru çocukların annelerinin, her zaman kocalarına değerli eşyalarla birlikte verilmesinin asıl nedeni de budur¹⁰⁷. Meşru evlatların anneleri olan bu kadınlar, satın alınan, köle olan veya savaşta esir alınan diğer kadınlardan statü olarak ta şüphesiz daha üstündürler¹⁰⁸. Bu üstünlük sayesinde esir olarak alınan ve rakip olarak gördüğü Andromakhe'ye karşı Hermonie “*Babam çeyiz verdi ve bu yüzden aklımdakini konuşabilir, bu cümlelerle cevaplayabilirim*¹⁰⁹” diyebilmektedir. Homeros’un anlattığı Eurykleia’nın hikayesiye eş olarak alınan kadınlar arasındaki statü farkının daha açık bir kanıtıdır. Zira Odysseus’un babası Laertes, Eurykleia’yı körpecik bir kızken babası Ops’tan satın almıştır. En güzel çağındaki bu kıza biçilen değerse çok daha dikkat çekicidir. Laertes, kızını babasından yirmi sığıra satın almıştır¹¹⁰. Ancak yirmi sığır vererek Eurykleia’nın bedeninin kullanım hakkını satın alan aynı Laertes, ilginçtir karısının korkusundan kızcağızı bir kez dahi yatağına alma cesaretini gösteremez¹¹¹. Eurykleia bir eş namzedi olarak alınmasına rağmen evin bir hizmetçisi gibi hizmet etmiş; Odysseus’u büyütüştür¹¹². Ancak, Laertes’in Eurykleia’dan çocukları olsaydı bu çocuklar Odysseus’un kardeşleri olmasına rağmen baba mirasından dışlanacaklardı.

Özellikle malın erkekler yoluyla el değiştirdiği bir toplumda, erkek kardeşi olmayan bir kadın malıyla birlikte gelin olduğu için, malın aile içerisinde kalmasını sağlamak önemli bir olaydır¹¹³. Özellikle Atina’da, yaşayan bir erkek evlat varsa, kız evlatlar babalarının malını, mülkünü miras olarak alamazlardı. Ancak beş haneden birinde baba mirası kız çocuklarına miras olarak kalırdı¹¹⁴. Bu yüzden de kızların genellikle en yakın akrabalarından biriyle evlendirilmesi geleneği ortaya çıkmıştır¹¹⁵. Platon, kızlarını evlendiren ailelerin üç şeyi göz önüne almaları gerektiğini; bunların ilkinin ahlâk ve alışkanlıklar, diğer ikisininse mirasın korunması ve akraba yakınlığı

¹⁰⁶ J.K. Davies, “Society and Economy”, *The Cambridge Ancient History The Fifth Century B.C.*, Cambridge 2006, c. 5, s. 289.

¹⁰⁷ Bu yüzden Andromakhe “*Hektor’a ona meşru eş olarak çocuklarını taşımak için altın çeyizlerle kraliyet evine geldim*” diye seslenmektedir. (Euripides, *Andromache*, 1-5) <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0090%3Acard%3D1> (02.10.2013); Ayrıca bkz. Leduc, *a.g.m.*, s. 250.

¹⁰⁸ *a.g.m.*, s. 254; Martin, *a.g.e.*, s. 237.

¹⁰⁹ Euripides, *Andromache*, 145-150,

<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0090%3D147> (02.10.2013)

¹¹⁰ Homeros, *Odyseia*, 1.430; İlyada’da yapılan gürüşü kaybeden kişinin alacağı teselli ödülü olan kadının değeri de dört öküzdür bkz. *a.g.e.*, 23.702-705.

¹¹¹ Homeros, *Odyseia*, 1. 432-433.

¹¹² Homeros, *Odyseia*, 1.430,433.

¹¹³ Cynthia Patterson, “Other Sorts : Slavers, Foreigners and Women in Periclean Athens,” *The Cambridge Companion To The Age of Pericles*, Cambridge 2007, s. 170 – 171; Martin, *a.g.e.*, s. 235.

¹¹⁴ *a.g.e.*, s. 233-234.

¹¹⁵ Patterson, *a.g.m.*, s. 170-171; Charles Freeman, *Mısır, Yunan ve Roma Antik Akdeniz Uygarlıkları*, Ankara 2010, s. 210.

olduğunu söyler¹¹⁶. Bu sebeple de nişanın birinci sırada babanın, ikinci sırada dedenin, üçüncü sırada aynı babadan erkek kardeşlerin yetkisinde olduğunu; bunlardan hiçbiri yoksa anne tarafından aynı sıralamayla geçerli olarak gerçekleşmesi gerektiğini belirtmiştir¹¹⁷. Hatta bu durum öylesine yerleşmiştir ki genç bir kızın, kan bağı yada evlilik bağı olan akrabaları arasında uygun biri varken, aile dışından bir erkekle evlenmesi ailesiyle ilgili dedikoduların yapılmasına neden olması da muhtemeldi¹¹⁸. Ayrıca babanın sosyal konumu, kızının çeyizine denk bir servete sahip bir koca bulmayı da zorunlu kılardı¹¹⁹.

Çeyizin önemli bir unsur olduğunu göstermesi bakımından Aristoteles'in çeyizin geri verilmesine yönelik davaların varlığından bahsetmesi önemli bir örnektir¹²⁰. Buna göre mahkemelerin uğraştığı davalar arasında çeyizin geri verilmesi kadar, çeyiz içerisinde yer alan mallara mirasçı atanması yada bu mirasçılara karşı açılan davalar da yer almaktadır¹²¹. Platon ise, çeyizlerle ilgili olarak evlenen yada kızını evlendirecek olan "*ne tür olursa olsun kesinlikle ne bir evlilik armağanı alacak, ne de bir evlilik armağanı verecektir*¹²²" der. Platon'un bu sözlerinin amacı kişisel servetlerin artmasını engellemektir. Çeyizler vasıtasıyla malların el değiştirmesini engelleyerek toplumun ekonomik durumunu dengede tutabileceğini düşünür. Homeros'un İlyada'daysa, karşılıklı kozlarını paylaşmak için er meydanına çıkan Paris ile Menalaos'un bu mücadeleyi yalnızca Helene için değil, Helene'nin yanında getirdiği mallar için de verdiklerini aktarması oldukça dikkat çekicidir¹²³.

Aynı şekilde çeyiz olgusunun önemli bir gelenek olduğunu Herodotos'un Kallias için sarf ettiği cümlelerde bulmak mümkündür. O, "*... üç kızı evlenme çağına geldikleri zaman onlara parlak çeyizler vermiş...*¹²⁴" diyerek bunu işaret etmektedir. Elbette kullandığımız verilerin çoğunun, üst sınıfa mensup yunanlı kadını anlattığını unutmamalıyız. Alt sınıfa mensup olan kadınların çeyizleri ve evlilikleriyle ilgili bilgiler daha azdır. Ancak yukarıdaki cümleden bir kızın değerinin yanında getirdiği çeyizin "parlaklığıyla" doğru orantılı olarak arttığı sonucunu çıkarmamız mümkündür.

¹¹⁶ Platon, *Yasalar*, 9.923.e.

¹¹⁷ Platon, *Yasalar*, 6.774.e

¹¹⁸ Leduc, *a.g.m.*, s. 289.

¹¹⁹ *Gös. yer.*

¹²⁰ Aristoteles, *Atinalıların Devleti*, s. 78.

¹²¹ Aristoteles, *Atinalıların Devleti*, s. 87.

¹²² Platon, *Yasalar*, 5.742.c.; Platon düğün armağanı alan yada veren için verilecek para cezalarını da *Yasalar*'da belirtir bkz. 6. 774.d.

¹²³ Homeros, *İlyada*, 3. 254; 280 vd.

¹²⁴ Herodotos, 6. 122.

İdeal evlilik yaşı üzerinde ise neredeyse bir fikir birliği sağlanmıştır. Erkekler için muhtemelen kuvvetlerinin zirvesinde oldukları 28 – 35 yaşları erkekler için ideal evlilik yaşıyken; bu yaş kızlar için 15 – 18 yaşları arasındadır. Bu ayırım, belli bir sosyal statüye kavuşmuş deneyimli erkeklerin mümkün olduğunca az şey görmüş, duymuş ve öğrenmiş kadınları sıkı bir biçimde denetlemelerini sağlamak için düşünülmüştü¹²⁵. Aristoteles de bu yaş aralıklarını desteklemektedir. Aristoteles “*evlenme için en uygun yaş aşağı yukarı kızlar için on sekiz, erkekler için otuz yedi civarlarıdır. Zira çok erken yaşlarda yapılan evlilik çocuk yapma açısından iyi değildir. Hayvanlarda çok erken birleşmelerin ürünleri genellikle kusurludur, bu gibi yavrular çoğunlukla dişi ve ufak tefek olurlar. Aynı sonuç insanlar için de ister istemez geçerli olacaktır*¹²⁶” der.

Platon da *Devlet*'te ideal evliliklerden bahsederken, ideal evlilik yaşını kızlar için yirmi; erkekler için otuz olarak uygun görür. Çünkü kadın yirmi ile kırk yaşları arasında devlet için doğum yapacaktır. Erkek ise en hızlı olduğu zamanın geçmesinden itibaren elli beşine kadar devlet için baba olabilecektir¹²⁷. “*Bu ölçü her iki cins içinde bedeninde, aklın da en olgun olduğu zamandır*¹²⁸” diyerek oluşturduğu ideal evlilik yaşından memnuniyetini belirtir. Yasalar'da ise kadınların evlenme yaşını on altı ile yirmi; erkekler için yaş sınırınıysa yirmi beş yaşından başlatarak otuz - otuz beş yaş arasına koyar¹²⁹. Hemen ardından bu sınırlar dahilinde doğmayan çocukların, ideal devlet tarafından kabul edilmeyeceğini ekleyerek, istenmeyen sonuçların önüne geçmeye çalışır ve çiftlere kesin bir uyarıda bulunur¹³⁰. Evlenmeyenlere para cezası verileceğini ve kamu haklarından mahrum bırakılacağını da ekler¹³¹. Platon'un uyarılarından da anlaşıldığı gibi evlilik yunan dünyası için önemli bir olaydır. Zira Aiskhylos'ta, Eumenidler'de bir tanrının, Apollan'un ağzından “*Evlilik erkekle kadın arasında öyle bir bağıdır ki, yemin de yetmez hatta adalet yapar onun bekçiliğini*¹³²” dedirterek evliliğin ne kadar önemli olduğunu göstermek istemiştir.

¹²⁵ Freeman, *a.g.e.*, s. 210; Nahit Bilgin'de sağlıklı çocukların doğması için gerekli olan yaş aralığını Sokrates'in ağzından erkek için 55, kadın için 40 olarak verir. bkz. Nahit Bilgin, *Felsefeden Ekonomiye Antik Yunan Dünyası*, İstanbul 2004, s. 70; Louise Bruit Zaidman, “Pandora'nın Kızları ve Yunan Kentlerindeki Ritüeller”, *Kadınların Tarihi (Ana Tanrıçalardan Hıristiyan Azizlere)*, (çev. Ahmet Fethi), İstanbul 2005, c. I., s. 355-356; Michale Weithmann, *Xanthippe ve Sokrates - Sokrates'in Karısı*, (çev. Akın Kanat), İzmir 2004, s. 113.

¹²⁶ Aristoteles, *Politika*, 7. 16.

¹²⁷ Platon, *Devlet*, 5.460.e.

¹²⁸ Platon, *Devlet*, 5.460.e.

¹²⁹ Platon, *Yasalar*, 4.721.b; 6.772.d-e; 6.785.b.

¹³⁰ Platon, *Devlet*, 5.460.e.

¹³¹ Platon, *Yasalar*, 4.721.b.; Zamanında evlenmeyen kişiler için belirlenen para cezasının miktarları için bkz. 6. 774.a.

¹³² Aiskhülos, *Oresteia (Agamemnon, Adak Sunucular, Eumenidler)*, 210.

Yunan düşüncesine göre; bir çocuğun cinsiyetini doğumdan önce belirleyen faktörler vardır¹³³. Buna göre hem çocuğun oluşumunda hem de cinsiyetinin oluşumunda erkeğin daha etkili olduğu vurgulanmaktadır. Genel olarak bebeğin zekâsının kaynağını erkekten aldığını, bu yüzden de erkeğin daha önemli rol oynadığı fikri üzerinde uzlaşma sağlandığı görülür. Gerçekten de Aristoteles oluşmuş genel kanıyı desteklemektedir. Aristoteles'in düşüncesine göre insanı oluşturan maddenin, kadın tarafından ancak daha önemli olan akıl ve hareketin ise erkek tarafından sağladığı şeklindedir¹³⁴. Aynı düşünce tragedya'nın büyük ustası Aiskhylos tarafından da onaylanmaktadır. Eumenidler'de annesini öldüren Orestes'in masumiyetini ispatlamak için uğraşan tanrı Apollon babasının kafasından doğan, yani annesi olmayan Athene'yi kanıt olarak gösterir. Ağzından şu sözler dökülür: “ *Anne dediğin kadın, çocuğa hayat veren değildir. Anne babanın dölediğini koruyup besler yalnızca. Kadın kısmı erkeğin çocuğunu geçici bir süre -emanetçi gibi- taşıyandır. Çocuğu yapan ise erkek kısmıdır. Anne, babanın hayat verdiği çocuğu baba için taşır o kadar.*”¹³⁵ ” Bu durum ise nesli devamını sağlayacak olan doğum olayında bile kadının nasıl ikinci plana atıldığını göstermesi bakımından oldukça önemlidir. Ancak, Medea'nın kocası İason, bu durumu daha da ileri götürerek, “*Çocuk edinmenin başka bir yolu olsaydı keşke. Kadınları sokmadan hiç işin içine. Hatta kadınlar hiç varolmasalardı. Bütün bu dertlerden kurtulmuş olurdu insan hayatı*”¹³⁶” diyerek kadınlardan yakınmaktadır. Euripides, başka bir tragedyasında, Agamemnon'un ağzından “*Akıllı bir adam evinde ya iyi, faziletli bir kadın beslemeli yahut da hiç evlenmemeli*”¹³⁷ ” dedirterek evliliğin önemini vurgulamaktadır. Euripides'in tragedyasında bu sözleri söylediği aynı Agamemnon, ironik bir şekilde Troya savaşından sonra memleketine döndüğünde kendi karısı Klytimestra ve aşığı tarafından öldürülür.

Evlilik çağına gelen her kızın kocasını seçmesine izin verilmezdi. Aksi takdirde bu durum tuhaf karşılanırdı. Pek rastlanmayan bir örnek olduğundan olacak Kallias ve kızlarının evliliğini, Herodotos tarihinde bahsederek ölümsüzleştirme gereği duymuştur. Bu durum yaygın bir olay olsaydı muhtemelen yazarımız bu konunun üzerinde durma gereğini hissetmeyecekti. Buna göre “*Kallias adında eli açıklığıyla tanınan Atinalı bir*

¹³³ Bu faktörler için bkz. Richard Sennett, *Ten ve Taş*, (çev. Tuncay Birkan), İstanbul 2002, s. 34.

¹³⁴ David Ross, *Aristoteles*, (çev. Ahmet Arslan), İstanbul 2011, s. 196 v.d.; Demiralp, *Eski Yunan Kültüründe Kadının Yeri*,

http://www.akademia.edu/340322/ESKİ_YUNAN_KULTURUNDE_KADININ_YERİ (16.01.2011).

¹³⁵ Aiskhülos, *Oresteia* (Agamemnon, Adak Sunucular, Eumenidler), 650. Orestes'in yargılanması için ayrıca bkz. Graves, *a.g.e.*, s. 580.

¹³⁶ Euripides, *Medea*, s. 28.

¹³⁷ Euripides, *İphigeneia Aulis'te*, 745.

*yiğit üç kızı evlenme çağına geldikleri zaman onlara parlak çeyizler vermiş ve bütün Atinalılar içinden kendi istedikleri kocayı seçmekle serbest bırakmıştır. Her biri bu sayede istediği adamla evlenmiştir*¹³⁸” diyerek durumun kendisi ve Yunan dünyası için enteresanlığını anlatmaktadır.

Ancak Yunanistan’da her kızın kaderi bu kadar özgür yazılmamıştır. Kızlarının evleneceği adama çoğunlukla babalar karar vermektedir¹³⁹. Sikyon kralı Kleisthenes’in kızı Agariste içinde böyle olmuştur. Kleisthenes kızı için bütün Yunanistan’ın en seçkin kişisini seçmek ister. Bunu da bir yarışma ile yapacağını açıklar. (Belki de bu sayede sadece kızı için güçlü ve asaletli bir eş seçmekle kalmamış, kendi büyüklüğünü de göstermek istemiştir.) Kızına kendisini layık gören adayları beklediğini açıklar. Sonuçta adaylar arasından ilk gözüne kestirdiği ilk aday Hippokleides’in dans etmesini belki de fazla *kadınsı* bularak kızını diğer talip Megakles’e verir¹⁴⁰. Böylece Megakles nezdinde kadın olmak bir kez daha yerilmiştir.

1. 1. 3. Erdemli Yunan Kadını

Platon, kadınların ruhunu erdem bakımından aşağı görmektedir¹⁴¹. Kadınları “*biz insanların öteki cinsi, zayıf oldukları için yaratılıştan gizliliğe eğilimli, çok daha içten pazarlıklı ve çeki düzen verilmesi zor yaratıklar*¹⁴²” olarak tarif eder. Yaşamlarının gerçekleri ne olursa olsun Yunan kadınları, yaşadıkları hayatlarla ilgili olarak çok az kayıt bırakmışlardır, ancak bir erkeğin sesi veya kalemiyle bu güne gelebilmiştir. Örneğin Medea tragedyasında, Medea bir kadının hissiyatıyla konuşuyor gibi görünse de konuşan aslında Euripides’dir. Üstelik Medea tragedyasında da işlendiği gibi, kadın anneliğiyle bir bütündür. Eğer bu özelliğini övgüye değer bir şekilde taşıyorsa kadın, erdemli sayılmaktadır. Bu yüzden de yunan literatüründe yazarlar tarafından ele alınmış, kötü örnekler olarak gösterilen pek çok ana motifiyle de karşılaşırız. Kötü ana örneklerinden en ünlüsü ve pek çok tragedya yazarının işlediği bir konunun baş kahramanı olan Klytimestra’dır. Sophokles’in Elektra’sında Klytimestra’nın kızı Elektra annesine “ *sefil anam* ”, “ *kadınların en hayasız* ” ve “ *alçak* ” diye

¹³⁸ Herodotos, 6. 122.

¹³⁹ Platon, evlilik için gereken tek kuralın “*herkesin hoşuna giden değil, kentin yararına olan evlilik*” olduğunu söyler. Platon, *Yasalar*, 6.773.b.

¹⁴⁰ Alkmaion oğlu Megakles ile Agariste arasındaki bu evlilikten Atina demokrasi ve kabile organizasyonunu sağlayacak olan ve dedesinin ismini alacak olan torun Kleisthenes doğacaktır. Bu evlilikten dünyaya gelen kızları ise Perikles’in annesi olacaktır. Herodotos, 6. 126 vd.

¹⁴¹ Platon, *Yasalar*, 6.781.b

¹⁴² Platon, *Yasalar*,6.781.a

seslenmektedir¹⁴³. Aisklyos'un Agamemnon tragedyasında ise bilici Cassandra, aynı Klytaimestra için “*iğrenç kancık köpek*”¹⁴⁴; Adak Sunucular tragedyasında yine kızı Elektra tarafından “*yazık sana hayasız kadın, yazıklar olsun ey annem olacak*”; oğlu Orestes tarafından “*şerefsiz*” ve “*yaratık*” denilerek yerilmektedir¹⁴⁵. Thomson ise çocukları tarafından yerilen Klytaimestra'yı destekler¹⁴⁶. Ancak Klytaimestra'nın aşığı Aigisthos'u yermekten de geri durmaz.

Herodotos'taysa kuşkusuz kadın cinsinin en güzel anlatılmış olan tek örneği, çok iyi iki tane oğul yetiştiren iyi bir “ ana “ motifidir. Bu örnekle Herodotos analığın, bir kadının en temel görevi olduğunu ustaca vermiştir¹⁴⁷. Bahsedilen bu ana görevini tamamlamış iki “ erkek evlat ” vermiş “ erdemli ” bir anadır. Dünyanın en şanslı ve en mutlu sayılabilecek olan insanlarından, hem fiziki hem de ruhen önemli meziyetlere sahip olan Argoslu Kleobis ve Biton'un anneleri, yaptığı kadınsı işten ötürü ölümsüz kılınan ve onurlandırılan tek kadın örneğidir. Girdiği her türlü yarış ve oyunları kazanan iki tane güçlü evlat yetiştiren bu kadın, aynı zamanda öküzleri tarlada çalıştığı için, Hera tapınağına gitmek isteyen analarını arabaya bindirip, öküz yerine arabaya kendilerini koşarak, kilometrelerce uzaklıktaki tapınağına kadar hiç yakınmadan çekebilecek iki oğul yetiştirmişti. Duaları kabul olduğu için oğullarını insanoğlunun elde edebileceği en iyi şey olan, tapınağın içerisinde yatarak sonsuz bir uykuya dalmak şeklinde, tanrılar tarafından ödüllendirilen bu çocukların anasına Herodotos şu övgüleri düzmüştür: “...böyle soylu çocukları olan anayı kutluyorlardı. Ana mutluluk içerisindeydi, oğullarının başarısıyla başı dik, tanrıçanın heykeli karşısında ayakta duruyor...”¹⁴⁸ Bütün bunara rağmen bu anlatımda görüldüğü gibi “iki yiğit yetiştirme” sıfatıyla övülen bir ana karakteri çok dikkat çekicidir. Çünkü kadın karakteri övmeye çalışırken bile Herodotos, Kleobis ve Biton'un anneleri olarak tanımlamaktadır. Bu kadar yüce bir annenin ismiyse verilmemiştir. Buna rağmen Yunan kadını diğer barbar kadınının aksine hiçbir erkeksi iş yapmadan ölümsüzlüğü hak edecek bir iş yapmış, çocuk yetiştirmekle övgüyü kazanmış, erdemli kadın statüsüne ulaşmıştır.

¹⁴³ bkz. Sophokles, *Elektra*, I, II ile V.

¹⁴⁴ Aiskhylos, Agamemnon, 1230.

¹⁴⁵ Aiskhülos, *Oresteia*, 429, 434 ve 1027.

¹⁴⁶ George Thomson, *Tragedyanın Kökeni Aiskhylos ve Atina*, (çev. Mehmet H. Doğan), İstanbul 2004, s. 277.

¹⁴⁷ Egon Friedell, *Antik Yunan'ın Kültür Tarihi*, (çev. Necati Aça), Ankara 2004, s. 184.

¹⁴⁸ Herodotos, I. 31.

Kleobis ve Biton'un anneleri dışında Trakyalı Rhodopis'in¹⁴⁹ de meziyetleri vardır. Öyle ki Mısır'a Samoslu Ksanthos tarafından mesleğini icra etmesi için getirilmiştir. Yunanlıların bazıları onun işinden çok para kazanarak küçük bir piramit yaptırdığını sanmaktadır. "...bunu yosma Rhodopis'e mal eden yunanlılar vardır, ama yanılmaktadırlar.¹⁵⁰" Herodotos bu yanılığını "...Rhodopis'in kim olduğunu bilmeden konuşmaktadırlar; yoksa böyle bir piramidi masraflarını öyle bir kadının omuzlarına yükleyemezlerdi¹⁵¹" diyerek hemen düzeltir. Rhodopis ünlü ve işinde oldukça iyi bir yosma olmasına rağmen bir kadındır. Kadın yine küçümsenmiştir. Zira öyle büyük bir yapıtı onun yaptırmış olması düşünülemeyecek bir olaydır. Bu hikâyeyi araştırmasının odak noktasına yerleştiren Demir ise, Herodotos'un çıkarımını destekleyen bir sonuca ulaşır¹⁵². Ancak dikkat edilmesi gereken diğer noktanın Rhodopis'in uluslararası bir yosma yani bir *hetaira*¹⁵³ olarak ölümsüzlüğe kavuşturulmuş olmasıdır. Antik Yunan toplumunda erkeklere hizmet eden üç grup vardır. Birincisi genelevlere hizmet eden "*Deikteridesler*". Çok ve yaygın olmalarından başka hiçbir özellikleri yoktur. İlk gruba göre oldukça nitelikli olan "*Auletridesler*" ise ikinci grubu oluşturmaktadır. Erkeklere hizmet edenler kişiler olarak çevirebileceğimiz, üçüncü ve son sınıfa ait olan *Hetairalar* ise bu hizmet sektörünün en üst düzeyini oluşturmaktaydılar. Herkesin kolay ulaşamayacağı bu sınıftaki kadınlar tam anlamıyla iyi eğitilmiş kadınlardır¹⁵⁴. Thomas Martin, bu kadınları doğru bir şekilde eşlikçiler olarak tanımlamaktadır¹⁵⁵. Gerçekten de erkeklerle birlikte şöenlere katılan hetairalar, müzik çalıp dans eder, şarap içer ve erkeklere eşlik ederlerdi¹⁵⁶. Bunun yanı sıra espri anlayışı, hazır cevaplılık ve zeka da bir hetairada bulunması gereken meziyetlerdendi¹⁵⁷. Ünlü Rhodopis'te bu sınıfa mensup zanaat sahibi bir kadındır¹⁵⁸.

¹⁴⁹ Lewis, hetairaların bir çeşit takma isimlere sahip olduklarını ancak Rhodopis gibi bazı hetairaların kullandıkları isimlerin kendilerinin dolayısıyla gerçek isimler olduğundan bahseder. Lewis, *a.g.e.*, s. 109.

¹⁵⁰ Herodotos, 2. 134.

¹⁵¹ Herodotos, 2. 134.

¹⁵² Muzaffer Demir, "Herodotos'un Rhodopis Hikayesinin Tarihi Gerçekliği Üzerine Bir Yorum", 21. *Yüzyılın Eşiğinde Kadınlar*, c. V, İzmir 2010, s. 131.

¹⁵³ Geniş bilgi için bkz. İsmail Gezgin, *Antik Yunan ve Roma Sanatında Cinsellik ve Erotizm*, İstanbul 2010, s. 122 vd.; Andre Bonnard, *Antik Yunan Uygarlığı I*, (çev. Kerem Kurtgözü), İstanbul 2004, s. 167; Lewis, *a.g.e.*, s. 101.

¹⁵⁴ Gezgin, *Cinsellik ve Erotizm*, s. 123.

¹⁵⁵ Martin, *a.g.e.*, s. 238.

¹⁵⁶ Weithmann, *a.g.e.*, s. 53.

¹⁵⁷ *a.g.e.*, s. 148 vd.

¹⁵⁸ Örneğin, Aristophanes'in Kadınlar Savaşında kullandığı tüm kadın karakterlerin hetairalardan oluştuğu düşünülmektedir. Bkz. Müjde Yılmaz, Kadınların Tasviri: Aristophanes'in *Lysistrata*'sı ve Yunan Kadınlarının Hetairalaştırılması Üzerine, <http://www.bukak.boun.edu.tr/?p=311> (16.05.2013)

Herodotos'un Mısır'a giderken Rhodopis'in ününü bilip yaptırdığı iddia edilen piramitte incelemeler yapması ise onun ne kadar etkili bir kadın karakter olduğunu göstermektedir. Arkhidike gibi kuşkusuz daha pek çok hetaira vardır. Ancak hiçbiri Rhodopis'in ününü geçebilecek ölçüde meşhurluğa kavuşmamıştır.

Rhodopis'in azatlığını alması da bizim için özeldir. Çünkü Rhodopis özgürlüğünü “ şair kadın ” Sappho'nun¹⁵⁹ kardeşi Kharaksos sayesinde kazanmıştır. Kharaksos bu güzel kadının önemli bir miktar karşılığında azat edilmesini sağlamıştır. Rhodopis'te servetinin önemli bir kısmıyla Delphoi tapınağına çok özel bir sunu göndermiştir. Onu özgürlüğe kavuşturan Kharaksos ise Herodotos'un tarifıyla “...kız kardeşi Sappho tarafından tatlı tarafından epeyce azarlanmıştır.¹⁶⁰” Sappho'nun erkek kardeşini azarlıyor olması yunan dünyası için aykırılığın bir göstergesi olsa gerek. Zira bir “erkek”, kadın tarafından azarlanmaktadır. Bunun Herodotos'un izleyicileri üzerinde nasıl bir etki bıraktığına ulaşmak oldukça güçtür. Ancak metnin bu haliyle Sappho'nun erdemli bir kadını mı yoksa öteki tip yani makbul görülmeyen kadın tipini mi temsil ettiği konusunda az çok bir fikre ulaşabiliriz. Çünkü şair olan bu kadın, Yunan dünyasındaki kalıpların dışında bir yerde durmaktadır¹⁶¹. Erkek yazarlarla aynı geleneği paylaşmasına rağmen asker, savaş gibi temaların yerine aşk temasını işleyerek çağlar boyunca ayakta kalmayı başarmıştır. Ancak, sınırların dışındadır. Bu yüzden yunan görüşü içerisinde ikinci tipte yer almakta yani yunan erdemlerini temsil etmesi mümkün değildir. Bu sebeple şiirleri tahribata uğramış, sansürlenmiş veya yeniden yazılmıştır¹⁶². Belki de hakkında ortaya atılan lezbiyenlik iddiaları da bu karşıtlığın bir ifadesidir¹⁶³. Fakat, Sappho için, Musaların onuncusu olduğu yakıştırmaları yapılmaktadır¹⁶⁴. Bu yakıştırmaya onun eskiçağın en ünlü kadın yazarı olmasının yanı sıra, arkaik çağdaki akranlarından farklı bir anlayışla, farklı bir kategoride eser vermesinden de kaynaklanmaktadır. Bununla birlikte Sappho aristokrasinin güçlü olduğu bir devirde,

¹⁵⁹Sappho: Lesboslu ünlü yunan kadın şair. Aristokrat bir ailenin kızıdır ve kendine ait bir okul açmıştır. Sappho, eskiçağda cinsiyetler hakkındaki çalışmalar için önemli bir kimliktir. bkz. Lin Foxhall “Gender”, *A Companion to Archaic Greece*, Oxford 2009, s. 491.

¹⁶⁰ Herodotos, 2. 135.

¹⁶¹ Weithmann, *a.g.e.*, s. 177.

¹⁶² Margaret Williamson, “Sappho and Other Woman”, *Language and Gender*, New York 1995, s. 76

¹⁶³ İncilay Mut, “ Titanlar Çağının Kadın Şairi Sappho ”, *Aktüel Arkeoloji Dergisi*, S. 2, Edirne 2007, s. 34. Sappho'nun şair varlığını bir kenara bıraktığımızda onun üst sınıfa mensup yunanlı kadını evlilik öncesinde evliliğe hazırlamak için eğitim yerleri açtığını ve faaliyet gösterdiğini bir ayrıntı olarak eklemek gerekir. Sappho, genç kızlara burada müzik, genel kültür, konuşma, davranış, yürüyüş ve dans eğitimleri vermiştir. Sappho, *Sappho'nun Şiirleri*, (çev. Kriton, Dinçmen), İstanbul 2003, s. 7; Blundell, *a.g.e.*, s. 83.

¹⁶⁴ Bu yakıştırmayı yapan Platon'dur. (Williamson, *a.g.e.*, s. 76.; Blundell, *a.g.e.*, s. 82.)

kendi gücüyle bunu başarmıştır. Ancak, Herodotos Sappho hakkında yorumu girmemiş bunun yerine onun erkek kardeşini azarladığı yönünde bilgi vermekle yetinmiştir.

Dikkat çeken diğer bir özellik ise erdemli Yunan kadınının en zor şartlarda bile Yunanlı kimliğinden ödün vermediği, aslî görevi olan çocuklarını da bu erdemlerle büyüttüğüdür. Öç almak isteyen Pelasg'ların, Atinalıların Artemis töreni sırasında Atinalı pek çok kadını kaldırmalarında olduğu gibi, erdemli Yunan kadını kendi kimliğinden asla ödün vermemiştir. Herodotos bu kadınların Pelasg'lar tarafından Lemnos adasına kaldırılmasından sonra odalık olarak kullanıldığını anlatmaktadır. (Doğal olarak kocalar bir kadının peşinden gitmeyecek kadar cesur ve akıllıdır.) Bu kadınlar, doğurdukları çocuklara Atina dili ve törelerini öğretmiştir. Atina kültürü ile yetişen bu çocuklar diğer çocuklarla karışmamıştır. Üstelik diğer Pelasg çocuklarından ayrı durmakta, bazen de onları dövmetedirler. Bu yüzden Herodotos “...*Pelasglar oturup bir meclis kurdular ve yürek karartıcı bir düşünceye kapıldılar. Bu çocuklar gençken almış oldukları meşru karılarından doğan öbür çocuklara karşı şimdiden birlik oluyor, onları alt ediyorlar, büyüdükleri zaman ne yapmazlar diyerek Atinalı çocukları öldürmeyi uygun buldular. İş tamam olsun diye çocuklarla beraber analarını da öldürdüler*¹⁶⁵” diye yazmaktadır. Ancak Yunan kadınının nerede ve nasıl olursa olsun asil bir Yunan çocuğunun anası olarak onu tam bir Yunanlı olarak yetiştiren erdemli bir kadın olduğunu vurgulamaktan da geri kalmamıştır.

1. 1. 4. Yunan Dünyasında Kadın ve Politika

Herodotos kadınlardan bahsetmeye kitabının daha en başından başlamaktadır¹⁶⁶. Persler ile Yunanlılar arasındaki savaşın her iki tarafın birbirlerinden kız kaçırmayla başladığını anlatan Herodotos, savaşın sorumluluğunu da tıpkı Homeros'un Troya savaşının başlangıcında anlattığı gibi kadın cinsine yüklemektedir¹⁶⁷. Fenikelilerin İnakhos'un kızı İo'yu kaçırmaları¹⁶⁸, Europe'nin ve Medeia'nın¹⁶⁹ kaçırılışı¹⁷⁰, daha

¹⁶⁵ Herodotos, 6. 138.

¹⁶⁶ Herodotos'un amacı neler olup bittiğini aktarmaktan çok niçin olup bittiğini anlamaya çalışmaktır. Bu yüzden kitabını kaleme alma ihtiyacı duymuş ve bunun sonucunda yaptığı değerlendirmeye kadınları savaşların sorumlusu olarak seçmiştir. (Freeman, *a.g.e.*, s. 184.)

¹⁶⁷ Bilindiği üzere Homeros'un İlyada adlı eseri Helene'nin Sparta'dan Troya'ya kaçırılışının sebep olduğu savaş konu edinmektedir.

¹⁶⁸ Herodotos, 1. 1. Pausanias'ın İo yorumu hakkında bkz. William Hutton, *Describing Greece Landscape and Literature in the Perigeesis of Pausanias*, Cambridge 2008, s. 195.

¹⁶⁹ Europe: Fenike (Tyr) kralı Agenor'un kızı, Kadmos'un kardeşi; Medeia: Doğu Karadeniz ile Kafkas dağları arasında kalan Kolkhis kralı Aietes'in kızı.

sonra ise Helene'nin¹⁷¹ kaçırılışında bütün suç Herodotos'a göre bu ismi geçen kadınlardadır¹⁷². Zira “ bu kadınlar kendi rızaları olmasa kaçırılmazlardı ” diyerek işin içinden çıkmaktadır. Çünkü ona göre “ ...hem kadın kaçırmayı Persler de hoş görmezler, ama bu çeşit çapkınlıkların öcünü sürdürmek, onlara göre akıl işi değildir ve akli başında kimselerin böyle şeylere pek aldırış etmemeleri gerekir, çünkü belli bir şey, bu kadınlar kendileri de razı olmasalar zorla kaçırılmazlardı...¹⁷³ ” diyerek görüşünü belli eder. Gerçekte ise Herodotos Perslerle kadın yüzünden savaşa girmenin “akılsız bir davranış” olduğunu bildiğini anlatırken Yunan ve barbar dünyası arasındaki ilk ortak noktayı kadınların oluşturduğunu gözden kaçırmaktadır. Diğer taraftan ahlâki açıdan Yunan olsun, barbar olsun kadın yüzünden savaşmayı hiçbir erkek iyi bir neden olarak görmemektedir. Kadın savaşmaya değmeyecek bir nesnedir. Zira İlyada'da Akhilleus, Agamemnon'un kendi hakkı olan Briseis'i almasına karşılık sert bir tepki vereceği sırada tanrıça Athene'nin de araya girmesiyle sessiz kalır¹⁷⁴. Böylece bir kadın yüzünden kavgaya girişmeyen ve tanrı sözünü dinleyen ideal bir erkek tablosu çizilmiştir. İlyada'nın ilerleyen kısımlarında Agamemnon'da yaptığı hatayı anlayacak ve bir kız yüzünden Akhilleus'la birbirlerine girdiklerine hayıflanacaktır¹⁷⁵. Bu örneklerin yanı sıra Aiskhylos, Agamemnon adlı tragedyasında Helene için, “*Kendini peşkeş çeken bir utanmaz için erler kurban verilir mi?*¹⁷⁶” diye sormaktadır. Euripides ise “ ...bir kadın yüzünden bu gencin bütün Yunanlılarla savaşması ve ölmesi doğru mu? Binlerce kadındansa bir erkeğin günüşiğini görmesi daha iyidir¹⁷⁷ ” diyerek bu anlayışı desteklemektedir.

¹⁷⁰ Herodotos, 1. 2 .Bu anlatımlarda geçen kadınların kendisine, Yunan mitolojisinde de bir yer bulduğunu görmekteyiz. Ancak dikkat edilecek nokta Herodotos kendi anlatımında, bu kadınları mitolojik özelliklerinden ayrı olarak anlatmasıdır.

¹⁷¹ Helene : Sparta kralı Tyndareus'un kızı, Menelaos 'un karısı, meşhur Troyalı Helene; Herodotos, 1. 3.; Ayrıca Agamemnon'nun Helene yüzünden savaşa çıkışını karısı ve kızına “ *Yunan kadınlarının barbarlar tarafından zorla kaçırılmasına nihayet vermemiz lazım* ” diyerek açıklaması Herodotos'un görüşüyle karşılaştırmak açısından dikkate değerdir bkz. Euripides, *İphigeneia Aulis'te*, 1265.

¹⁷² İplikçioğlu Pers – Helen savaşlarının temel nedenlerini birkaç farklı başlıkta açıklamaktadır. (Bülent İplikçioğlu, *Helen ve Roma Tarihinin Ana Hatları*, İstanbul 2007, s. 36.) Bununla birlikte M. Demir, Herodotos'un daha sonraki cümlelerinde yazdıklarının, bu olaylara yönelik olarak Perslerin ve Phoinikialıların söyledikleri olduğunu; kendisinin bunlara hüküm verme niyetinin olmadığını söylemesini tarihsel bir çalışmanın yaratılması aşamasında önemli bir adım olarak değerlendirilmektedir. (Muzaffer Demir, “Eskiçağ Tarih Yazıcılığında Herodotos'un Yeri ve Önemi ”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 20/2, İzmir 2005, s. 65-66.)

¹⁷³ Herodotos, 1.4. Sappho'nun Helene'nin kaçırılışı hakkındaki şiiriyse onun kaçırılmadığı Aphrodite'in de etkisiyle kendi isteğiyle gittiği yönündedir ve bu haliyle şiir Herodotos'un konu hakkındaki çıkarımını desteklemektedir. (Sappho, *a.g.e.*, s. 37.)

¹⁷⁴ Homeros, *İlyada*, 1.183 vd.

¹⁷⁵ Homeros, *İlyada*, 2.377 ve 19.56-58.

¹⁷⁶ Aiskhylos, *Agamemnon*, 800.

¹⁷⁷ Euripides, *İphigeneia Aulis'te*, 1390.

Yunanlı yada barbar olsun kadın genel olarak ötekidir ve erkeklerin nazarında varlığıyla kusurludur. Onların uğruna kentler yıkılmış, koca donanmalar harekete geçirilmiş ve bir sürü insan ölmüştür. Oysa Herodotos, kendi rızalarıyla kaçan kadınları, tekrar elde etmek uğruna bütün bu yıkımı yapan erkeklerin gerçek suçlu olduğunu söyleseydi belki de sözleri bu güne kadar gelemeyecekti. Görüldüğü gibi ortada tek bir olay mevcutken; suçlu olan taraf bakış açısına göre çok çabuk değişmektedir. Aynı şekilde kadın ve erkek ilişkileri dolayısıyla da aile, bu değişkenliğin tam ortasında yer almaktadır. Zira politika, maliye ve askeri alanlarda yönetici konumundaki erkeğin konumu, kadın ve erkek ilişkilerini de etkilemektedir¹⁷⁸.

Konu siyaset olduğunda kadınlara da erkekler kadar rol düşmektedir. Fakat bu rol herhangi bir politik hakkı içeren bir pozisyon değildir. Bu yüzden Just, Aristoteles'in tanımlamasını yaptığı vatandaş tipinin, kadınlardan oluşmadığı söyler¹⁷⁹. Çünkü Herodotos'un anlatılarında da Yunan literatüründeki diğer müelliflerin eserlerinde olduğu gibi çoğunlukla yan rollerdedir¹⁸⁰. Bazen baş rolde bulunan erkeğin evlendiği kadındır. Bazen de onun çöküşüne neden olan bir araçtır. Örneğin Aristoteles'in cümlelerinde kadın, siyasi komploların ve devrimlerin odak noktasındadır. Bu sebeple kadınlara dikkat edilmesi gerekir. Aristoteles, bu uyarısının daha iyi anlaşılması için de bir çok örneği arka arkaya sıralamıştır¹⁸¹. Herodotos ise bu uyarıya benzer bir durumu aşağıdaki pasajında şöyle örneklendirmiştir: "*Kleisthenes*¹⁸² üç kardeşin en küçüğü olduğu için tahta geçmesi düşünülemezdi. Büyük kardeş Myron'un ortanca kardeşi İsomedes'in karısı ile zina yaptığı anlaşılınca bunu fırsat bilen Kleisthenes, ortanca kardeşini kışkırtarak büyük kardeşini öldürtmüştür. Kleisthenes ortanca kardeşi ile tahta geçmenin bir yolunu bulmuş daha sonra bir yolunu bularak ortanca kardeşini

¹⁷⁸ Davies, *a.g.m.*, s. 290.

¹⁷⁹ Just, *a.g.e.*, s. 13.

¹⁸⁰ Homeros'un İlyada'sında sadece isimleri birinin kızı, eşi yada annesi olarak geçme şansını yakalayan kadınlar şunlardır: *Agamede* (Augeios'un kızı, Mulion'un karısı) 11. 737, *Aigiialeia* (Adrastos kızı, Diomedes'in karısı) 5. 410vd., *Alkestis* (Admetos'un karısı, Eumelos'un anası) 2. 71vd., *Eriopis* (Oileus'un karısı, Aias'ın annesi) 13. 697, *Hippodameia* (Ankhises'in kızı, Alkahoos'un karısı), *Hippodameia* (Peririthoos'un karısı) 2. 742, *Laodike* (Agamemnon ile Kylaimestre'nin kızı) 9. 144, 148, *Laodike* (Priamos kızı, Heliakon karısı) 3. 121, *Laothe* (Altes kızı, Priamos karısı) 21. 84vd., *Medesikaste* (Priamos'un kızı, İmbrios'un karısı) 13. 173, *Niobe* (Tantalos'un kızı, Amphion'un karısı) 24. 671, *Periboia* (Akessamenos'un kızı, Pelegon'un annesi) 21. 141,143, *Polydere* (Peleus kızı, Boros'un karısı) 26. 173,178, *Rhene* (Oileus'un karısı, Medon'un anası) 2. 727, Theano (Antenor'un karısı) 5. 69; Odysseia'da ise *Ariadne* (Minos kızı) 11. 321, *İphitime* (İkarios kızı, Eumelos'un eşi) 4. 797, *Khloris ve Pero* 11. 255 vd., Mısırlı *Polydamna* (Thon'un eşi, şifacı) 4. 228. Bazı kadınların adlarıysa hiç geçmez. Örneğin, Megapentes ile evlenen Alektor'un kızı 4. 10, Melampus'un ve kardeşinin birer "karı" aldıklarında bahsedilir. Ancak bu "karı"ların isimleri verilmeye gerek görülmemiştir 15. 235.

¹⁸¹ Aristoteles'ten kadının politika içerisindeki olumsuz örnekleri için bkz. Aristoteles, *Politika*, 5. 4.6.7.10.

¹⁸² Kleisthenes: Peloponnesos'da bulunan Sikyon kentinin Tyranı (M.Ö. 600-565)

*öldürtüp kendisi tek kral olmuştur.*¹⁸³” Nihayetinde Kleisthenes öyküsünde anlatılanlarda olduğu gibi aynı kadın bir kardeşin ölümüne neden olurken, diğeri aynı kadın sayesinde talihin yüzüne güldüğünü görmektedir. Burada kadın, kocasına sadık kalmamıştır ve kadın ile yasak aşk yaşayan Kleisthenes’in büyük kardeş ise bu aşkı canıyla ödemiştir. Böylece bizim namus cinayeti de diyebileceğimiz bir kavramın varlığının Yunan düşüncesindeki mevcudiyetini Herodotos’un sözleriyle görmekteyiz. İsmi bile verilmeyen bu kadın ise siyasi bir komplonun başlıca karakteri olarak karşımıza çıkmıştır.

Mesela, Periandros’un (Korinthos Tyranı M.Ö. yaklaşık 600’ler) oğlunun bütün çabalarına rağmen ona geri dönmemesi üzerine onu iknâ etmek için kızını göndermesi örneğinde kızın, erkek kardeşine söylediği sözler oldukça akıllı ve ileri görüşlü bir kişinin sözleridir. Ortada siyasi bir aciliyette söz konusudur. Babası kızını erkek kardeşini iknâ etmek için gönderdiğinde Kerkyra’daki kardeşine: “ *Çocuk, tyranlık başkalarının eline geçsin, onu mu istiyorsun? Babamızın servetini kendi eline almazsan kapanın elinde kalacak, istediğin bu mudur? Gel etme bize dön; artık kendine eziyet etmeyi bırak. Bu kadar inat iyi şey değil.. Tyranlık oynak bir şeydir, çok dertler çıkarır...*¹⁸⁴” bu sözlerle dönmesinin gerekliliğini anlatmaya çalışıyordu. Ancak kardeşi, kız kardeşinin bu sözlerine rağmen geri dönmeye iknâ olmadı. Bununla birlikte Herodotos’un kızın kardeşine söylediği sözler arasında siyasetin (tyranlığın) gereklerini bilerek ve mantıklı cümleler kurdurması dikkat çekicidir.

Diğer coğrafya ve çağlarda olduğu gibi kadın, Yunan politik arenası içerisinde de siyasi otoriteyi sağlama ve sağlamlaştırma aracı olarak kullanıldı. Eş olarak alınan güçlü babaların kızları sayesinde erkekler, konumlarını sağlamlaştırma fırsatı buldular. Khersonesos’un efendisi olduktan sonra Miltiades de Trakya kralı Oloros’un kızı Hegespyle evlenmiştir¹⁸⁵. Kuşkusuz Miltiades bu evliliği, kurduğu hâkimiyeti güçlendirmek amacıyla yapmıştır. Aristoteles’te, Pesistratos’un Argos’lu bir adamın kızı olan Timonassa ile evlendiğinden bahsetmesi örneğinde olduğu gibi bu tür siyasi evliliklere örnek vermektedir¹⁸⁶. Bununla birlikte kadının siyasi alanda öç almak için kullanıldığını görmek mümkündür. Lemnos adasındaki Pelasg’lar, Atinalılardan öç almak için onların kadınların kaçırıp, bu kadınları kendileri için odalık yapmışlardır¹⁸⁷.

¹⁸³ Herodotos, 5. 69.

¹⁸⁴ Herodotos, 3. 53.

¹⁸⁵ Herodotos, 6. 39.

¹⁸⁶ Aristoteles, *Atinalıların Devleti*, s. 25.

¹⁸⁷ Herodotos, 6. 138.

Zavallı Khioslular ise bir yanlış anlamaya kurban gitmiştir. Konu yine kadındır. “ *Gemileri çok zarar gören Khioslular, Mykale’ye sığındılar. Gemilerini karaya oturtup orada bıraktılar. Sonra kara yolculuğuna çıktılar. Ephesos’a vardılar. Ephesosular onları kadınlarını kaldırmak üzere gelmiş bir haydut çetesi sandılar; bütün kent kadınlarını korumak için atıldı ve bütün Khioslular kılıçtan geçirildiler*¹⁸⁸ ” diye anlatmaktadır Herodotos.

Kanun koyucu Solon da kadınları politikada bir çözüm aracı olarak kullanmıştır. Politik bir müdahaleyle sosyal bir krizin gelişimini yavaşlatmak için çareyi kadınlar üzerinden geliştirmiştir. Kızların payını sınırlamış, bütün gelinlerin çeyizlerini bir anlamda eşitlemiştir. Böylece zenginlerle yoksullar arasındaki uzlaşmazlığa son vermeye çalışmıştır¹⁸⁹.

Herodotos’ta kadınların gerektiğinde uzak durulması gereken varlıklar olduğunu gösteren başka hikâyeler de vardır. Bunlardan Hippokrates için oluşturulmuş olanı da diğerleri gibi dikkat çekicidir. O kadınlardan uzak durması yolunda bir orakl gelse de, bunu dinlememiştir. Sonucunda Peisistratos dünyaya gelmiştir¹⁹⁰. Peisistratos¹⁹¹ türlü kurnazlıklarla Atina tiranı olmayı başarmıştır. Herodotos işte bu Peisistratos’un karısı ile ilişkisinin nasıl kendisi için politik bir sorun haline geldiğini şu sözlerle anlatmaktadır. Olay kayınpeder Megakles’in çeyiz olarak tyranlığı da vererek kızını Peisistratos’a vermesiyle başlar¹⁹². “...Megakles’in kızıyla evlendi. Ama yetişkin oğulları vardı... Bu yüzden yeni karısından da çocuk olsun istemiyordu; bundan ötürü karısını tersinden kullanmaya başladı. Genç kadın önceleri kimseye bir şey söylemedi. Sonradan anasının zorlamasıyla belki, anasına söyledi, o da babaya haber verdi. Megakles’in çok gücüne gitti bu durum. Peisistratos’u namusuna el uzatmış olmakla suçladı. Ve o öfkeyle politik düşmanlarına yaklaştı. Kendisine karşı bir dolap döndüğünü öğrenen Peisistratos, ülkesinden ayrıldı ve Eretria’ya çekildi.¹⁹³” Eğer kendisi karısına karşı böyle bir tutum içerisinde girmeseydi, kayınpederi de düşmanlarının tarafına geçip kendisi için bir siyasi komplo kurma hazırlığına girmeyecekti. Bütün bunların da çıkmasındaki neden Peisistratos’un karısına

¹⁸⁸ Herodotos, 6. 16.

¹⁸⁹ Leduc, *a.g.m.*, s. 297.

¹⁹⁰ Herodotos, 1. 59.

¹⁹¹ 561-555, 549-548, 539-527 tarihleri arasında üç dönem Atina tyranlığı yapmıştır. Peisistratos’un yönetimi yumuşak akıl başında bir yönetim olarak bilinmektedir. Edebiyatı korumasıyla bilinmektedir.

¹⁹² Phya adındaki kadının, Athene gibi giydirilip Peisistratos’un yanında kente girmesi ve tyranlığı alması hadisesini Aristoteles’te “Kollytos demosuna bağlı çelenk satan bir kızdı” diyerek anlatır. bkz. Aristoteles, *Atinalıların Devleti*, s. 21.

¹⁹³ Herodotos, 1. 61.

davranışdır. Görüldüğü gibi Peisistratos'un bu tutumu kayınpederinin düşmanlarıyla yaklaşmasına ve kendisinin geçici olarak Atina tyranlığını kaybetmesine neden olmuştur.

Herodotos'ta siyasi kaderi etkileyen diğer bir kadın örneği ise yine “ana” motifiyle karşımıza gelmektedir. Buna göre Korinthos'lu Labda çocuğunu öldürmek için gelenlerden saklamıştır; bunun için çocuğu akla en az gelen bir yere, kutuya saklamıştır. Böylelikle çocuğun hayatını kurtarmıştır. Bu çocuk büyüyünce kral olacaktır. Ancak Korinthos'lular için bu durum aslında kötü bir yazgının da habercisidir. Çünkü pek çok Korinthos'lu evlerinden ayrılmak zorunda kalmış; bazıları ise Korinthos'ta canından olmuştur¹⁹⁴.

1. 1. 5. Kadın ve İnanç

Modern araştırmacılar, Yunan kadını anlamak için gerekli kanıtları Yunan *Panteonunda* arayıp yorumlamaya çalışmaktadırlar¹⁹⁵. Yunanlılar tanrıları insan biçiminde düşünmüşler ve onları o şekilde betimlemişlerdir. Toplumun diğer üyeleri gibi tanrılar da çeşitli olaylara karışmakta savaş gibi bazı olağanüstü olaylarda belirleyici rol oynamaktadır. Bu yüzden Yunanlılar genellikle içinden çıkamadıkları bir durum olduğunda veya gelecekte ne olacağını bilmek istediklerinde çeşitli tapınaklara gider ve tanrılardan yardım isterlerdi. Daha sonra bu tapınaklardan aldıkları (kehanet) *orakl'e*¹⁹⁶ göre hareket ederlerdi. Bu orakller bazen yalnız bir kadının, yabancı bir ülkede kendi kültürünü ve tapınmasını kurmasının sorumluluğunu da göğüslediğini gösterir. Örneğin Mısırdan getirilen iki kadın Libya ve Yunanistan'da kendi orakllerini kurmuşlardır¹⁹⁷.

Herodotos'un pasajlarında insanoğlunun zaman zaman orakle ihtiyacı olmadan salt tanrı ve tanrıçaların yardımlarıyla kendilerini güç bir işten kurtardıkları görülmektedir. Tanrıça Aphrodite'ye yakaran Ladike'nin hikâyesini Herodotos, dinlemek isteyen herkese anlatmıştır. Mısır'ın kudretli kralı Amasis (M.Ö. 565-525),

¹⁹⁴ Herodotos, 5. 92.

¹⁹⁵ Ayşegül Akalın, “Eskiçağ'da Grek Kadınının Toplumsal Yaşantısı”, *A.Ü-DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, 21/33, Ankara 2003, s.40.

¹⁹⁶ Orakl: Latince oraculum, hem kehanet verilen yer, hem kahin hem de kahinin verdiği kehanet anlamına gelmektedir. Yunanistan'daki en önemli merkezi Delphoi'dir. Delphoi hakkında bkz. Peter Levi, *Eski Yunan Atlaslı Büyük Uygarlıklar Ansiklopedisi*, (çev. Neşe Erdilek), İstanbul 1987, c. III, s. 73-74.

¹⁹⁷ Sarah B. Pomeroy, “ Women and Ethnicity in Classical Greece Changing the Pradigms ”, *A Companion to The Classical Grek World*, Oxford 2006, s. 352.

Kyrenelilere dostluk antlaşmasının gereği olarak bir kadın almak istemişti. Sonuçta seçilen kadın Kyrene Kralının kızı Ladike oldu. Ancak Amasis, kadınla yatmak istediği her seferden eli boş dönünce kadına “*Hatun, sen bana büyü yaptın. Kendin de ölümden kurtulamayacaksın; hiçbir kadının ölmediği bir acı içinde öleceksin!*”¹⁹⁸ dedi. “*Ladike, Aphrodite’ye dua etti o gece sabah olmadan Amasis kendisini elde etmeyi başarabilirse Kyrene’ye kendisi için heykel göndereceğini vaat etti. Duanın hemen ardından Amasis, Ladike’yi almayı başardı*”¹⁹⁹.” Böylece Ladike’nin hayatı kurtulmuş oldu. Herodotos, pasajın devamında Ladike’nin tanrıçaya karşı adağını yerine getirdiğini ve sözünü verdiği heykeli Kyrene’ye yolladığını da “*ben oradayken hiç bozulmamış olarak yerinde duruyordu*”²⁰⁰ diyerek kanıtlamaya çalışır. Görüldüğü gibi Laodike, hayatını Aphrodite’nin yardımıyla kurtarmıştır. Dolayısıyla bu ve benzeri sebeplerle Aphrodite, kadınların ihtiyaç duyduklarında sığındıkları bir ilah olarak konumunu belirginleştirmiş ve güçlendirmiştir.

Tanrılara yakararak alınan oraklerinse, hem erkek hem de kadın Yunanlıların kaderlerini nasıl etkilediğini, Herodotos’tan aldığımız birkaç örnekle gösterelim. Paroslu tutsak kadın Timo, Miltiades’in kenti alabilmesi için ona kestirme yolu gösteren bu kadını cezalandırmak isteyen Paroslular, Delphoi tapınağına Timo’yu öldürmelerinin gerekip gerekmediğini sordular. Ancak Delphoi tapınağının baş rahibesinden gelen orakle göre: “*Miltiades’in sonu kötü gelmesi gerekiyordu ve kadın onu suça iten alın yazısının bir aracısından başka bir şey değildi.*”²⁰¹ Dolayısıyla Parosluların, Timo’yu öldürmemeleri yolunda bir orakl çıkmış ve tanrılar Timo’yu bu şekilde kurtarmıştı. Yine daha önceki bölümlerde yer alan Korinthoslu Labda’nın doğuracağı çocuğun Korinthos’un sahibi olacağını bir orakl ile öğrenilmesi²⁰² de oraklerin Eskiçağ Yunan toplumunun yaşayışı için oldukça önemli olduğunu gösteren diğer güçlü kanıtlardır.

Yunan dünyasında en yaygın kutlanan Thesmophoria’ya²⁰³ sadece evli kadınlar katılabiliyordu²⁰⁴. Dolayısıyla bu tören meşru evliliğin yasal bir kanıtı olarak

¹⁹⁸ Herodotos, 2. 181.

¹⁹⁹ Herodotos, 2. 181.

²⁰⁰ Herodotos, 2. 181.

²⁰¹ Herodotos, 6. 135.

²⁰² Herodotos, 5. 92. Labda’nın doğuracağı çocuğun geleceğine ilişkin verilen orakl şu şekildedir.

*“Sen ki şerefsiz yaşıyorsun, şerefe layıksın
Labda’nın karnında bir kaya var, yürüyen bir kütle
Zengin kentin krallarını ezmek ve onları
Korinthos’un yasalarına boyun eğdirmek için.”*

²⁰³ Ana kara Yunanistan’dan, Batı Anadolu’daki Ephesoslulara kadar yaygın bir bayram olarak Thesmophoria bayramının kutlandığı ile ilgili olarak bkz. Herodotos, 6. 16; Platon, bu bayramın adını

düşünülmektedir²⁰⁵. Ancak, Herodotos bu törenden sadece ismiyle bahsetme gereği duymuş, daha geniş ayrıntı vermekten kaçınmıştır²⁰⁶. Atina’da Pyanepsion (ekim – kasım) ayında kutlanan bu törenlere erkekler alınmıyordu. Zira doğurganlık (bereket) ve toprak tanrıçası Demeter²⁰⁷, Thesmophos sayıldığı için bir çeşit evlenme ve analık bayramı olan bu bayramlar onun adına kutlanmaktaydı.²⁰⁸ Bu yüzden bu törenlere erkekler katılamıyordu²⁰⁹. Herodotos’un tarihinin başka bir yerinde ise “*Atinalılar her yıl Anne ve Kız’ı için bu bayramı kutlarlar*²¹⁰” diyerek yine Demeter için kutlanan Thesmophoria bayramına atıfta bulunmuştur. Çünkü burada geçen anne Demeter, kızı ise Kore yani diğer adıyla Persephone’dır. Ancak diğer pasajdan farklı olarak burada “İakhos mistik ilahisinin” okunduğunu da aktarmaktadır²¹¹.

Diğer bir örnekteyse kadın olacakları hissetmiştir. Samos Tyranı Polykrates’in (M.Ö. 537-522) kızı, babasını rüyasında görmüştür. Polykrates’in kızı babasının havalara çıkarılmış olduğunu, Zeus tarafından yıkanıp üzerine Helios yağı sürüldüğünü görmüştür. Bunu görünce babasının Perslerin Sardes Satrapı Oroites’e gitmesine engel olmaya çalışmış başına bir iş geleceğini düşünmüştür. Kızını dinlemeyerek Oriotes’e giden Polykrates bir süre sonra kazığa vurularak öldürülünce kızın rüyası geçeğe dönüşmüştür²¹².

Demeter gibi diğer Yunan tanrıçaları adına kutlanan törenlerde de yine kadınlar erkeklere göre daha ön plandadır. Bu durumun izini Herodotos’un aktardığı pasajlarda da görmek mümkündür. Buna göre Pelasg’lar, Atinalılardan oç almak için onların kadınlarını kaçırdıklarında Atinalı kadınlar tanrıça Artemis için tören yapmaktadır²¹³.

vermeden yapılaş şekliyle yani “kadın şenlikleri” olarak telaffuz eder.(Yasalar, 8.828.c.; Freeman, *a.g.e.*, s. 30, 213; Blundell, *a.g.e.*, s. 163-165).

²⁰⁴ Louise Bruit Zaidman, “Pandora’nın Kızları ve Yunan Kentlerindeki Ritüeller”, *Kadınların Tarihi (Ana Tanrıçalardan Hristiyan Azizelere)*, (çev. Ahmet Fethi), İstanbul 2005, c. I., s. 353; Just, *a.g.e.*, s. 24; Weithmann, *a.g.e.*, s. 142.

²⁰⁵ Zaidman, *a.g.m.*, s. 353.

²⁰⁶ Herodotos, 2. 171.

²⁰⁷ Demeter: Tanrıça, Kronos ile Rhea’nın kızları, bereket tanrıçası. Çünkü Demeter, diğer tanrıçalarla kıyaslandığında annelik açısından baş tanrı Zeus’un eşi Hera’nın bile önüne geçebilecek, pozitif ve güçlü bir imaj çizen tek tanrıçadır. Bu yüzden de Thesmophoria’nın onun adına kutlanması bir tesadüf değildir. Erhat, *a.g.e.*, s. 85 – 86; Graves, *a.g.e.*, s. 108; George Thomson, *Eski Yunan Toplumunu Üstüne İncelemeler Tarih Öncesi Ege*, (çev. Celal Üster), İstanbul 1995, c. I, s. 277; Bundell, *a.g.e.*, s. 40-43; Martin, *a.g.e.*, s. 224.

²⁰⁸ Horst Blank, *Eski Yunan ve Roma’da Yaşam*, (çev. İslam Tanrıcut), İstanbul 1999, s. 171; Erhat, *a.g.e.*, s. 86; Thomson, *Eski Yunan Toplumunu*, s. 247- 248.

²⁰⁹ Lewis, *a.g.e.*, s. 49-50; Martin, *a.g.e.*, s. 222.

²¹⁰ Herodotos, 8. 65.

²¹¹ Herodotos, 8. 65.

²¹² Herodotos, 3. 124.

²¹³ Yunan dünyasında başka dini törenlerinde varlığından haberimiz vardır. Ancak Herodotos’un bize bildirdiği birkaç tören adı bunlardır. (Akalin, *a.g.m.*, s. 40-42).

Erkekler, eşlerinin kaçırıldığı sırada törende olmamalıdır ki olan biteni önleyememişler, Pelasg'lar da, Atinalı kadınları kaldırılabilmıştır. Oysa bütün bunlar olurken Atinalı kadınları kaldıran Pelasg'ların Lemnos'daki eşleri ise her yıl Aphrodite adına tören yapmaktadır. Ancak bu geleneği Pelasglı kadınlar bıraktıkları için tanrıça onlara ceza olarak çok kötü bir koku vermiştir²¹⁴. Fakat Graves, bu kokunun kaynağı üzerine bir tahminde bulunur. Graves'e göre bu kokunun nedeni Lemnoslu kadınların çivi otuyla haşır neşir olmalarıdır²¹⁵. Graves, Trakya yakınlarında dövme yapmak için kullanılan bu bitkinin kokusunun mide bulandırıcı ve kolay kolay geçmeyen bir özelliğe sahip olduğuna da değinir²¹⁶. Dolayısıyla, Lemnoslu kadınların kötü kokuya sahip olmaları bu şekilde açıklanabilir. Ancak, açıkça görüldüğü gibi bu pasajların ortak özelliği dini törenlerin kadınların hakimiyet alanı içerisinde bulunmasıdır.

Sınırların oldukça sıkı olduğu Yunan dünyasında özgürlüğün tadını biraz aldıkları zamanlar çeşitli isimlerdeki törenlerdi. Bu törenlerin farklı tanrıçalar için farklı amaçlarla kutlanmalarına rağmen, Yunan kadını için ortak bir özelliği vardı: "Özgürlük". Çünkü kadın için büyük dinsel ayinler ev dışındaki sosyal hayata katılma fırsatlarıydı²¹⁷. Ancak böyle bir durum da Yunanlıların kadını siyasal hayattan dışlamaları ile dinsel hayata dahil etmeleri arasındaki çelişki dikkat çekicidir²¹⁸. Bu törenlere dini bir vazife yapma amacıyla katılan kadın aslında erkek egemen bir dünyanın sınırlarından çıkıp, kendi gibi diğer kadınlarla erkek baskısı olmadan iletişim kuruyor, rahatça hareket edebiliyordu. Bununla birlikte dini bir vazife üstlenmiş olan kadın, Yunanlı erkeğinin gözünde, aynı zamanda erdemli bir kadın olma özelliğini de pekiştirmiş oluyordu.

1. 1. 6. Yunan Kadınının Giyimine İlişkin İpuçları

Aile, bu dönemde başlıca üretim, tüketim ve depolama birimiydi. Bu sebeple ev dışındaki insan iş gücünden ziyade, içerideki faaliyetler yani dokuma, yıkama, eğirme

²¹⁴ Böylece Lemnos suçu denen olay ortaya çıkmıştır. Zira bu kadınlar tanrıça Aphrodite'nin verdiği kötü koku yüzünden kocaları yanlarına yanaşmayınca adadaki bütün erkekleri öldürürler. Lemnos suçu olarak deyimleşen bu olayı Bonnard, Yunanlıların kadın düşmanlığı damarının görüldüğü en hassas örnek olarak yorumlar bkz. Bonnard, *a.g.e.*, s. 165; Graves ise, Argonautların altın postu almak için çıktıkları seferin dönüşünde bu adaya uğradıklarını, İason ve mürettebatının kadınlardan etkilendiklerini hatta Herakles olmasaydı, altın postun Kolkhis'e getirilemeyeceğini ekler bkz. Graves, *a.g.e.*, s. 774; Herodotos, 6. 138. "dipnotlarla beraber".

²¹⁵ Graves, *a.g.e.*, s. 776.

²¹⁶ *Gös. yer.*

²¹⁷ Zaidman, *a.g.m.*, s. 342.

²¹⁸ *Gös. yer.*

gibi işler büyük önem taşımaktaydı²¹⁹. Bu yüzden Atinalı kadının en çok uğraştığı günlük işlerden biri ev halkı için giysi üretmektir²²⁰. Yapılan bu giysilerin korunması da kadınların görevidir. Genellikle basit ve küçük giysi veya işlemlerin üretimi yaşça daha küçük olan kadınların; ustalık ve maharet gerektiren parçaların üretimiye daha ileri yaştaki kadınların göreviydi²²¹. Dolayısıyla giysilerin yapılması, evlerdeki dokuma ustalarına yani kadınlara bağlıydı. Zira dokumacılık, Antik Yunan dünyasındaki en önemli uğraşlardan birisiydi. Homeros'un destanlarında bu uğraşının kadınları ilgilendirdiğine dair izler bulunmaktadır²²². Kuşkusuz buradaki en dikkat çekici örnek Penelopeia'nın hikayesidir. Çünkü Penelopeia, kocası Odysseus'un yokluğunda zaman kazanmak için taliplerine evlenebilmek için dokumasının bitmesini şart koşmuş; bu sayede talipleri oyalayabilmiştir. Böylece Penelopeia'nın şahsında gerçekleşen bu faaliyet soylu sanat becerileri arasında gösterilmiştir²²³. Platon'da başka bir konudan bahsederken dokumanın kadın uğraşı olduğunu “*dokuma ise, bir kadının bir ayda üretebileceğinden fazla olmamalıdır*”²²⁴ şeklindeki sözleriyle onaylar.

Bununla birlikte dokumacılıkla alakalı olan ve diğer kaynaklarda ismi verilen “*khiton*”²²⁵ yani tunikse, hem erkeklerin hem de kadınların kullandığı temel bir giysiydi²²⁶. Bu tunikleri de yapan kadınlardı²²⁷. Kadınlar tarafından giyilen khiton ayak bileklerine kadar uzanırken; erkeklerin giydiği khiton ise kısa olup dize kadar uzanırdı²²⁸. Altına başka bir şey giyilmezdi. Aynı şekilde ismi geçen bir diğer kıyafet *Peplum*'dur²²⁹. Khiton gibi hem erkeklerin hem de kadınların giyebildiği peplum, günümüzde kullanılan şallar gibi en dışa sarılarak giyilirdi. Bununla birlikte çoğunlukla dinsel törenlerde kullanılmıştır²³⁰.

Sparta hariç Yunanistan'da genç kızlar ve kadınlar vücutlarını tamamen örten bir giyim tarzını benimsemişlerdi²³¹. Ayrıca sadelik zarafetin simgesi olarak benimsendiği

²¹⁹ Davies, *a.g.m.*, s. 289; Weithmann, *a.g.e.*, s. 128.

²²⁰ Lewis, *a.g.e.*, s. 62.

²²¹ Weithmann, *a.g.e.*, s. 145.

²²² Homeros'un eserlerinde dokuma ve kadının ilişkilendirildiği bölümler için bkz. 81 numaralı dipnot. Ayrıca daha geniş bilgi için bkz. İsmail Fazlıoğlu, *Eskiçağ'da Dokuma*, İstanbul 2001, s. 8.

²²³ Weithmann, *a.g.e.*, s. 145.

²²⁴ Platon, *Yasalar*, 12.956.a.

²²⁵ Khiton: Hem kadın hemde erkeklerin kullandığı temel bir giysidir bkz. Tamay Tekçam, *Arkeoloji Sözlüğü*, İstanbul 2007, s. 116.

²²⁶ Nazmiye Mutluay, *Yunan ve Roma Uygarlığında Çocuk*, Ankara 2007, s. 41.; Ulfet Yıldırım, *Kadın ve Süslenme*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2009, s. 32.

²²⁷ Tekçam, *a.g.e.*, s. 236.

²²⁸ J. Moyr Smith, *Antik Yunan Kadın Kıyafetleri*, Ankara 2013, s. 19.

²²⁹ Smith, *a.g.e.*, s. 29.

²³⁰ *Gös. yer.*

²³¹ *a.g.e.*, s. 18.

için giyilen kıyafetler aşırıktan uzaktır²³². Herodotos'ta historiai'nın beşinci kitap, seksen yedi numaralı pasajı bizlere Atinalı kadınların genel olarak giyim tarzını ve bu giyim tarzının niçin ve nasıl seçtikleri konusunda yardımcı olmaktadır. Buna göre Atinalı kadınları önceleri Khorinthoslularinkine benzer *doris giyimi*²³³ tarzında giyinmekteydiler. Bu, yünlü olan²³⁴ giysilerin mantoya benzer bir şekilde, bir veya birkaç çengelli iğne ile tutturulması şeklinde oluşturulan bir giyim şekliydi. Ancak sözü edilen giyim tarzı Herodotos'un anlattıklarına göre, savaştan sadece kendisi dönebilen Atinalı savaşıcıyı "mantolarındaki çengelli iğneleri" batırmak suretiyle öldürmelerinden sonra değişmiştir. Çünkü Atinalılar "*kadınları başka türlü cezalandıramadıkları için, giyimlerini İon giyimleriyle değiştirirler.*"²³⁵ Ayrıca bu kadınlara bir daha çengelli iğne kullanmasınlar diye de ketenden yapılmış gömlekler giyme zorunluluğu da getirildi. Bununla birlikte Herodotos'tan, İonlara²³⁶ atfedilen giyim şeklinin Karia'ya ait olduğu tarzında bir iddiayı da öğrenmekteyiz. Herodotos bunlara ek olarak Aigina ve Argoslu kadınların, Atinalı kadınları aşağılamak için giysilerinde eskisinden daha uzun iğneler kullanmaya başladıklarını belirtmiştir.

Herodotos'un başka bir pasajında ise Argos ile Sparta arasında meydana gelen savaşın kadınların yaşamı üzerindeki etkilerine yer verilir. Zira Argos, Sparta'ya yenilmiştir. Ancak bundan sonra yenilginin bir hatırası olarak kadınlar altın takılar takmayacaktır²³⁷. Kadınların bu pasaja göre savaştan önce kıyafetlerini tamamlamak üzere süs olarak altın takılar kullandığı açıktır.

1. 2. Spartalılar

Sparta devleti, kıta Yunanistan'daki diğere kentlerden farklı olarak savaşçı bir toplumu barındırmasıyla ön plana çıkar²³⁸. Bu yüzden de Sparta'nın, her toplumsal ilişkiden daha aşırı, daha kapsamlı bir yönü vardır²³⁹. Zira Sparta'nın var oluş amacı

²³² Smith, *a.g.e.*, s. 18.

²³³ Doris Giyimi: Gömlekler yünden yapıma ve kolsuz olup omuz üzerinden çengelli iğnelerle tutturulmasıdır. Burada bahsi geçen iğneler bu günkü gibi küçük değil aksine oldukça büyük iğnelerdir.

²³⁴ Smith, *a.g.e.*, s. 16.

²³⁵ Herodotos, 5. 87; Hilary J. Deighton, *Eski Atina Yaşantısında Bir Gün*, (çev. Hande Kökten Ersoy), İstanbul 2005, s. 59.

²³⁶ İon Giyimi: Ketenden kısa kollu, gömleklerin bulunduğu; ayrıca iğnelerin kullanılmadığı bir giyim şeklidir. İon giyiminde gömlekler topuklara kadar inmektedir. Ayrıca İon khiton'u daha hafif bir giysidir. Deighton, *a.g.e.*, s. 59.

²³⁷ Herodotos, 1. 82.

²³⁸ Oğuz Tekin, *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, İstanbul 2008, s. 69.

²³⁹ Levi, *a.g.e.*, s. 91.

güçlü, vahşi, disiplinli, soru sormayan, katı yürekli gençler yetiştirmektedir²⁴⁰. Kuruluşundan yıkılışına kadar da toplum düzenini neredeyse değişmeden muhafaza etmeyi başarmıştır. Yürüttüğü bu sosyal düzen sayesinde, kıtadaki diğer Yunan şehir devletlerinin dikkatini çekmiştir. Sparta, diğer şehirlerin hayranlıkla yada antipatiyle baktığı, hangisi olursa olsun güçlü duygular beslediği benzersiz bir şehir olmuştur. Bu benzersizlik de kadınların buldukları konumunda etkisi vardır. Dışarıdan bakıldığında Sparta'nın kadınları, Atinalı kadınlardan daha özgür görünmektedir. Özellikle Atina şehriyle karşılaştırıldığında, Atina'lı kadının ev ahalisi içerisinde kesin olmayan bir konumu vardır. Sparta kadınıysa bu konuda tartışmaya gerek olmaksızın, kamu ve özel hayatta kendine ait bir yere sahiptir. Sebep erkekler için savaşın, hayatın en önemli bölümünü oluşturmasıdır. Spartalılar dışarıdaki düşmanların yanı sıra içeriden gelebilecek muhtemel bir *Heilot*²⁴¹ isyanına karşı da kendilerini koruyabilmek için askerliğe önem vermişlerdir. Bu yüzden de erkekler askeri eğitimle meşgul ve çoğunlukla savaştıkları için evlerinden uzak kalmışlardır. Spartalı erkeklerin sürekli evlerinden uzakta olması, kadınların gündelik hayatla ve çocuklarla ilgili meselelerde daha fazla söz sahibi olmalarını sağlamıştır. Askerliğin getirdiği katı disiplinin bir sonucu olarak baba figürünün yeri Sparta'da bir miktar sarsılmıştır. Bunun en açık kanıtı Sparta'da gençlerin kendilerinden büyük erkeklere “baba” diye hitap etmeleridir²⁴². Bu durum kaçınılmaz olarak anne figürünü dolayısıyla kadınları ön plana çıkarmıştır. İşte bu anlayış farklılığı kendini hemen her alanda göstermiş; Spartalı kadınların yaşayışı da bu farklılığa göre şekillenmiştir. Bu farklılık diğer kentlerin, özellikle de yazar ve düşünürlerin olumlu veya olumsuz dikkatlerini çekmeyi başarmıştır.

1. 2. 1. Spartalı Kadın ve Evlilik

Sparta kentinin varlık sebebi olan askeri disiplin sadece erkekler için yaşam kurallarını düzenlemiyor, aynı zamanda Spartalı kadın ve kızlarında kaderini belirliyordu. Spartalılar ideal insanı tanımlarken, öncelikle vücut noksanlığı bulunmayan sağlıklı kimseleri kastediyorlardı. Sparta anlayışına göre bu özelliklere

²⁴⁰ Levi, *a.g.e.*, s. 91.

²⁴¹ Heilot'lar, Sparta'nın yayılması sırasında ele geçirilen yerlerdeki yerli halkın köleleştirilerek devletin toprağı işletmek için kullandığı toprak kölelerinden oluşan sınıf bkz. Tekin, *a.g.e.*, s. 69.

²⁴² Ksenophon, *Constitution of the Lacedaemonians*, 2.2, 2.10-1, <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0210%3Atext%3DConst.+Lac.%3Achapter%3D2%3Asection%3D2> (02.10.2013)

sahip olmayanların yaşam hakkı zaten yoktu. Çünkü amaç, her türlü zorluk ve engele karşı direnebilen nesiller yetiştirmektir. Bu yüzden zayıf ve sakat doğan kız veya erkek Spartalı bebeğin yaşamasına da gerek yoktu²⁴³. Plutarkhos, Spartalıların bu yaklaşımını “Doğuştan çürük ve cılız olan çocuğun yaşamamasını kendisi için de, devlet için de daha hayırlı görürlerdi²⁴⁴” diyerek açıklar. Sözlerinin devamında ise kadınların, yeni doğan çocuklarını suyla değil, şarapla yıkadıklarını, bunu çocuğun sağlam olup olmadığını belirlemek için yaptıklarını belirtir²⁴⁵.

Kız çocukları eve kapatılmak yerine toplumsal yaşamda yer alırdı. Sportif etkinliklerde erkekler kadar kızlarında yeri vardı²⁴⁶. Kızlar da, erkekler de eğitimlerini yan yana yapıyordu. Böylece bu faaliyetler sırasında hata yapanlar, genç kızlar tarafından alaya alınarak cezalandırılıyor; böylece gençler yapılan idmanı diğerlerinden üstün şekilde tamamlamaya bakıyordu²⁴⁷. Genç kızlar özellikle koşu, disk ve ok atma gibi sporları yapıyorlardı²⁴⁸. Çünkü devletin gözünde kadının asli görevi, devlete savaşıcak, sağlıklı erkek çocuklar doğurmaktır. Bu görevi daha iyi yapabilmeleri için de kızların sportif faaliyetlere katılmaları bekleniyordu²⁴⁹. Belki de bu yüzden yaptığı spor faaliyetleri sayesinde Sparta kadını, Aristophanes’in komedyasında hemcinsleri arasından hemen sıyrılabilmiştir²⁵⁰. Dolayısıyla spor ve güçlü bir vücut görüldüğü gibi Sparta kadınıyla bütünleşmiş bir özelliktir.

Ksenophon ise üst sınıfa mensup olan özgür Sparta’lı kadınlarının ağır ev işlerini veya dokuma gibi işleri yapmalarının uygun görülmediğini aktarır²⁵¹. Ksenophon’un açıklamasına göre zaten bu kadınlar işleri yapacak uygun hizmetçilere

²⁴³ Mutluay, *a.g.e.*, s. 82.

²⁴⁴ Plutarkhos, *Lykurgos’un Hayatı*, 15.

²⁴⁵ Plutarkhos, *Lykurgos’un Hayatı*, 15.

²⁴⁶ Weithmann, *a.g.e.*, s. 125.

²⁴⁷ Plutarkhos, *Lykurgos’un Hayatı*, 14.

²⁴⁸ Plutarkhos, *Lykurgos’un Hayatı*, 14.

²⁴⁹ Roma döneminin ünlü yazarı Plutarkhos’un (M. S. 50 – 120) söylediğine göre bu uygulamayı başlatan kişi, Spartalı yasa koyucu ve devlet adamı Lykurgos’dur. bkz. Plutarkhos, *Yaşamlar 1. Ünlü Yunanlı ve Romalıların Yaşamları*, (çev. Meriç Mete), İstanbul 2005, s. 111 -112. Platon, ise Yasalar’da Sparta’nın yaptığı bu faaliyetler gibi “kızlar arasından isteyen olursa binicilik, ok kargı, sapan gibi bilgileri alabileceklerini ama özellikle silah kullanmayı öğreneceklerdir” diye yazar. Platon, *Yasalar*, 7.794.c-d. Ayrıca, kızların askeri bir eğitim tarzında at üstünde, uzun mesafe yarışları yapmalarını da öngörür. *a.g.e.*, 8.833.d.

²⁵⁰ Kadınlar Savaşı adlı tragedyada, Lysistra, Spartalı Lampito’ya yanında başka iki kadın daha olduğu halde “Hoş geldin, Lampito! Bu ne güzel ten, bu ne gürbüz beden! Bir boğayı bile yere serebilirsin” der. Lampito ise “Eh sererim de hani, idmanım yerinde...” cevabını verir bkz. Aristophanes, *Eşekarıları, Kadınlar Savaşı ve Diğer Oyunlar*, (çev. Sabahattin Eyüboğlu-Azra Erhat), İstanbul 2013, s. 319.

²⁵¹ Ksenophon, *Constitution of the Lacedaemonians*, 1.3.4,

<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0210%3Atext%3DConst.+Lac.%3Achapter%3D1%3Asection%3D3> (02.10.2013)

sahiptirler²⁵². Spartalı erkekler, evlenme zamanı gelince (çoğunlukla otuzlu yaşlarına bastıktan sonra) kendisi gibi güçlü bir Spartalı kadınla evlenirdi. Çünkü Sparta’da bekar olmak, istenen bir durum değildir. Plutarkhos, bekarlara kötü gözle bakıldığından söz eder²⁵³. Hatta Smith, Sparta’da bekar erkeklerin yılda bir defa güçlü kadınlarca dövüldüğünden bahseder²⁵⁴. Böylece dövülen bekar erkeğin huzuru kaçmış olduğundan evliliğe zorlanmış oluyordu.

Evliliklerde evlenilecek kız, erkekten çok küçük olmamalıdır²⁵⁵. Plutarkhos, Sparta evliliklerinin kız kaçırımlarla başladığından bahsederken²⁵⁶; Herodotos’un çizdiği resim Atina’da olduğu gibidir. Bu resim kızlarının kiminle evleneceğine babalarının karar verdiği bir resimdir. Zira Herodotos “... bir kız babası tarafından nişanlanmamışsa...”²⁵⁷ derken bu durumu anlatmaya çalışmaktadır. Ancak bir babanın, kızının kiminle nişanlanacağını açıklamadan ölmesi durumundaysa Herodotos’un sözlerinden hareketle Atinalılardan farklı olarak babası ölen Spartalı kızın, babasının mirasçısı olarak mülk sahibi olabildiği anlaşılır²⁵⁸. Mülk üzerinde Spartalı kadına tanınan bu hak Aristoteles için eleştiri mevzusudur. Aristoteles, bu durumu Sparta kadınlarına tanınan bir “başiboşluk”²⁵⁹ olarak nitelendirmekte ve “... hem anayasanın amaçlarına erişmesinde hem de şehrin mutluluğu için zararlı²⁶⁰” bir davranış olarak görmektedir. Dolayısıyla kendisinin ifadesine göre Sparta erkekleri, kadınlar konusunda başarısız olmuştur. “Çünkü Sparta’da kadınlar sınırsız yaşar...”²⁶¹ Bu yüzden de Sparta, Aristoteles için kötü bir örnektir. Ancak Plutarkhos, Aristoteles’e katılmayarak Lykurgos’un, kadınların eğitiminde ne kadar mümkünse o kadar üzerinde durduğundan bahseder²⁶². Aristoteles ayrıca Sparta’dan bahsederken, Sparta’lı kızların çeyizlerinin büyüklüğünden bahsetmeden de geçemez²⁶³. Atinalı bir kadınsa, yalnızca evlenirken

²⁵² Ksenophon, *Constitution of the Lacedaemonians*, 1.3.4, <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0210%3Atext%3DConst.+Lac.%3Achapter%3D1%3Asection%3D4> (02.10.2013)

²⁵³ Plutarkhos, *Lykurgos’un Hayatı*, 15.

²⁵⁴ Smith, *a.g.e.*, s. 15.

²⁵⁵ Plutarkhos, *Lykurgos’un Hayatı*, 15.

²⁵⁶ Plutarkhos, *Lykurgos’un Hayatı*, 15.

²⁵⁷ Herodotos, 6. 57.

²⁵⁸ “...bir kız babası tarafından nişanlanmadan baba mirasına konarsa;..” Herodotos, 6. 57.

²⁵⁹ Platon’da bu durumu başiboşluk olarak nitelerken “bizden biri kendini savunmak için sizdeki kadınların hafifliğini göstererek hemen yanınıza yapışabilir” yorumunu yapmaktadır. Platon, *Yasalar*, 1. 635.c.

²⁶⁰ Aristoteles, *Politika*, 2. 9.

²⁶¹ Aristoteles, *Politika*, 2. 9.

²⁶² Plutarkhos, *Lykurgos’un Hayatı*, 14.

²⁶³ Aristoteles’e göre Sparta yasalarının düzeltilebilmesi için yapılması gerekenlerden biri de çeyizler üzerindeki düzenlemelerdir. Çeyizlerin yasa ile düzenlenmeleri gerekir. “Ya büsbütün kaldırılmı yada

kendisinin çeyiz olarak getirdiği, ancak sürekli kocasının yönetiminde bulunan, kendisinin asla üzerinde tasarrufta bulunamadığı göstermelik bir mülke sahiptir. Dolayısıyla bu fark Spartalı ve Atinalı kadın arasındaki ayrımı daha net göstermektedir.

Sparta’da topraklar da insanlar gibi devlete aittir. Ancak az miktarda halka ait olanların bir kısmının sahibi ise kadınlardır. Freeman’ın, Aristoteles’ten naklettiği gibi özel mülkiyetin çoğu kadınlara aittir. Aristoteles inandırıcı olmak için miktar da belirtmiş, ülke topraklarının beşte ikisinin kadınlara ait olduğunu iddia etmiştir²⁶⁴. Ancak Aristoteles, bu sözleri Sparta’yı kınamak için sarf etmiştir. Çünkü Aristoteles, bu durumdan da hoşnut değildir. Bu yüzden de kadınların toprak sahipliğini, Sparta yasalarının doğru düzenlenmediğinin bir kanıtı olarak sunar.

Bunun yanında Spartalı kızların, Atinalı kızlardan biraz daha şanslı olduğunu düşünebileceğimiz diğer bir kanıtta babaları ölen kızların, eşlerini seçmelerinin kendilerine bırakılmış olmasıdır. Zira Herodotos: “...bir kız babası tarafından nişanlanmadan baba mirasına konarsa, kiminle evleneceğine onlar karar verirler²⁶⁵” demektedir. Böylece Sparta toplumunda kızlar da toplumun etkin bir üyesi olarak algılanmış oluyordu. Bu durum, gerçekten bize Spartalı kızların diğer konularda olduğu gibi, evlilik konusunda da diğer şehirlerde oturan akranlarına göre daha şanslı olduğunu düşündürmektedir.

Bununla birlikte karısı bir çocuk doğurmadığı için yaşlılar meclisinden kendisine yeni kadın alması öğütlenen Sparta kralı Leon Oğlu Anaksandridas karısından “memnun olduğu” için onu geri göndermemiştir. Ancak yaşlılar meclisinin öğüdüne yani “yalnız evine başka bir kadın daha al ve bu kadın doğurgan bir kadın olsun, bize bu kadarı yeter²⁶⁶” uymuştu. Böylece kral Anaksandridas “Sparta yasalarına karşı olarak iki ayrı kadın ve iki ayrı ev sahibi oldu.²⁶⁷” Herodotos’un bu cümleleri Sparta yasalarının tek eşli evlilikten yana olduğunu gösteren delillerdir. Ancak bu yasa sanılacağı gibi Spartalı kadının haklarını korumak için değil, tamamen erkeğin soyunun ve mirasının yanlış kişilere gitmesini önlemek amacıyla yapılan bir düzenlemedir. Bu şekilde erkeğin ölümünden sonra kalan adı ve mirasının, onun sadece meşru karısından doğan oğluna kalmasına çalışılmıştır. Ancak kral Anaksandridas kral soyunun devamı için ikinci bir eş almak zorunda kalmasıyla bu yasanın dışında kalmıştır.

çok küçük tutulmalıydı. Hiç değilse orta büyüklükte olmalıydı.” diyerek konu hakkındaki görüşünü açıklar. Aristoteles, *Politika*, 2. 9.

²⁶⁴ Freeman, *a.g.e.*, s. 214; Aristoteles’in yazdığı bu bölüm için bkz. *Politika*, 2. 9.

²⁶⁵ Herodotos, 6. 57.

²⁶⁶ Herodotos, 5. 40.

²⁶⁷ Herodotos, 5. 40.

Herodotos'ta evli kadınların bazılarının, kocaları dışında erkeklerle birlikte olduklarını gösteren ipuçları mevcuttur. Zira babasının gerçekte kim olduğunu öğrenmeye çalışan Sparta kralı Demaratos annesine “...*senin eşekleri otlatan uşaklarımızın birinden gebe kalmış olduğunu, benim de bu adamın çocuğu olduğumu yayıyorlar...söyleneni yapmış olsan bile bunu yapan yalnız sen değilsin; bir çok kadın aynı şeyi yapmıştır*²⁶⁸” diye sorar. Bunu Spartalı kadının bir şekilde kocasını evdeki hizmetçileriyle aldattığı yönünde tanımlayabiliriz. Nedeniyse, Spartalı erkeklerin küçük yaşlardan itibaren, savaşa hazır bir asker olarak yetiştirilmeleri ve bu eğitim disiplinin onların evlerinden uzun süre uzak kalmalarına yol açmasıdır. Dolayısıyla bu durum oldukça yaygın olduğunu söyleyebiliriz. Zira bu nadir bir durum olsaydı Demaratos'un ağzından böyle bir sözcük dökülmeyecek ve “*bir çok kadın aynı şeyi yapmıştır*” demeyecekti. Ancak Plutarkhos, Lykurgos'un koyduğu yasalardan sonra Sparta'lı eşlerin birbirlerini aldatmasının mümkün olacağına bile inanmadıklarını bir örnek vererek aktarır²⁶⁹. Plutarkhos, Lykurgos'un eşler arasındaki kıskançlıkları ortadan kaldırmaya çalıştığını; bu suretle adam öldürmeye, savaşmaya ve öç almaya çalışanlarla alay ettiğinden bahseder²⁷⁰. Hatta Plutarkhos, Sparta'da yaşlı bir erkeğin, saygı duyduğu genç bir erkeğin, karısının yatağına girmesine izin verdiğini söyler²⁷¹. Amaç, vücut ve soy itibarıyla sağlam çocukların doğmasını sağlamaktır. Çünkü Sparta'da doğan her çocuk ailelerine değil, Sparta'ya aittir.

Bununla birlikte Demaratos'un annesinin kendini savunmak için yaptığı konuşmada Yunan dünyası için hamileliğin süre bakımından nasıl anlaşıldığının da ipuçlarını bulmak mümkündür. Zira “...*on ay dolmadan önce de, dokuz ayda da, yedi ayda da doğurabilir*²⁷²” diyerek kadın kendini savunmaktadır. Dolayısıyla bu günkü anlayıştan farklı olarak Yunanlılarda hamileliğin on ay olarak hesaplandığı da açıkça anlaşılmaktadır.

²⁶⁸ Herodotos, 6. 68.

²⁶⁹ Sparta'da birbirini aldatan karı koca yoktur diyen Geradas'ın “*Ya olursa ?*” diyen yabancıya “*Bu suçtu işleyenden bir boğanın fiyatı kadar para cezası alınır, ama öyle büyük bir boğa olacak ki bu Taygetos dağının tepesinden eğilip Euotas'tan su içebilecek*” dediği yabancıya “*O kadar büyük boğa olur mu hiç?*” diye sorması üzerine de “*Sparta'da birbirini aldatan karı – koca olur mu hiç*” diyerek cevap verdiği aktarılır. Plutarkhos, *Lykurgos'un Hayatı*, 15.

²⁷⁰ Plutarkhos, *Lykurgos'un Hayatı*, 15.

²⁷¹ Plutarkhos, *Lykurgos'un Hayatı*, 15; Weithmann, *a.g.e.*, s. 126.

²⁷² Herodotos, 6. 69.

1. 2. 2. Sparta’da Kadın ve Erdem Anlayışı

Sparta’nın mükemmel bir asker-toplum örneği olduğunu söylemek yanlış olmaz. Sparta’da yapılan her şey bu toplumun her üyesinin bir asker gibi davranması ve en iyi askeri yetiştirmesi için yapılmış; Sparta devleti de ideolojisini bunun üzerine başarıyla kurmuştur. Kadının asli görevi olan çocuk doğurmak Sparta için de geçerlidir. Ancak bu durumda da kesinlikle yumuşaklığa yer yoktur. Savaşmak dünyadaki en önemli şeydir. Örneğin Plutarkhos’un, güçlü bir kadın izlenimi yarattığı Sparta Kralı Leonidas’ın Karısı Gorgo’nun söylediğini savunduğu cümleler, anneliğin Sparta ideolojisinde nasıl harmanlandığını gözler önüne serer²⁷³. Plutarkhos’un verdiği diğer bir örnek olan Brasidas’ın annesi örneğinde de aynı durum mevcuttur. Brasidas’ın annesi kendisini görmeye gelen ve oğlunu överek bir eşi daha olmayan bir evlat yetiştirdiğini söyleyen yabancılara: “*Hayır, bunu söyleyemezsiniz, yabancılar, Brasidas değerli bir yurttaştı; ama Lakedamonia ondan daha değerlilerle dolu*²⁷⁴” cevabını vermiştir. Aynı şekilde Sparta’da erdemini göstergesi olan davranışlar, kendini annelerin savaşa giden çocuklarını uğurlarken verdiği öğütlere de yansımıştır. Spartalı anneler çocuklarına kalkanlarını asla kaybetmemelerini ve savaştan asla kaçmamaları yönünde öğütlerde bulunmuştur²⁷⁵. Tüm bunlar Sparta’daki annelerin sertliğini ve erdem anlayışının askerlik üzerine nasıl oturduğunu gösteren ince örneklerdir.

Sparta annesi savaşa giden çocuğunu uğurlarken nasıl mağrur duruşunu bozmamışsa kocası bildiği adamında arkasında öyle durmuştur. Spartalılarla evlilik bağları kuran Minyailer az sonra büyüklük taslamaya ve Sparta krallığında söz sahibi olmak istemiştir. Bunun üzerine Spartalılar bunların hepsini yakalayıp hapse atmışlardı. Spartalılar bunları öldürecekleri sırada “...*bu Minyailerin karuları ki doğumları bakımından yurttaşları ve Sparta’nın ileri gelenlerinin kızlarıydılar, hapishaneye girip kocalarıyla konuşmalarına izin verilmesini istediler.*²⁷⁶” Hapishaneye giren bu kadınlar daha sonra “...*üstündekileri çıkarıp erkeklere giydirdiler, kendileri de onların üstündekileri giyindiler. Kadın giyimleri içindeki Minyaileri kadın sanıp dışarı*

²⁷³ Buna göre yabancı bir kadın Gorgo’ya, “*Siz Sparta kadınları erkeklere komut veren tek kadınlarsınız*” demiştir. Gorgo ise buna “*Biz erkek adamlar doğuran tek kadınlardır da ondan*” diyerek cevap vermiştir. (Plutarkhos, *Lykurgos’un Hayatı*, 14).

²⁷⁴ a.g.e., s. 51; Buna benzer bir diğer örnek yine Plutarkhos’un *Moralia* adlı eserinde yer almaktadır. Kendisinin ne kadar kötü talihli olduğunu söyleyen bir kadına Spartalı anne şöyle cevap verir: “*Hayır, bu tanrılar tarafından gelen iyi bir talih. Çünkü ben oğlumu Sparta için ölebilsin diye doğurdum. Öyle de oldu.*” Plutarkhos, *Moralia*, 241d.’den aktaran Lewis, a.g.e., s. 41.

²⁷⁵ Mutluay, a.g.e., s. 81.

²⁷⁶ Herodotos, 4. 146.

*bıraktılar, onlar da çıktılar.*²⁷⁷” Sparta’nın ileri gelen ailelerinin kızları olan bu kadınlar verilen eğitim ve ahlâk içerisinde en iyi şekilde yetişmelerine rağmen, devletin düşman olduğu bu adamların, kocalarının kaçışlarını hazırlamışlardır. Bu şekilde kendi devletlerine karşı, kocalarının arkalarında durmuşlardır. Bu kadınların kaderinin ne olduğuyula ilgili Herodotos bilgi vermediği için ancak tahmin yürütebiliriz ki; muhtemelen bu kadınlar ihanetlerinin bedelini canlarıyla ödemiş olmalıdır. Ancak Sparta devletinin sıkı disiplini içerisinde büyümüş olan bu kadınların böyle bir durumda devletin düşmanları konumunda da olsa kocalarını seçmeleri dikkat çekicidir.

1. 2. 3. Sparta Kadını ve Politika

Kadın yeryüzündeki her şeyin bir parçası olduğu gibi, politikanın da bir parçasıdır. Bununla birlikte Sparta kadını diğer konularda olduğu gibi Atinalıların ve barbarların kadınlarından daha şanslıdır. Kadının sahip olabildiği mülkiyet hakkı ile birlikte toplum içerisinde bir üye olarak kabul edilmesi ve sesinin duyulması siyasi alana da yansımış; Sparta kadını siyaset alanında da kendi varlığını bir dereceye kadar hissettirebilmiştir. Yunan şehir devletlerinde, kadınlara böylesine farklı statüler verilmesinin nedeni, tarihlerinin bir noktasında çok farklı siyasal tercihler yapmış olmalarıydı. Bununla birlikte diğer toplumlar için geçerli olan ve kadının bazen sadece siyasette bağları güçlendirmek için kullanılan bir araç olduğu, bazen de uzak durulması gereken nesnelere arasında bulunduğu Sparta devleti içinde geçerli bir durum olmuştur. Herodotos’un pasajlarında Sparta kadınının yer yer ne kadar zeki olduğunu gösteren kısımlar olsa da, aksini iddia eden fikirlerinde izleri kolayca bulunmaktadır.

Kadınlar diğer toplumlarda da olduğu gibi Sparta için de siyasi bir antlaşmanın maddesi olarak kullanılmış; kadın, aynı zamanda otoriteyi güçlendirme aracı olarak da görülmüştür. Kadının siyasi arenada bir araç olarak kullanıldığını gösteren kanıtlar Sparta için de mevcuttur. Örneğin, “*Lakedaiomonlu Kleombrotos*²⁷⁸ oğlu *Pausanias bütün Greklerin tyranı olmak sevdasına düştüğünde Dareios’un yeğeni olan komutan Megabates’in kızıyla evlenmek istemiştir.*²⁷⁹” Böylece ilişkilerini evlilik yoluyla sağlamlaştırarak, siyasi bir mevki kazanabileceğini düşünmüştür. Bu kurnazca planı kuran bir erkek olduğu halde, Herodotos kurnazlık ve entrika çevirme işini daha çok

²⁷⁷ Herodotos, 4. 146.

²⁷⁸ Kleombrotos: Sparta kralı Leonidas’ın erkek kardeşi.

²⁷⁹ Herodotos, 5. 32.

kadınlara atfetmektedir. Sparta kadını da diğerleriyle aynı kaderi paylaşmış, Herodotos'un pasajlarında entrika peşinde güvenilir bir varlık olarak tasvir edilmiştir. Anaksandridas'ın hikayesinde²⁸⁰ de bu kurnaz kişilik rolünü kadın üstlenmiştir. Karısı çocuk doğurmadığı için yaşlılar meclisince ikinci bir kadın alması istenen Sparta kralı Anaksandridas'ın daha sonradan bu iki kadından da çocuğu olmuştur. Ancak Anaksandridas'ın ikinci karısı - Prinetales'in kızı olarak nitelenen bu kadının ismi verilmemiş, büyük ihtimalle de kadın olduğu için bu ölümsüzlüğe layık görülmemiştir. Bu kadın ikinci eş olarak geldiği Anaksandridas'ın ilk karısını kıskanmış ve kadının *“uydurma bir evlatla övünmek istediğini ve sırf kendilerine kötülük olsun diye böyle yaptığını ileri sürmüştü.”*²⁸¹ Görüldüğü gibi Herodotos'un anlattıklarına göre ismi önemli olmayan ve bir “adamın kızı” olarak nitelendirilen bu kadın devletin kaderini etkileyecek bir olayda kadınca bir kıskançlık sergilemiştir. Bu sayede Herodotos, bir erkeğin kadın cinsinden niçin uzak durması gerektiğini de bir kez daha göstermiştir.

Bu yüzden uyarılara rağmen kadından uzak duramayan erkek, kadın kadar suçludur. Ancak bu erkeklerin suçu, kadın cinsinin tehlikeli bir yaratık olduğunu unutup kendilerini bu kadınlara fazla kaptırmalarıdır. Kadın, bazen bir erkeğin tüm hayatını etkilemekte, başına gelen felaketler ise bir lanet gibi babadan oğluna geçmekteydi. Bu durumun öne çıkan ve tragedya yazarlarınca da sıkça ele alınan örneği kuşkusuz Atreusoğullarının başlarına gelenlerdir. Ancak Atreusoğullarıyla aynı kaderi paylaşan bir başkası ise Herodotos'un anlattığı Demaratos'dur. Sparta kralı Ariston, iki karısı olmasına rağmen arkadaşı Alkeides oğlu Agetos'un karısına göz koymuş, *“becerikli bir ihanetle”*²⁸² amacına ulaşan Ariston, arkadaşının karısını, kendi karısı yapmayı başarmıştı. Ariston, gününden önce doğan Demaratos'un kendi oğlu olduğuna inanmasa da öldüğünde tahtı Demaratos'a bırakmıştı. Ancak o da babası Ariston gibi bir kadın için erkek erdemlerini ayaklar altına aldı. Zira Demaratos, Leotykhidas'ın evleneceği Khillon'un kızı Perkalos'u kaçırarak kendi karısı yaptı. Bu hareketi Demaratos'a pahalıya mal olacaktı. Çünkü Demaratos ile aynı hanedandan gelen Menares oğlu Leotykhidas kendisinin evleneceği kızı kaçırdığı için Demaratos'a düşman oldu. Böylece kadınla başlayan lanet oğluna da geçmişti. Siyasi bir rakip kazanan Demaratos

²⁸⁰ Herodotos, 5. 41.

²⁸¹ Herodotos, 5. 41.

²⁸² Erkek, aklın temsilcisi olarak görülürken ihanet gibi bir eylemi yapması ve erkek erdemlerini ayaklar altına alanın da yine bir erkek olması dikkat çekicidir. Ancak bu kez de erkeğin bu ihaneti bir kadın uğruna yapması, suçun sorumluluğunu yine kadının omzuna yüklemektedir. Herodotos, 6. 62.

gelişen olaylar neticesinde Sparta krallığından kovuldu ve yerine Leotykhidas Sparta kralı oldu²⁸³.

Bununla birlikte birkaç kötü erkek karakterlerinin yanında sayıları az olsa da, zeki kadın karakterlere de rastlamak mümkündür. Ancak Herodotos böyle bir kadın tipinin varlığına pek inanmamış olacak ki “...bana anlatılanlar doğru ise eğer..”²⁸⁴ diyerek sorumluluğu kendisine anlatanlara atmaktadır. Çünkü nihayetinde bir kadını zeki mertebesine oturtması kendisi ve içinde yetiştiği yunan ideolojisi için bir marjinal bir söylemdir. Ona bunu söylettirense Sparta kralı Leonidas’ın eşi Gorgo’dur. Çünkü ilk olarak daha küçük bir kızken zekâsıyla farkını ortaya koymuştur. Aristagoras’ın yaptığı teklife karşılık “Baba eğer bırakıp gitmezsen, sonunda bu yabansı seni kandıracak!”²⁸⁵ diyerek karşı çıkmıştı. Çünkü bu yabancı adamın, kral babası Kleomenes’i kandırmaya çalıştığını anlamıştı. Kleomenes ise kızının bu öğüdü karşısında sevinmiş, bu yabancıya teklifini kabul etmemişti. Ancak ikinci örnekteyse Gorgo büyümüş ve kral Leonidas ile evlenmiştir. Bu sırada Yunanistan’ın üzerine yürümeye karar veren Pers kralı Kserkses’in (M.Ö. 485 - 465) niyetini bilen Demaratos²⁸⁶ bu gerçeği Sparta’ya haber vermek ister. Demaratos, haberi de Perslere yakalanmamak için gizli bir şekilde gönderir. Ancak Spartalıların hiçbiri bunun ne olduğunu anlayamaz. Gorgo bir kadın olduğu halde Herodotos için bir ilk olur ve “...bir tek o anladı, öbürlerine de anlattı; mumu kazımalarını, alttaki tahtaya bir haber kazılmış olabileceğini söyledi”²⁸⁷ diyerek onu zekâsından ötürü ölümsüzleştirir. Kuşkusuz bu durum Herodotos için bazı barbar kadınları içinde geçerlidir. Ancak erkeksi veya anaç özellikleri haricinde sadece zekâsı için övülen tek yunanlı kadın Gorgo’dur. Bu yüzden ayrı bir yere sahiptir. Ancak yine de bir kadındır ve bunu yapmış olabileceği Herodotos’un bir erkek olarak aklına pek de yatmamaktadır²⁸⁸. Kadını güçlülükle zeki mertebesine yükselten bu adam için kadın genel olarak aklını kurnazlık için kullanmaktadır. Ancak ne olursa olsun kadın, Herodotos için zeki değil kurnazdır. Gorgo örneğinde olduğu gibi aklın nadiren iyi bir şey için kullanır. Kral Aristodemos öldüğünde ikiz oğullarından hangisinin büyük olduğunu ayırt edemeyince Spartalılar yerine hangisinin geçeceğine karar veremediler. Bu yüzden ikizlerin annesi olan Argeia’ya hangisinin büyük olduğunu sordular. Kadın “ayırım

²⁸³ Herodotos, 6. 63 vd.

²⁸⁴ Herodotos, 7. 239.

²⁸⁵ Herodotos, 5. 51.

²⁸⁶ Devrik Sparta kralı Demaratos krallığının devrilmesi sonucu kaçarak Perslerin yanına sığınmıştır. Bu yüzden yapılacak olan seferden haberi olmuştur.

²⁸⁷ Herodotos, 7. 239.

²⁸⁸ Bu bölümün bütünüyle sonradan katılmış bir bölüm olabileceği de savunulmaktadır. bkz. Herodotos, 7. 239 “ dipnot kısmı”.

*yapamayacağı cevabını verdi.*²⁸⁹” Herodotos’a göre kadın hangisinin büyük olduğunu biliyordu. Ancak “...böyle demesinin nedeni, ikisinin birden kral olmasını istemesiydi.”²⁹⁰” Sonuçta Argeia’da bir kadındı. Onun kurnazca kurduğu planı erkek aklı karşısında aciz kalarak bir süre sonra bozuldu.

1. 2. 4. İnanç İçerisinde Kadın

Yunan dünyasındaki inanışlar Sparta için de geçerlidir. Sparta’da da tanrı Zeus’un başında bulunduğu çok tanrılı bir inanç anlayışı hakimdir. Çocukluğunda yüzüne bakılmaz bir şey olan kız çocuğunu, her gün Helene Tapınağı’na getiren süt annesinin, uğraşlarının neticesi olarak kız gün geçtikçe güzelleşmiş, küçük kız büyüdüğünde zamanının en güzel kadınları arasına girmişti²⁹¹. Bunun yanı sıra Atina’da olduğu gibi bir cevap bulmak için Sparta’da da orakllere danışmak da yaygındı. Örneğin Sparta kentinin ileri gelenleri Demaratos’un, kral Ariston’un oğlu olup olmadığını öğrenmek için Delphoi tapınağına danışmışlar; ancak tapınak görevlisi Perialla, Demaratos’un karşısında bulunan muhalif grubun isteği üzerine onun Ariston’un oğlu olmadığı cevabını vererek onun krallığı kaybetmesine neden olmuştu²⁹². Bu örnek orakllerin önemini, bir şehrin kaderini nasıl etkilediğiyle net olarak göstermektedir. Verilen oraklle yönetim değişmiş, kral Demoratos yönetimi bırakmak zorunda kalmıştır. Ayrıca Demoratos’un aleyhinde orakli veren din görevlisinin kadın olması, önemlidir. Kadın, din için çalıştığı halde bir şekilde Demoratos’un muhaliflerinin istediğini yapmaya iknâ olarak kadınlığını yapmış, bu kutsal görevini bile kötüye kullanarak, erkeğin kaderi için bir engel olarak ortaya çıkmıştır.

Ancak geçmiş bölümlerde bahsedildiği gibi erdem sahibi Sparta kadını toplumda, Atinalı kadından daha fazla özgürlüğe sahiptir. Tüm yaşamın savaş üzerine kurgulanmış olması ölüm törenlerine de yansımıştır. Bu sebeple Sparta’da özellikle savaşta ölen erkeklerle, doğururken ölen kadınlar dışında kimsenin adı mezar taşına konulmazdı²⁹³. Böylece doğum yapan kadınlar yüceltilmiş oluyor ve savaşta ölen erkekler gibi şehit mertebesine yükseltilmiş oluyordu.

²⁸⁹ Herodotos, 6. 52.

²⁹⁰ Herodotos, 6. 52.

²⁹¹ Herodotos, 6. 61.

²⁹² Herodotos, 6. 66.

²⁹³ Plutarkhos, *Lykurgos’un Hayatı*, 27.

Sparta'da kadınların kralın cenazelerinde bulunmaları ve görev almaları zorunluyken; Atinalı kadınların her ne şekilde olursa olsun dışarıda bulunmaları erdemli bir kadına yakışmayan bir davranıştır. Bir kral öldüğünde kadınlar davul çalar gibi tencerelerine vurarak bu üzücü haberi bütün kente duyururdu. Daha sonra evlerden biri erkek biri kadın iki özgür kişi yas kıyafetleriyle kralın yas törenine katılırdı²⁹⁴. Bu yas töreninde kadına düşen görev ise şuydu: “...bir yandan başlarını döverken, çığlık atarlar, giden kralın kralların en iyisi olduğunu haykırırdı.²⁹⁵” Kısacası Atina kadını dini bir bayramı bile kendi arasında, erkeklerden soyutlanmış bir şekilde kutlarken; Sparta kadını ise kamusal bir alanda, erkeklerle yan yana bir görev ifâ etmektedir.

1. 3. İonia Polisleri

Kendisi de bir Kariyalı olmasına rağmen İonia'ya²⁹⁶ sempati duyan Herodotos, onları Yunan soyunun en güçsüz olanları²⁹⁷ diye tanımladığı halde İonia kentlerinden dünyanın en güzel toprakları olarak söz etmektedir²⁹⁸. Bunlar Yunanistan'dan gelen İonlar tarafından kurulmuş devletlerden oluşmaktadır. Yunanlılar bu devletleri ticari ilişkiler, toprak açlığı veya siyasal huzursuzluk gibi sebeplerle kurmuşlardır²⁹⁹. Herodotos'un da isimlerini verdiği on iki kent³⁰⁰ tarafından kurulan İon birliğine ise Panionion adı verilmiştir³⁰¹. Dinsel ve siyasal nitelikli bu birliğin toplantı yeri Priene toprakları içerisindeydi. Panionion birliğinin kurulma nedenini Tekin, Ephesos'un birliğin güneyindeki Melia'ya savaş ilan etmesi olarak açıklar³⁰².

Herodotos, yapılanmaları hariç, İonlarla ilgili geniş bilgi vermekten kaçınmıştır. Oysaki buldukları coğrafya gereği stratejik bir noktada yer alan İonia devletleriyle ilgili verdiği bilgileri kısıtlıdır. Bu bilgilerin kısıtlı olmasının sebebinin Yunanlılar için İonialıların dünyasının tanınmıyor olmasına bağlayabiliriz. Çünkü dinleyicilerini

²⁹⁴ François Hartog, *Herodotos'un Aynası*, Ankara 1997, s. 157.

²⁹⁵ Herodotos, 6. 58; Yas tutmanın kadına ait bir işlem olduğuyla ilgili bkz. Lissarrague, *a.g.m.*, s. 175 vd.

²⁹⁶ Coğrafi olarak Büyük Menderes ile Gediz nehirleri arasında kalan kıyı Ege Bölgesi'ni ifade etmektedir.

²⁹⁷ Herodotos, 1. 143.

²⁹⁸ Herodotos, 1. 142.

²⁹⁹ Levi, *a.g.e.*, s. 66.

³⁰⁰ Herodotos'un isimlerini saydığı on iki kent şunlardır: Ephesos, Miletos, Priene, Phokaia, Erythrai, Teos, Kolophon, Lebedos, Myus, Klazomenai, Samos, Khios. Bu kentler günümüzde sırasıyla Selçuk, Balat, Güllübahçe, Foça, Çeşme, Seferihisar, Değirmendere, Gümüldür, Söke, Urla ve Sakız adası'nın bulunduğu yerlerde kurulmuştur. Samos adası ise günümüzde de aynı isimle anılmaktadır.

³⁰¹ Veli Sevin, “ Anadolu'da Yunanlılar ”, *Anadolu Uygarlıkları Görsel Anadolu Tarihi Ansiklopedisi*, İstanbul 1982, c. I, s. 213.

³⁰² Oğuz Tekin, *Eski Anadolu ve Trakya*, İstanbul 2007, s. 26.

kendisine çekmek isteyen bir sanatçı gibi Herodotos'ta uzak diyarlardan gelen değişik ve çekici öykülere daha çok ağırlık vermiş, bu yüzden yakındaki İonia dünyasıyla ilgili bilgileri kısıtlı bir şekilde vermiş olabilir. Ancak kolay fark edilmeyen bir isteksizlik söz konusudur. Bunun yanında bir aşağılamada söz konusudur. “...köle olmaktansa yurdundan olmayı tercih eden İonialılar yalnız bunlardır. Diğer İonialılar, Miletos hariç...”³⁰³ derken Miletosluların hariç tutularak aşağılanması söz konusudur. Çünkü Miletos haricindeki İonialıların kahramanca savaştıklarını veya göç ettiklerini dile getirilmektedir.

Dolayısıyla İonia ile ilgili verilen bilgiler gibi İonia kadınıyla ilgili verilen bilgiler de kısıtlıdır. Bu bilgilerin ilki İonialıların, Karialı kadınları kendilerine eş yapmalarıyla ilgilidir. İonialılardan kendilerini en soylu İonlar olarak sayanlar, eşlerini koloniye götürmemiştir. Ailelerini katlettikten sonra Karialı kadınları kendilerine almışlardır. Bu cinayetten ötürü bu kadınlar kendi aralarında bir yasa koyarak İonlarla birlikte aynı sofraya oturmamış, onların adlarını ağızlarına almamışlardır. Bir bakıma kadın kendisine bu acıları yaşatan ve bu cinayeti gerçekleştiren erkeklerden bu şekilde intikam almıştır. Bu yasa anadan kızına geçerek devam etmiştir³⁰⁴. Daha sonra İon kadını olarak anılacak olan bu kadınların bu tutumu kadının isterse kanla değil başka yollardan da intikamını alabileceğini gösteren bir ayrıntı olarak karşımıza çıkmaktadır.

1. 3. 1. İonia Töresi

Herodotos'un aktardığı bilgilere göre İonia töresiyle ilgili öğrendiğimiz temel bilgi İonialıların ve aslı Atina'dan gelme olanların kutladıkları ortak bir bayram bulunduğudur. *apaturia* adı verilen bu bayramlara yalnızca Ephesoslularla Kolophonlular katılmamıştır. Herodotos iki şehrin bayrama katılmama nedenlerini bir kan davasıyla açıklamaktadır. Üç gün süren bu bayramların üçüncü gününde o yıl içinde doğmuş olan çocuklar aile birliğine tanıtılırdı. Daha sonra doğumun meşru olup olmadığı iyice kontrol edildikten sonra çocuk aile içerisine kabul edilerek kütüğe yazılırdı. *Phratia* bayramı olarak ta anılan *Apaturia* bayramının asıl amacı çocuğun meşruluğunun garanti altına alınarak soyun karışmasını önlemektir³⁰⁵. Bir anlamda safkan İon olanların bayramı olarak gözüken *apaturia* bayramının varlığı erkeğin meşru

³⁰³ Herodotos, 1. 169.

³⁰⁴ Herodotos, 1. 146. Ayrıca bkz Pausanias (7.2.6.) akt. Pomeroy, *a.g.m.*, s. 351.

³⁰⁵ Herodotos, 1. 147.

bir eşe sahip olamaya zorlamış, ondan doğan çocukları da bu sayede tescil edilmiştir. Ancak İon olmayan kadınlarla ilişkileri olan veya bulunduğu bölgedeki komşu halklarla karışan diğer İonia şehirleriyse bu koşulu sağlayamadıkları için bu bayramı kutlayamamış, doğal olarak İonia dünyası için, gerçek bir İon olarak sayılmamaya başlamıştır. Sevin de makalesinde İonların bu takıntısı üzerinde durmuştur. Buna göre makalede gerçek İonların aslını Atinalı olanların oluşturduğundan bahsedilmektedir³⁰⁶.

³⁰⁶ Sevin, *a.g.m.*, s. 213.

İKİNCİ BÖLÜM

BARBARLAR ve KADINLARI

2. 1. Lydia

Herodotos'un ilk olarak barbar diye adlandırdığı ve Yunanlılara da coğrafi olarak en yakın toplum Lydia'lılardır. Onun Lydialılara atfettiği nitelikleri incelerken göz önünde bulundurulması gereken Lydialıların, Yunan kentlerine saldırdıkları ve zaman zaman da bazı Yunan kentlerini ele geçirdikleridir. Bu yüzden bir Yunanlı olarak Herodotos yazılarında, Lydialılar için objektif olmaktan çıkıp, kendi toplumu için düşman olan Lydialıları, kendi ideolojisine göre yansıtmıştır. Onun bu düşmana yaklaşımı “...kimi yunanlıları haraca bağlarken, kimilerini dost edinen ilk barbar , bizim bildiğimiz bu Kroisos'tur... Kroisos'un ortaya çıkışından önce bütün Yunanlılar özgürdüler³⁰⁷” sözleriyle açıkça ortaya konmaktadır. Böylece Yunanlıları ilk defa esareti altına alan ilk barbar olarak Kroisos (M.Ö. 561 - 546) ismi ölümsüzlüğe kavuşur. Ancak bu sözlerden Herodotos tarafından Kroisos'a bir düşmanlık beslendiği de anlaşılmaktadır. Bu düşmanlık onun yazılarına yansiyarak objektifliğini yitirmesine neden olmuştur. Tanıdıkları ilk barbarlar olan Lydialıları eleştirmiş, en çok da kadınlarla ilgili anlatımlarında onlara yüklenmiştir.

2. 1. 1. Lydia Toplumu ve Ahlâk

Herodotos'un pasajlarının genelinde Lydia için söylenen sözler oldukça marjinaldir. Yunanlılarla benzeşen geleneklerin varlığını kabul etmektedir. Fakat Lydialılar, düşman olmaları bir yana Yunan düşüncesi için kabul edilemeyecek özellikler taşımaktadır. Bu özellikler de kaçınılmaz olarak Herodotos'un pasajlarında kendisine bir yer bulmuştur. Bunlar aykırı ve çekici örnekler olmalarının yanında Herodotos tarafından Lydialıları aşağılamak için kullanılacak önemli kozlardır. Gyges ile Kandaules'in öykülerinde ise bir zıtlık bulunmaktadır. Kandaules karısını çok seven ve onun dünyanın en güzel yarattığı olduğunu düşünerek, en yakın adamı Gyges'e karısının bu güzelliğini göstermek ister. Ancak bu nedenle de tanrılar tarafından ölümlü cezalandırılacağını bilmemektedir. Karısını çıplak görmesi için adamına ısrar

³⁰⁷ Herodotos, 1. 6.

ettiğindeyse Kandaules'e Gyges'in verdiği cevap kadın ve erkeğin sosyal statüsünü anlamak için dikkat edilmesi gereken bir metindir. “...Efendim, ne yakışsız bir şey yapmamı istiyorsunuz. Efendimin karısını çırılçıplak seyretmek olur mu? Bir kadın üstünü çıkardı mı utancından da soyunmuş olur. İnsanoğlunun namus kurallarını bulmasından bu yana çok zaman geçmiştir, bunlardan öğrenilmesi gereken bir tanesi de yalnız senin olana bak'tır...³⁰⁸” Bu cümleleriyle sanki Gyges müthiş bir ahlâk kurallarına sahip bir toplum ve insanı betimlemektedir³⁰⁹. Ancak birkaç pasaj ileride küçük kızlara fahişelik yaptıran bir Lydia toplumunun anlatılması ahlâk kurallarıyla ilgili çelişkili bir durum ortaya çıkmaktadır. Bu durum Herodotos için anlaşılması güç bir durumdur. Ancak iki pasaj arasındaki ahlâk anlayışında bir karmaşa mevcuttur.

Ancak bu pasajdan çıkarılabilecek noktalar sadece bunlarla sınırlı değildir. Bir adamın, evli bir kadına, hem de efendisinin karısına bakması yasaktır. Yine ne olursa olsun çıplak kadını bir şekilde izlemekte ahlâk dışı bir harekettir. Özellikle kadının giysilerini çıkarmasının bütün barbarlar için utanç verici olduğu vurgulanmaktadır ki bu nüanslar “ *Efendimin karısını çırılçıplak seyretmek olur mu?*³¹⁰” cümleleriyle tespit edilmektedir. Ancak Yunanlılar çıplaklık konusunda oldukça hassastırlar. Zira çıplaklığın, Yunanlılarda ahlâka aykırı olduğunu gösteren örnekler bulunmaktadır³¹¹. Fakat, Yunanlılardan farklı olarak Lydialılar için çıplak görünmek sadece kadınlar için değil; “*erkekler için bile*³¹²” büyük bir ayıp olarak sayılmaktaydı. Metinde Gyges'in ağzından dökülen “*yalnız senin olana bak*” sözcükleri kadın ve namus ilişkisini gösteren yegâne delillerdir. Üstelik Gyges efendisine “*yalvarırım benden bu kadar ağır bir suç işlememi isteme*³¹³” diyerek yalvarması bize bu olayın Lydia toplumu için ciddi bir suç olarak görüldüğünü de düşündürmektedir.

Namusla özleştirilen kadına bakan adam, ahlâk kurallarını çiğnemektedir. Onun yalnızca kendisinin olan “mal'a” bakması uygundur. Başkalarının mallarına yani kadınlarına bakması ahlâk kurallarının açıkça ihlâlidir. Bir mal olarak kadınsa, kadın-erkek ilişkilerinde pasif bir konuma oturtulmuştur. Ancak böyle bir aşağılığı yapan

³⁰⁸ Herodotos, 1. 8.

³⁰⁹ Veli Sevin, *Anadolu Arkeolojisi*, İstanbul 1999, s. 209.

³¹⁰ Herodotos, 1. 8.

³¹¹ Kendisini bir ırmak kenarında yıkarırken izleyen çobanı, tanrıça Artemis'in bir geyiğe çevirerek köpeklerine parçalatması veya sporcuların çıplak olması sebebiyle kadınların olimpiyatları izlemelerinin yasak olması gibi örnekler. Yunan dünyası ve çıplaklık algısıyla ilgili geniş bilgi için bkz. Hans Peter Duerr, *Çıplaklık ve Utanç, Uygarlaşma Sürecinin Miti*, (çev. T. Onur), Ankara 1999 ; İsmail Gezgin, *Antik Yunan ve Roma Sanatında Cinsellik ve Erotizm*, İstanbul 2010.

³¹² Herodotos, 1. 10.

³¹³ Herodotos, 1. 8.

Kandaules – tanrılar tarafından da başına bir iş getirilmesi gerekiyor ki- bu hareketiyle de zaten cezalandırılmayı hakketmiştir. Cezasıysa ölümdür. Bu yüzden Lydia tahtı mecburen el değiştirmelidir. Dolayısıyla bu mesele sadece Lydia toplumunun ahlâk anlayışıyla ilgili değildir. Aynı zamanda siyasidir. Çünkü Lydia tahtına oturacak kişi ahlâk ve erdem sahibi olmalıdır. Bu yüzden Herodotos’un gözünde, Kandaules’in yerini Gyges’in alması sorun çıkarmamış görünür. Ancak Herodotos, Gyges’in Lydia kralı olabilmesi için Delphoi’den orakl aldığını da ekler³¹⁴. Bu durum Gyges’in tahta geçmeden önce kendisini kabul ettirmek için orakle ihtiyaç duyduğunu gösterir. Ayşen Sina’nın Nikolaos’tan aktardığı Gyges’in tahta geçiş öyküsü, oraklin sebebini aydınlatmaktadır. Zira Gyges, tahta geçmek için kraliçeyi ayartmaya çalışmış, başaramayınca da kral tarafından öldürülmek yerine, krala karşı darbe yaparak onu ve yandaşlarından bazılarını öldürmüştür. Bu yüzden halkı sakinleştirebilmek için Delphoi’den orakl almıştır³¹⁵.

Herodotos’un gözünden erdemin ve ahlâkın giysiyle eşdeğer tutulduğunu görmek mümkündür. Ancak görüldüğü gibi burada erdemsizce hareket eden bir erkektir. Yunan dünyası için kadın, erdem düşmanı bir varlık olmasına karşın burada farklı olarak bu rolü bir erkek üstlenmiştir. Bununla birlikte bahsi geçen erkek bir barbar erkeğidir. Sonuç olarak bu erdemsizliği yapması bu yüzden sürpriz değildir. Fakat, Lydia kadını erdem sahibidir. Kocasının düzenlediği planı anlayan ve bu hareketten dolayı utancında açılan yarayı kapatmak isteyen kraliçe, Gyges’e bir teklif yaparak ya Kandaules’i yada onu çıplak görmekle, edep dışına çıkan kendisini öldürmesini emreder. Çaresiz kalan Gyges kadını izlediği yerden çıkarak, Kandaules’in işini bir gece vakti bitirir. Böylece hem kadının hem de krallığın sahibi olur³¹⁶. Dolayısıyla cezasını bulan Kandaules’in ölümüyle rejim değişikliği tamamlanır. Öte yandan kendisini bir yabancıya göstererek utanmasına sebep olan Lydialı kadının kocası bile olsa ölmelidir. Lydia kraliçesinin bu sözleri kuşkusuz evde dört duvar arasına hapsedilmiş Yunan kadınının söyleyebileceği türden sözlerden değildir.

Bir başka hikayede, Kroisos oğlunun başına çok kötü bir şey geleceğini rüyasında görür. Kroisos’un, rüyasında gördüğü, oğlu Atys’in ucu demirli bir kargı ile

³¹⁴ Herodotos, 1. 13.

³¹⁵ Ayşen Sina, “İlkçağ Tarih Yazımının Batı Anadolu Öncüleri; II - Lydialı Ksanthos”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 26/42, Ankara 2007, s. 173.

³¹⁶ Herodotos, 1. 11 ve 12; Platon’a göre Gyges’in Lydia kralı olma serüveni ise bir yüzük ile başlamaktadır. Yüzüğün marifeti ters çevrildiğinde takan kişiyi diğerlerinin gözünde görünmez kılmakmış. Platon, bu sayede saraya giriş çıkışı esnasında yüzüğü kullanan Gyges’in, kralın karısını baştan çıkardığından bahsetmektedir bkz. Platon, *Devlet*, 2. 359. d ile 2. 360.b.c.d.

vurulup öleceğidir. Bu rüya üzerine Kroisos, oğlunu korumak için önce onu Lydia ordusunun başından alır, daha sonra da bir kızla nişanlar. Nihayetinde de kargıya benzeyen her şeyi, oğlu Atys'e bir zarar gelmemesi için toplattırır³¹⁷. Mysia'lı köylülere kendilerine musallat olan bela karşısında Kroisos'dan oğluna ve yiğitlerine buyurmalarını ve kendilerini bu beladan kurtarmasını isterler. Kroisos oğlunu göndermek istemez. Ancak bu konuşmaları duyan oğlu “*Baba, benim en büyük iki işim av ve savaş, bana değer sağlayan işlerim bunlar, işte şimdi bunları bana yasak ediyorsun; oysa bende ne alçaklık gördün, ne gevşeklik. Şimdi ben kentin kıyı kucagında dolanırken.. ..yurttaşlarım ne diyecekler? Ya genç karım, evinde nasıl bir kocaya vardım diyecek*³¹⁸” sözleriyle babasına köylülere yardım etmesini engellememesi için yalvarır ve sonunda onu ikna ederek köylülerin yardımına gider. Ancak Kroisos'un oğlu rüyasındaki gibi evine ölü olarak döner. Kroisos'un yanına sığınan Phrygialı yabancı yanlışlıkla oğul Atys'in ölümüne sebep olur. Herodotos, Kroisos'un bu durumunun kendisini insanların en mutlusunu saydığı için tanrılar tarafından getirildiğini bildirir³¹⁹. Fakat burada dikkat edilmesi gereken nokta Kroisos'un oğlu, babasından izin isterken karısının ondan utanmasından korktuğunu ifade etmesidir. Bu pasaja göre aristokrat Lydia kadınının, savaştan ve avdan korkan erkeği evlenmeye ve evli kalmaya değmeyecek bir erkek olarak gördüğü anlaşılmaktadır. Muhtemelen bu ahlâk içerisindeki kadın, doğurduğu çocuklarını da bu şekilde büyüterek bu yapısını devam ettirmiştir. Dolayısıyla kocasının cesaretine ve askerliğine bu derece önem veren Lydia kadını, Sparta kadınının değer yargılarına yakın bir anlayışa sahip olduğunu söylenebilir.

2. 1. 2. Lydialı Kızlar ve Çeyizleri

“*Lydialıların görenekleri Yunanlılarınkine benzer, ayrıldıkları nokta şudur ki...*³²⁰” sözleri Lydialıların farklı bir geleneğe sahip oldukları bu yüzden de Yunanlılarla aynı gelenekleri paylaşmadıklarını ifade etmektedir. Zira Yunan gelenekleri içerisinde erdemli bir taraf vardır. Oysa Lydia gelenekleri içerisinde de diğer bütün barbarlarda olduğu gibi yüz kızartıcı bir gelenek vardır. Çünkü Yunanlılarla, Lydialıları birbirlerinden ayıran tek fark Lydialıların kızlarına fahişelik

³¹⁷ Herodotos, 1. 34.

³¹⁸ Herodotos, 1. 37.

³¹⁹ Herodotos, 1. 34.

³²⁰ Herodotos, 1. 94.

yaptırmalarıdır³²¹. “Lydialı halk kızlarının hepsi de kocaya varıncaya kadar kendilerini satarlar, çeyizlerini bu zanaatla yaparlar³²²” Lydialıların kendi kızlarını hem de para için fahişelik yaptırmaları Herodotos tarafından yadırganmaktadır. Onun anlatımına göre bu kızlar kendi çeyizlerini hazırlamak için bu işe aileleri tarafından teşvik edilmişlerdir. Herodotos inandırıcı olabilmek amacıyla da Kroisos’un babası Alyttes’in mezarının yapımını ve bu sırada gördüğü anıtı delil göstermektedir. “*Küçük esnafın, el işçilerinin ve aşk satıcısı küçük kızların topladıkları paralarla yükseltilmiş bu anıt.*” Devamındaysa buna katılan her meslek dalının isimlerinin ve ne kadar verdiklerinin yazılı olduğu anıttan yola çıkarak “...bu rakamlara göre en çoğunu bu küçük kızcağızlar vermiş oluyorlardı³²³” diyerek savını ispatlama çabasıdır. Bir meslek dalı olarak Lydialı fahişelerin diğer meslek dallarından daha çok para kazandığı da Herodotos’un atlamadığı bir ayrıntıdır. Bununla birlikte Herodotos “*Bizim bildiklerimiz içinde ilk olarak atın ve gümüş para basan ve kullanan ve ilk olarak ufak tefek ticaret işlerine girenler bunlardır*³²⁴” diyerek zengin ve refah içinde yaşayan bir Lydia toplumu tasvir eder. Ancak çizdiği bu zengin Lydia tablosu içerisinde kendi kızlarına fahişelik yaptırmaları Herodotos’un dikkatini bir hayli çekmiştir. Ancak Ünal, Herodotos’un bu yaklaşımına ilişkin, yerel bir adetin yanlış anlaşılmasının söz konusu olabileceği değerlendirmesini yapar³²⁵.

Herodotos için diğer tuhaf barbar töresi ise evlenmeden önce fahişelik yapan Lydia kızlarının kocalarının yanında sadece kendi isteği ile kaldıklarıdır. “...*zaten kocaları bile bu kızları ancak kızın kendi isteği ile yanlarında tutabilirler*³²⁶” diyerek bu durumun kendi için farklılığını belirtir. Bu durumda kadın Lydialı eşinin yanında herhangi bir baskı olmadan, kendi isteği ile kalmaktadır. Vurgulanan bu durum -farklı geldiğine göre- aslında Yunan kadınının kocasının yanında kendi isteğiyle kalmadığını göstermektedir. Onun için kalmamak gibi bir seçenek yoktur. Dolayısıyla Yunan kadını ne olursa olsun kocasının yanında kalmak zorundadır. Kocalarıyla birlikte yaşamaya mahkûm edilen Yunanlı kadının hali düşünüldüğünde bir Yunanlı gözünde Lydialıların bu gelenekler akla hayale sığmayacak geleneklerdir. Bu marjinal törelere sahip Lydialı barbarlar onlar için her ne kadar kabul edilemez olsa da, Lydialı kadının bu

³²¹ Herodotos, 1. 94.

³²² Herodotos, 1. 93.

³²³ Herodotos, 1. 93.

³²⁴ Herodotos, 1. 94.

³²⁵ Ahmet Ünal, “Amazonların Eski Anadolu Kökenleri hakkında Yeni Kaynak ve Gözlemler”, *Cedrus I*, 2013, s. 26.

³²⁶ Herodotos, 1. 93.

özellikleriyle Yunanlı kadından daha özgür olduğu açıkça görülmektedir. Ancak bir Yunanlı nazarında bu anlatılanlar sadece onların ne kadar ahlâksız bir toplum olduğunu göstermek için söylenmiş sözlerdir.

2. 1. 3. Siyasi Bir Anlaşmanın Mührü: Aryenis

Politika da Yunan kavimlerinde olduğu gibi Lydia'da da kadınlar ön planda değildir. Ancak onlar politikanın birleştirici unsuru olarak görev alırlar. İttifakın geçerliliğini sağlayan bir araç olarak kadının görevi, Lydialılar için de genellikle siyasi evlilikler yapmaktır. Bu kadınlardan biri de Lydia kralı Alyattes'in kızı Aryenis'tir³²⁷. Buna göre Lydialılar ve Medler arasındaki savaş uzun süredir devam etmektedir. İki tarafta birbiri üzerinde gerçek bir üstünlük sağlayamaz. Savaşın altıncı yılında gündüz yerini bir anda karanlığa bırakır. Bu olayı muhtemelen bir ilahi işaret olarak gören her iki taraf antlaşma yapmak üzere savaşmayı bırakır. Bir barış anlaşması yapılır. Buna göre Kızılırmak (Halys), her iki devlet arasında sınır kabul edilir³²⁸. Ancak Lydialılar ve Medler Herodotos'un da aktardığına göre "*barış yeminleri getirip götürmektense, iki kralı bir araya getirecek bir evlenme tezgâhlarlar. Alyattes, kızı Aryenis'i Kyaksares'in (M.Ö. 625-585) oğluna Astyages'e versin dediler.*"³²⁹ Böylece yapılan siyasi evlilikte kadın sayesinde – burada Alyattes kızı Aryenis- siyasi bir antlaşma için iki devlet arasında barış köprülerinin kurulması sağlanmıştır³³⁰. Görüldüğü gibi anlatılan güneş tutulması ve benzeri doğa olaylarının ardından barış antlaşması yapılması oldukça tanıdık bir ifadedir³³¹. Bu evliliklerin neticesinde antlaşmalar güçlenmektedir. Ancak bu anaların doğurdukları çocuklar bir müddet sonra o tahtlara aday olduklarında bir takım sorunlara neden olması muhtemeldir³³². Örneğin Alyattes'in oğlu Kroisos, Kariyalı bir anneden doğmuş, kardeşi Pateleion ise İonialı bir anneden doğmuştur. Zamanla taht için aday olan bu iki kardeşten Kroisos, babasının isteği gereği tahta çıktığında kendisinin ardından dolaplar çeviren ve kardeşi Pateleion'u tahta geçirmek isteyen bir adamı feci

³²⁷ Lloyd da Aryenis'in evliliğini siyasi bir simge ve mühür olarak görmektedir. Seton Lloyd, *Türkiye'nin Tarihi Bir Gerginin Gözüyle Anadolu Uygarlıkları*, (çev, Ender Varinlioğlu), Ankara 1997, s. 91.

³²⁸ Oğuz Tekin, *Eski Anadolu ve Trakya*, İstanbul 2007, s. 46.

³²⁹ Herodotos, 1. 74.

³³⁰ Veli Sevin, "Lydialılar", *Anadolu Uygarlıkları Görsel Anadolu Tarihi Ansiklopedisi*, İstanbul 1982, c. II, s. 288; Tekin, *a.g.e.*, s. 46.

³³¹ Mısır ve Hitit devletlerinin uzun süredir devam eden savaşı, tutulmasının ardından Kadeş antlaşması ile sona erdirmesi v.b gibi. Herodotos bu olayın olacağını Miletoslu Thales'in daha önce İonialılara bildirdiğini kaydetmektedir.

³³² Çok kadınla evlilik Lydia devleti için büyüyen devletin yönetimi için gerekli olan çok sayıda oğul gereksinimine bağlanabilir diye açıklanmaktadır. Sevin, *a.g.m.*, s. 288.

bir şekilde öldürtmüştür³³³. Buna rağmen siyasi evlilik bağları kurularak oluşturulan bağlar bütün eskiçağ devletlerinin başvurduğu bir yöntem olarak kalmıştır.

2. 1. 4. İnanç İçerisinde Kadın ve Kadın Figürü

Lydialı kadın diğer kadınlara göre özgürlüğünü elinde tutan bir kadındır. O zanaat sahibidir. Bu yüzden de diğer toplumlardaki kadınlardan daha çok toplum içerisindedir. Aynı zamanda inanç içerisinde de bu denli yere sahiptir. Alyattes'in anıt mezarında bile onun emeğiyle kazandığı paradan katmıştır³³⁴. Ancak daha önemlisi olan Yunanlıların danıştığı oraklara Lydialılarda danışmaktadır. Önemli bir devlet meselesini çözmek için veya bir işin içinden çıkmak için kehanetlerine başvuru ve bu orakl merkezlerinin en ünlüsü olan Dephoi'ye Kroisos'ta sunular yani hediyeler göndermiştir. Herodotos ise kendinde bu sunuları ayrıntılı bir şekilde anlatma gereği duymuştur. Ancak Kroisos'un gönderdiği sunular içerisinde *“üç diresek boyunda bir kadın heykeli -kendisine ekmek yoğuran kadının heykeli-, daha başka karısının gerdanlıklarını ve kemerlerini³³⁵”* de gönderdiğini söylemektedir. Dikkat edilirse Kroisos'un altından yapılma kadın eşyalarını ve heykelini göndermesi özellikle Herodotos için ilginç olmalıdır ki bu ayrıntıları ölümsüzlüğe kavuşturmak istemiştir³³⁶. Sikkeyi icat etmiş ve refah içinde yaşayan bir toplumun kralının, kendi karısının özel eşyalarını göndermesi ise dikkat çeken başka bir ayrıntıdır.

2. 2. Babil

Tarihin babası, barbar toplumlarda yaşayan kadınların yaşamı ve gelenekleri hakkında bilgiler vererek, onları Yunanlılarla karşılaştırmıştır. Herodotos'un Babil'i bizzat görüp görmediği belli değildir. Bu yüzden yazdıklarının yolcuların hikayelerine veya Babil'in ihtişamlı günlerini yaşamış kişilerin ifadelerine dayandığı düşünülmektedir³³⁷.

Herodotos, diğer toplumlarda olduğu gibi Babil kadınlarıyla ilgili de ilginç bilgiler vermiştir. Bununla birlikte Babil'de yaşayan kadınları etkileyen kurallar

³³³ Herodotos, 1. 92.

³³⁴ Herodotos, 1. 93. Sevin, bu durumu Lydialıların kendilerini refaha kavuşturan kralları için bir yarışa girmiş gibi olmakla açıklamaktadır. Sevin, *a.g.m.*, 287 – 288.

³³⁵ Herodotos, 1. 51.

³³⁶ Sevin, *a.g.m.*, s. 282. Lydialıların dini hakkında geniş bilgi için bkz. *a.g.m.*, s. 291.

³³⁷ Beatrice Andre – Salvini, *Babil*, (çev. Ela Uluatam), Ankara 2006, s. 18.

onlardan çok önce ortaya çıkmıştır³³⁸. Erkek, kadın üzerinde hak sahibidir. Bu sebeple kadının kaderini etkileyen kararlar, erkek dünyası içerisinde çıkmıştır. Baba, kızının kaderine; kocaysa, ihtiyaç ve gelirine göre kaç tane daha eş alacağına kendisi karar vermiştir³³⁹. Buna karşılık kadının sadece tek bir eşi olabilirdi. Bununla birlikte bir kız evlendikten sonra bile ailesinin ferdi olarak görülürdü³⁴⁰. Bu yüzden bir babanın, kızı üzerindeki otoritesi evlendikten sonra da devam ederdi.

İşlenen aynı suçlar karşılığında verilen cezalar, şahsın cinsiyetine göre değişmektedir. Örneğin, zina suçunu işleyen bir erkek, ancak üçüncü kişilere bir zararı dokunduğunda cezalandırılırken; bir kadın aynı suçun karşılığında ölüm cezasına çarptırılırdı³⁴¹. Örneğin, bir kanun maddesi şu şekildedir: “Eğer bir kadın, diğer bir erkek için kocasının ölümüne sebep olursa o kadın kazığa gerilir³⁴².” Bununla birlikte zinayı yapan örneğin bir mahkumun karısıysa ve bunu yoksulluk yüzünden yaptığını iddia ederse suçsuz kabul edilirdi. Ancak ondan eşinin mahkumiyet süresi bittiğinde kocasına geri dönmesi istenirdi³⁴³. Eğer bir borç söz konusu ve ailenin bu borcu ödemesi imkansızsa kocalar, karılarını ve çocuklarını borcun karşılığında köle olarak satabilmekteydi³⁴⁴.

Lydialılar gibi Babil toplumu da yüz kızartıcı geleneklere sahip olduğu için Herodotos, bu geleneklerin bayağılığını anlatmayı gerekli görmüştür. Kendisine yabancı gelen ve bu yüzden yadsıdığı geleneklerden biri de evlilik çağındaki kızların haraç - mezat satılmalarıdır.

2. 2. 1. Herodotos’un Barbarlarda Beğendiği Bir Adet

Herodotos için barbarların Yunanlılardan farkı, barbar kadınlarının Yunan kadınlara göre daha fazla utanılacak davranışlar içine girmesidir. Bununla birlikte giyimlerinden teknelerine kadar anlattığı bu barbar kavminin gelenekleri içerisinde kadınların bir meydana toplanıp satılmaları da onun için ötekilik konusudur. Herodotos

³³⁸ Muazzez İlmiye Çığ, “Sümer’de Kadın”, *XII TTK Kongresi 12- 16 Eylül 1994*, Ankara 1999, c. I, s. 52; Donald A. Mackenzie, *Babil ve Asur Mitleri*, (çev. Nisan Benzergil), İzmir 2011, s. 254.

³³⁹ Jean Bottéro, *Eski Yakındoğu Sümer’den Kutsal Kitap’a*, (çev. A. Kahiloğulları vd.), Ankara 2005, s. 129.

³⁴⁰ Mackenzie, *a.g.e.*, s. 254.

³⁴¹ Bottéro, *a.g.e.*, s. 130-133; Mackenzie, *a.g.e.*, s. 255.

³⁴² Joan Oates, *Babil*, (çev. Fatma Çizmeli), Ankara 2004, s. 79.

³⁴³ Mackenzie, *a.g.e.*, s. 255.

³⁴⁴ Henriatta Mccall, *Mezopotamya Mitleri*, (çev. Bircan Baykara), Ankara 2011, s. 48; Oates, *a.g.e.*, s. 74.

çok eski olduğunu ifade ettiği bu törenin sadece yılda bir kez yapıldığını belirtir. “*Kocaya varma çağına gelmiş olan kızları toplarlar; hepsi bir arada bir yere götürülürler, erkekler gelip çevrelerini alırlar. Tellal en güzellerinden başlamak üzere hepsini teker teker kaldırıp satışa koyar; bu iyi bir para ile satıldıktan sonra, geri kalanların en alımlısını arttırmaya çıkarır, bunlar satın alan adamın karısı olarak satılıyorlar*³⁴⁵” diyerek Babilli kızların evliliğe adım atışını ayrıntılarıyla verir. Bu pasajda da görüldüğü gibi Babilli kocalar eşlerini bir eşyadan farksız olarak satın almaktadırlar. Böylece erkek, kadın üzerinde meşru bir hakka sahip olurdu. En yüksek fiyata, en güzel kızı kendine eş olarak alan Babilli erkek için bu durum aynı zamanda bir statü göstergesidir. Zira “*...bütün zengin Babilliler en güzelini alabilmek için fiyatı üst üste arttırırlardı.*³⁴⁶” Bu sayede kendi zenginliklerini ve güçlerini diğer zenginlere ve halka göstermiş olurlardı. Babil metninden alınan “*Kadınlar demir bir hançer gibidir. Hem de keskin bir hançer. Erkeği boğazından kesen bir hançer*³⁴⁷” sözleri de Babil evliliklerinin niçin aşktan ziyade Herodotos’un sözünü ettiği gelenek üzerine kurulduğuyla ilgili mantığı açıklamaktadır.

Ancak Herodotos’un yüz kızartıcı adetlere sahip olmakla aşağıladığı barbarların bu geleneğini kısmen beğendiği de anlaşılmaktadır. Zira: “*...güzelliğe pek meraklı olmayan halktan kimseler ise, tersine çirkinleri almak için üste para da alırlardı. Tellal güzellerin satışını bitirdikten sonra, en berbatını yada sakat olanlarını kaldırır, en ucuza bunları razı olanlara gösterirdi, bu sefer eksiltme ile gitmiş olurdu kızlar. Para güzeller için ödenen paradan çıkıyordu; böylece güzeller çirkinleri ve sakatları evlendirmiş oluyordu.*³⁴⁸” Böylece güzel kızlar kendisine belki de bir koca bulamayacak olan çirkin veya sakat kızları evlendirmiş olmakla bir çeşit sosyal yardımlaşma içerisine giriyor, onlarında evlenmesini sağlıyorlardı. Dolayısıyla bütün kızların evlenmesini sağlayan sosyal bir sistem olarak bu geleneği beğenmektedir. “*Bunların en güzel yasaları buydu*³⁴⁹” sözleriyle bu beğeniye kanıtlamaktadır. Ancak Herodotos’un beğendiği bu geleneğin Babil devletine ne zaman ve hangi yolla geldiği ise net değildir³⁵⁰.

Açık arttırmaya başka köylerden de isteyen gelebilir, katılabilirdi. Ancak açık arttırmayla evlenen Babilli bir kızın, Atinalı bir kız gibi eşini seçme şansı yoktur.

³⁴⁵ Herodotos, 1. 196.

³⁴⁶ Herodotos, 1. 196.

³⁴⁷ Mccall, *a.g.e.*, s. 35.

³⁴⁸ Herodotos, 1. 196.

³⁴⁹ Herodotos, 1. 196.

³⁵⁰ Mackenzie, *a.g.e.*, s. 254.

Atinalı bir babadan farklı olarak Babilli bir babanın da, kızını kendi istediği bir adama vermeye hakkı yoktur³⁵¹. Açık arttırmada parayı kim değerine göre fazla verirse kızın eşi olabilirdi. Kesin olarak kızını almak içinse söz verdiği parayı hemen vermesi yada bir kefil göstermesi istenirdi³⁵². Kızı, “...bir kefil göstermeden alıp evine götürmezdi.³⁵³” Bununla birlikte kızla yatmasa dahi yaptığı açık arttırmanın bir gereği olarak Babilli adam söz verdiği parayı ödemek zorundadır³⁵⁴.

Bununla birlikte Babillilerin aileye önem verdikleri çıkarılan buluntulardan anlaşılmaktadır³⁵⁵. Pişmiş topraktan yapılmış küçük resimlerde yer alan aile sahneleri ile kucağında çocuk taşıyan kadın simgeleri bu doğrultuda çıkarımlar yapmamıza neden olur³⁵⁶. Bu simgeler aile içerisinde esintiler taşır. Ancak aynı zamanda insanların dileklerinin de tercümanı olurlar.

Herodotos’un Babil evlilikleriyle ilgili bilgiler sadece evliliğin ilk aşamasıyla sınırlı değildir. Herodotos’un karı – koca arasındaki ilişkinin oluş biçiminden de haberi vardır. “*Bir Babilli karısıyla birleşmeden sonra, yanar bir kokunun yanında oturup arınır; öbür yandan da karısı da aynı şeyi yapar; seher vakti ikisi de yıkanır; zira yıkanmadan hiçbir kaba el sürmezler.*³⁵⁷” Görüldüğü gibi Herodotos’un Babilli bir çiftin cinsel birleşmesinin ardından neler yaptıklarını, nasıl arındıklarını bir magazin muhabiri edasıyla anlatmıştır.

2. 2. 2. Tapınak Fahişeliği

Babillilerin en yüz kızartıcı âdetlerini “*Her kadın ömründe bir kez, Aphrodite tapınağında oturmalı ve kendini yabancı birine vermelidir*³⁵⁸” diyerek anlatan Herodotos, yüz kızartıcı başka geleneklere de sahip olduğunu söylediği Babil toplumunun bu geleneğini yüz kızartıcı olarak gördüğü için eleştirir. Bu kadınlar yaptıkları işi, din için yaptıklarına inandıklarından bu “kutsal bir fahişelik” olarak görülebilir. Ancak Yunan dünya görüşüne sahip olan Herodotos için bu durum sadece

³⁵¹ Herodotos, 1. 196.

³⁵² Mackenzie, *a.g.e.*, s. 253.

³⁵³ Herodotos, 1. 196.

³⁵⁴ Herodotos, 1. 196.

³⁵⁵ Andre – Salvini, *a.g.e.*, s. 59.

³⁵⁶ *Gös. yer.*

³⁵⁷ Herodotos, 1. 198.

³⁵⁸ Herodotos, 1. 199.

ahlâksızlıktır. Din ile alakası yoktur. Bottéro, “özgür aşk görevlileri” olarak tanımladığı bu kadınları Herodotos’un “saflığından” ötürü yanlış anladığını aktarır³⁵⁹.

Herodotos ise kendisine ters ve yabancı gelen bu geleneği ayıplarcasına: “ *Her kadın ömründe bir kez, Aphrodite tapınağında oturmalı ve kendini yabancı birine vermelidir* ³⁶⁰” diyerek sözlerine başlar. Ancak dediği gibi bunu bütün Babil kadınları yapmalıdır. Sosyal sınıf ayrımı olmadan kadın, zengin yada fakir olsun kendisini yabancı bir erkeğe vermelidir. Ardından Herodotos zengin kadının bu kutsal görevi nasıl yapmaya geldiklerini “ *Parasına güvenen ve kalabalığa karışmak istemeyen kadınlar, tapınağın yanına kadar araba ile giderler ve peşlerinde bir sürü hizmetçi bulunduğu halde beklerler* ³⁶¹” diyerek anlatır. Ancak zengin olmayan diğer kadınlar ise tapınağın önünde oturarak ibadetlerini yapacakları anı beklerler. “ *Aphrodite duvarları içerisinde, başları kurdele ile çatılmış birçok kadın oturur; kimileri gider yenileri gelir. Yerler gerili iplerle bölünmüştür; yabancılar önlerinde dolaşır ve istediklerini seçerler, bir yabancı gelip de tapınağın dışında onunla çiftleşmek için dizleri üzerine bir para atmadıkça kadın evine dönemez.* ³⁶²” Bu ibadetin yerine gelmesi için iki şart vardır. Birincisi erkeğin kadına miktarı önemli olmasa da bir miktar para atması; ikincisi ise erkeğin parayı atarken kadına “ *Senin şahsında tanrıça Mylitta’yi* ³⁶³ *çağırıyorum* ³⁶⁴” demesi gerekmektedir. Erkek, kadının kabul etmemesi gibi bir korku bulunmamaktadır. Kadın kendisine ilk para atanın peşinden gider ve onu geri çevirmez. Çünkü din bunu yasak etmiştir. Paranın miktarı da önemli değildir. Çünkü din için yapılan bu ibadette para sembolik bir değer taşımaktadır. Güzel kadınlar çok kısa sürede ibadetlerini tamamlayıp evlerine dönerken; güzellik bakımından o kadar şanslı olmayanlarsa bu kutsal görevi yerine getiremedikleri için üç – dört yıl beklemek zorunda kalmaktadırlar.

Herodotos’un gözünden bakıldığında bu kadınların yaptığı ahlâksızlıktır. Ancak Herodotos’un Babilliler için bulunduğu bu yergilerin asıl sorumlusu halktan ziyade tanrıça Mylitta’dır. Kadınlar, bu eyleme tanrıçaları adına yaptıkları ibadetlerin bir parçası olarak girişirler. Dolayısıyla bu durum gönüllü olarak değil, dini bir zorunluluk olarak gerçekleştirilir. Bu yüzden de sorumlu Mylitta’dır. Zaten az sonra Herodotos, isteyerek yapmadıkları bu ibadetten sonra kadınların, ne verirseniz verin baştan

³⁵⁹ Bottéro, *a.g.e.*, s. 110.

³⁶⁰ Herodotos, 1. 199.

³⁶¹ Herodotos, 1. 199.

³⁶² Herodotos, 1. 199.

³⁶³ Herodotos, Mylitta’nın Aphrodite’nin Asurcası olduğunu ifade etmektedir.

³⁶⁴ Herodotos, 1. 199.

çıkarılmadığını söyler³⁶⁵. Kısacası bu kadınlar gerçekte ahlâk sahibi, erdemli kadınlardır ancak Herodotos ibadetlerinin onlara bu işi yaptırdığını imâ eder. Böylelikle de kadınların yaptıkları ibadet üzerinden Babil inancını eleştirir.

Babil tapınaklarının dışında tanrıça Mylitta için kendilerini bir defa yabancı bir erkeğe veren kadınların bu tapınakların içerisinde de dini görevler üstlendiklerini görmekteyiz. Bu yüzden tapınaklarda çalışan kadınlar arasında bir hiyerarşi bulunurdu³⁶⁶. Ayrıca bu kadınlar dini vazifelerinin yanı sıra ekonomik yaşamda da önemli roller oynamışlardır³⁶⁷.

Bununla birlikte tapınaklarda geceleri hiçbir ölümünün kalma izni yoktur. Fakat kadınlar, bu tapınaklarda ayrı bir yere sahip görünmektedir. “...yalnızca tanrının bütün kadınlar arasından seçmiş olduğu yerli kadınlara bu hak verilmiştir³⁶⁸”. Böylece dini bir vazifeye sahip olan kadın, tapınakta kalarak geceleri dinlenmek için gelen tanrıyı hoş tutma görevini üstlenmiştir. Tanrı teorikte, tapınakta bulunan yatağa geceleri dinlenmek için geldiğinde, seçtiği bu kadınla her gece tapınağa kapanırdı³⁶⁹. Tanrıya hizmet etmekle görevli olan kadınların evlenmesine izin verilmesine rağmen çocuk sahibi olmaları kesinlikle yasaktı. Çünkü konumları gereği tanrı ile evlendikleri varsayılan bu kadınlara, ölümlü varlıklar doğurmaları yakışmazdı³⁷⁰. Mackenzie, bu sistemin benzerlerine Lykia ile “Tanrının karısı” sıfatıyla Mısır’da da rastlandığına dikkat çeker³⁷¹. Andre – Salvini ise tapınaklarda yer alan özel odaların içerisindeki devasa yatağın bunu doğruladığını savunur³⁷². Kutsal evlilik olarak da nitelendirebileceğimiz sistem daha sonraları tanrının yerini kralın almasıyla sembolik olarak varlığını sürdürmüştür³⁷³. Herodotos ise bu geleneğin barbar kavimlerin bazılarında da gördüğünden bahseder³⁷⁴. O, kaçınılmaz olarak tanrının gönlünü hoş tutma vazifesini üstlenen Babilli kadını yine cinsel bir nesne olarak tanımlamıştır. Ancak onun için kadının birden fazla erkekle birlikte olması, inançları amacıyla da olsa

³⁶⁵ Herodotos, 1. 199.

³⁶⁶ Yusuf Kılıç-Hande Duymuş, “Eski Mezopotamya’da Din Kadınları (Rahibeler)”, *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13/1, Ankara 2009, s. 163.

³⁶⁷ Oates, *a.g.e.*, s. 77-78.

³⁶⁸ Herodotos, 1. 181.

³⁶⁹ Herodotos, 1. 182.

³⁷⁰ Egon Friedell, *Mısır ve Antik Yakındoğu’nun Kültür Tarihi*, (çev. Ersel Kayaoğlu), Ankara 2006, s. 232.

³⁷¹ Mackenzie, *a.g.e.*, s. 250.

³⁷² Andre – Salvini, *a.g.e.*, s. 121.

³⁷³ Kılıç, *a.g.m.*, s. 160-161.

³⁷⁴ Mısır’daki Thebai tanrısının yaptığı gibi Lykia’daki Patara da bu geleneğin olduğundan bahseder.

serbest bir karakter çizmesi kabul edilemez bir özellik olarak görülmekte bu yüzden de barbar bir kavim olan Babilliler bu sözcüğü baştan sona hak etmektedirler.

2. 2. 3. Semiramis ve Nitokris

Herodotos barbar olarak anlattığı ötekilerin kadınlarının sahip olduğu özellikleri Yunan kadını için tersine çevirerek düşündüğümüz de evinin kadını olan ve kesinlikle ahlâklı bir Yunan kadını ortaya çıkmaktadır. Ancak barbar kadınının cephesinden baktığımızda ise ahlâksız bir kadın portresi çizmeye çalışan ancak kafasının karışmasına engel olamayan bir Herodotos vardır. Bir erkek olarak hayranlık duyulacak işler yapan birkaç barbar kadını onun için işleri karmaşık bir hale getirmiştir.

Bunlardan ilki Semiramis'tir. Semiramis'in kraliçe Sammuramat olduğu ileri sürülmektedir³⁷⁵. Sammuramat kocasının ölümünden sonra ülkesini oğlu adına vekil olarak beş yıl yönetmiş güçlü bir kraliçeydi. Yaptığı adaklarda, kendi adını oğlunun adından önce yazdıran Sammuramat'ın bir kadın olarak onurlandırılması Joan Oates'in de dikkatini çekmiştir³⁷⁶. Bu yüzden Oates bu durumu, "sıra dışı bir olay" olarak yorumlar³⁷⁷.

Herodotos'un bahsettiği Semiramis hakkındaki bilgiyi daha çok Sicilyalı Diodoros'tan edinmekteyiz. Diodoros, Semiramis'i "*tanıdığımız bütün kadınların en ünlüsü*" olarak tanıtır³⁷⁸. Diodoros, Semiramis isminin güvercin sözcüğünden geldiğini, ilk eşinin Onnes isminde bir adam olduğunu, Kral Ninos'un cesaret ve güzelliğine hayran kaldığı için Onnes'ten zorla ayırarak Semiramis'i kendisinin eşi ve ülkenin kraliçesi yaptığını anlatır. Ninos'un ölümünden sonra da Semiramis, tüm ülkeyi tek başına idare etmeye başlar³⁷⁹. İktidarı zamanında kendisinden önceki hükümdarları

³⁷⁵ Marc van de Mieroop, *Antik Yakındoğu'nun Tarihi İ.Ö. 3000-323*, (çev. Sinem Gül), Ankara 2006, s. 284; Mackenzie, *a.g.e.*, s. 432; Georges Roux, "Doğu'nun Gizemli Kraliçesi Semiramis", *Eski Yakındoğu Sümer'den Kutsal Kitap'a*, Ankara 2005, s. 158; Oates, *a.g.e.*, s. 117; Sarah C. Melville, "Royal Women and the Exercise of Power in the Ancient Near East", *A Companion to the Ancient Near East*, Oxford 2007, s. 239.

³⁷⁶ Oates, *a.g.e.*, s. 118.

³⁷⁷ *Gös. yer.*

³⁷⁸ Babil'in asma bahçeleri Semiramis ile ilişkilendirilmesine rağmen Diodoros, Babil'in asma bahçelerinin onunla ilişkili olmadığını, ondan sonraki başka bir kral tarafından yapıldığını aktarır. Sicilyalı Diodoros, *Bibliotheca Historica*, 2,

<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A2008.01.0540%3Abook%3D2%3Achapter%3D45%3Asection%3D3> (02.10.2013)

³⁷⁹ Sicilyalı Diodoros, *Bibliotheca Historica*, 2,

<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A2008.01.0540%3Abook%3D2%3Achapter%3D45%3Asection%3D3> (02.10.2013); Ayrıca Mackenzie ise, hikayenin Semiramis'i kocasından ayırarak kendisine eş olarak alan kral Ninos'un bu uğurdaki çabalarını ve kraliçenin düğün bittikten sonra

geçmek amacıyla büyük bir kent inşa etmeye koyulur. Böylece dünyanın her yerinden mimarlar getirir³⁸⁰. Çok geniş bir kale duvarı yaptırır³⁸¹. Eskiçağ yazarları bu duvarlardan hayranlıkla ve boyutlarını büyüterek bahsederler³⁸². Herodotos’da, Semiramis’i ovadaki bentlerin mucidi olarak tanıtmıştır. Herodotos “...*bunlar görülmeye değer şeylerdir*³⁸³” diyerek kraliçe Semiramis’e olan hayranlığını da dile getirmekten çekinmemiştir. Daha ileriki bir pasajdan da onun ismiyle anılan bir kapının varlığını öğreniriz³⁸⁴. Bu kapının varlığıyla birlikte ortaya çıkan bir düşünceye göre Semiramis’in inanç sistemi içerisindeki tanrısal bir karakterle karıştırılmış olduğu, dolayısıyla Semiramis isminde bir kraliçenin gerçekte yaşamadığı iddia edilir³⁸⁵. Wiesehöfer ise başka bir yanlışlığa yani Dareios’un diktirdiği anıtın Semiramis’e atfedilmesine dikkat çeker³⁸⁶. Ancak ne olursa olsun Herodotos’un ve Diodoros’un metinlerindeki Semiramis, imar işlerinin de içerisinde olduğu pek çok icraat yapan becerikli bir yöneticidir. Roux ise, Semiramis’i erkek özelliklerine sahip üstün bir kadın olarak tanımlar³⁸⁷. Dolayısıyla hem dişil, hem de erildir. Bu yüzden Herodotos, onu sıradan kadınlardan ayırarak farklı bir yere koymuştur³⁸⁸. Böylece Semiramis, Herodotos’un zeki olduğu için ölümsüzleştirdiği sayılı kadınlar arasına girmiştir.

Herodotos’un zekâsı dolayısıyla ölümsüzlüğe layık gördüğü diğer Babil kraliçesi ise Nitokris’tir. Herodotos’a göre Semiramis’te akıllıdır; ancak Nitokris ondan daha akıllıdır. Ancak Bonnard, Herodotos’un anlattığı kraliçe Nitokris’in aslında kral Nabukadnezar olduğunu savunur³⁸⁹. Bununla birlikte gerçek kimliği ne olursa olsun dikkat edilirse Herodotos’un bir kadına zeki sıfatıyla hitap ettiği görülmektedir. Tüm Yunanlı kadınlar içerisinde yalnızca Spartalı Gorgo’yu zekâsından ötürü ölümsüzleştirme gereği gören Herodotos barbar bir toplumda iki kadını birden zekâlarından ötürü onları övmüş ve ölümsüzleştirmiştir. Med tehlikesinin yaklaştığını gören Nitokris, Babil’i Med ordusundan korumak için kentin içine güvenlik kanalları ile büyük bir gölet yaptırmıştır. Bu faaliyetleriyle Herodotos gibi bir adamın dikkatini

Ninos’u hapse atırıp, ölüme mahkum ettiğiyle ilgili olan başka bir versiyonuna dikkat çeker. (Mackenzie, *a.g.e.*, s. 438).

³⁸⁰ Roux, *a.g.m.*, s. 152.

³⁸¹ *Gös. yer*

³⁸² Andre – Salvini, *a.g.e.*, s. 70.

³⁸³ Herodotos, 1. 184.

³⁸⁴ Herodotos, 3. 155.

³⁸⁵ Roux, *a.g.m.*, s. 164.

³⁸⁶ Josef Wiesehöfer, *Antik Pers Tarihi*, (çev. Mehmet Ali İnci), İstanbul 2003, s. 40.

³⁸⁷ Roux, *a.g.m.*, s. 157.

³⁸⁸ *a.g.m.*, s. 153-154.

³⁸⁹ Andre Bonnard, *Antik Yunan Uygarlığı II*, (çev. Kerem Kurtgözü), İstanbul 2004, s. 163.

çekmeyi başarmış, onun övgüsünü kazanmıştır. Nitokris, Med tehlikesine karşı yaptığı bu önlemlerle de ileri görüşlü bir kadın olduğunu da göstermiştir. Bu yüzden Herodotos kraliçe Nitokris'in icraatlarından ayrıntılı bir şekilde bahsetmiştir. Nitokris'in yaptırdığı güvenlik kanallarından bahsederek: “ *Önce kenti ikiye ayıran ve eskiden düz bir çizgi halinde akan Fırat ırmağına yukarı doğru kanallar kazdırarak, öyle girintili çıkıntılı bir yatak açtırdı ki, ırmak kimi Asur köyleri içinden üç kez geçer oldu, böylece Babil'e Fırat'ı inmek suretiyle giden bir kimse, bu köyün içinden (birbirinin peşi sıra olmayan) üç ayrı günde üç kez geçer. İşte ilk yaptığı iş budur* ³⁹⁰” dediği kraliçenin icraatlarını takdir etmiştir. Ancak kraliçeye olan hayranlığını daha fazla gizleyemeyerek bu hayranlığını satırlarına dökmüştür. “*Ayrıca ırmağın her iki yakasında da birer bent yaptırmıştır ki, büyüklük ve yükseklik bakımından hayran kalınmaya değer.*”

Nitokris yaptırdığı göl ve kanallardan sonra kentin güvenliği için başka bir çare olarak kentin en işlek kapısının üstüne açık hava mezarı yaptırmıştır. Bu mezarda hazine bulunduğunu ancak gerçekten darda kalmış değilse kimsenin mezarı açmamasını çünkü hazinenin hayrını göremeyeceğini belirtmiştir³⁹¹. Ancak bu hileyi yapmasının maksadı ölünün bulunduğu bu kapıdan kimse geçmek istemeyecekti. Zira ölünün altından geçmek gerekiyordu. Bu durumda da kapı kullanılmayacak bu sayede de kentin güvenliği sağlanmış olacaktı. Herodotos'un şahsında diğer kadınların kazanamayacağı övgüler kazanan kraliçe, Babil kentinin güvenliği için yaptırdığı kenti boydan boya geçen nehir ve göl sularını toplamak için kullandığı kanal tekniği ile düşman akınlarına karşı kentini uzunca bir zaman korumayı başarmıştır. Ancak Pers ordusunun başında bulunan Kral Kyros (M.Ö. 559–529), Nitokris'in oğluna karşı açtığı seferde kraliçenin yaptığı bu savunma sistemini kullanarak Babil'e giden yolu bulmuştur. Çünkü Kyros, bu savunma sisteminde bulunan kanalları kurutmuş, sonra da buralardan yürüyerek Babil'e girmiştir³⁹². Bununla birlikte Bonnard, Herodotos'un Babil'in düşüşünün büyük sitenin gururuna layık olması için bu hikayeyi anlattığını söyler. Zira Kyros'un Pers orduları, kente yaklaştığı sırada patlak veren bir ayaklanma sonrası Babil düşmüştür³⁹³.

Herodotos'un hikayesine geri dönecek olursak Nitokris'in parlak bir zekâ ürünü olan ve övgüyle bahsedilen savunma sistemi bir erkek tarafından yıkılmıştır. Kadının gösterdiği zekâ ne tesadüftür ki bir erkek karşısında yine aciz duruma düşmüştür. Kısacası açıklamak gerekirse ne kadar zeki de olsa Nitokris bir kadındır, ve kadın olarak

³⁹⁰ Herodotos, 1. 185.

³⁹¹ Herodotos, 1. 187.

³⁹² Herodotos, 1. 191.

³⁹³ Bonnard, *a.g.e.*, s. 163.

erkek zekâsıyla boy ölçüşmek onun harcı değildir. Nitokris'in, Herodotos'un anlattığı önemli kadınlardan biri olduğu kesindir. Ancak bazı tarihçiler tarafından gerçek olmadığı düşünülmektedir. Zira sunduğu kanıtların zayıf olduğu ve hikayesinde boşluklar bulunduğu ileri sürülmektedir³⁹⁴.

2. 2. 4. Giyim

Herodotos Babillilerin giyimleri hakkında da bilgiler vermiştir. Bununla birlikte bölgede dokumanın ve yünün tarihi çok eskilere dayanmaktadır³⁹⁵. Bu yüzden giyime büyük özen gösteriliyordu. Herodotos'a göre etekten uzun bir gömlek giyen Babilli, bu uzun gömleğinin üzerine yünden yapılmış bir gömlek daha giyer. Küçük beyaz bir abayı da omuzlarına geçiren Babillinin üst giyimi bu şekildedir. Uzun konçlu ve Herodotos'un Boiotialıların ayakkabılarına benzediğini söylediği yerel bir ayakkabı giyerlerdi. Ayrıca uzun saçlarını sarıkla saran Babillilerin olmazsa olmazı ise bütün vücutlarına sürdükleri kokuları idi³⁹⁶. Ancak bu koku Babilli kadına has bir durum olmayıp, Babilli erkeklerin de vücuduna bu kokuyu sürdükleri anlaşılmaktadır. Ayrıca Babil erkekleri de aksesuar olarak Babil kadınları gibi değerli küpeler, bilezikler ve halhallar takıyordu³⁹⁷.

2. 3. Persler

Altıncı yüzyılın ikinci yarısında bir devlet olarak ortaya çıkan Persler, çok kısa bir sürede tüm Yakındoğu'yu içine alan ve İndus vadisinden Güney Mısır'a, Orta Asya'dan Yunanistan'ın bir bölümüne kadar uzanan topraklarıyla geniş bir imparatorluk kurmayı başardılar³⁹⁸. Özellikle milattan önce beşinci yüzyılda Perslerin kıta Yunanistan'a komşu olması, Yunanistan üzerine Pers seferlerinin düzenlenmesine neden olmuştur. İlk Pers saldırısı Dareios tarafından başlatılmış, ancak bu sefer (Maraton Zaferi) Perslerin yenilgisiyle sonuçlanmıştır³⁹⁹. Diğer seferler ise Kserkses zamanında yapılır. Salamis ve Plataia zaferleriyle sonuçlanan bu seferlere karşı Yunan şehir devletleri birlik oluşturarak karşı durabilmiştir. Dolayısıyla bu saldırılarda

³⁹⁴ Rick Kennedy, "Herodotos, Nitocris, and Harmonizing Extraordinary Ancient Women into History", *Margaret Stevenson for Women's Studies*, San Diego 2004, s. 6.

³⁹⁵ Oates, *a.g.e.*, s. 202.

³⁹⁶ Herodotos, 1. 195; Friedell Babil giyimi ve erkeklerinin uzun saç ve sakal ilgisi üzerinde ayrıntılı olarak incelemeler yapmıştır bkz. Friedell, *a.g.e.*, s. 251.

³⁹⁷ *Gös. yer*

³⁹⁸ Mieroop, *a.g.e.*, s. 325.

³⁹⁹ Maria Brosius, *The Persians*, Londra 2006, s. 23.

Perslerin, Yunan dünyası üzerinde yaptığı en önemli etki, Yunanlıların ortak bir kimlik ve ideoloji oluşturmalarını sağlamalarıdır⁴⁰⁰. Bununla birlikte Yunanlılar kadınlar üzerinde uyguladıkları ötekileştirme hareketini, Persler için de uygular. Buna göre ayırım, Yunanlılar ve barbarlar olarak şekillenir. Böylece Perslerin, Yunanlıların hafızalarında bıraktıkları iz derinlik kazanır.

Perslerin fethetme arzuları pek çok klasik kaynak tarafından yazılıp çizilmelerini sağlamıştır. Ancak genellikle Yunanlı yazarlar için bilinmezi temsil etmeleri, bir düşman ve tehdit olarak algılanmaları sebebiyle olumsuz bir bakış açısı altında tarih sahnesine çıkarılmışlardır. Bu önyargılı ve olumsuz bakış, eskiçağ yazarlarının da görüşünü etkilemekle kalmamış, bu yazarların kaleminden çıkan eserlerde bu olumsuz düşüncelerin izlerini taşımak zorunda kalmıştır. Örneğin, Persler oyununda Aiskhylos, Persleri ötekileştirir ve tüm kötü özelliklerini gözler önüne serer. Özellikle de Yunanlılar gibi olmayan Persler gaddar, zalimleşmiş, kalabalık nüfuslu, lüks düşkün, kaba, hiyerarşi kurallarına bağımlı ve özgürlüğe duyarsız kişiler olarak canlandırılır⁴⁰¹. Yunanlılar ile barbarların yaptıkları harika işleri ölümsüzleştirme gayesinde olan Herodotos'ta bu olumsuz bakışını yer yer yazılarına yansıtmıştır. Çoğunlukla iki toplumu karşılaştırmalar yaparak takipçisine tanıtırken objektif olmak istemiş, ancak Yunanistan'ı köle yapmak isteyen bu düşman için kullandığı tabirlerde hissi davrandığında “gözü dönmüş deli” gibi betimlemeler ortaya çıkmıştır. Esasında Persler, onun için kötülüğün vücut bulmuş halinden başka bir şey değildir⁴⁰². Zira Yunan kentlerini, esaretle tehdit eden bu düşman çok uzaklardan gelmiştir. Bu çok uzaklardan gelen düşmanı tanımak gerekir. Düşmanın yani Perslerin, Yunan erdemlerinden yoksun olan geleneklerini, kendi halkına tanıtmaksa Herodotos için kutsal bir görevdir.

2. 3. 1. Karmaşık İlişkiler - Evlilikler

Persler, Herodotos için bütün barbarların içerisinde hem düşmanlık hem de hayranlık duyduğu tek barbar toplumu olarak özel bir yere sahiptir. Ancak kötülüğün vücut bulmuş hali olan Perslerin evlilikleri de bir gariptir. “*Evlilik hayatına gelince, her birinin birkaç nikâhlı karısı olduğu halde çok sayıda cariye de satın alırlardı*”⁴⁰³

⁴⁰⁰ Brosius, *a.g.e.*, s. 3.

⁴⁰¹ Christopher Pelling, “Aiskhylos’un Persler Oyunu ve Tarih”, *Ankara Üniversitesi DTCF Dergisi*, (çev. Ayşen Sina), 46/1, Ankara 2006, s. 123.

⁴⁰² Mieroop, *a.g.e.*, s. 313.

⁴⁰³ Herodotos, 1. 135.

diyerek bu garipliği vurgulamaya çalışmıştır. Buradan Perslerin çok eşliliği tercih ettikleri, eşlerinin yanında birçok cariye de aldıkları anlaşılmaktadır. Bu sistem elde edilen çocuklar arasından Pers tahtı için en ideal olanın seçilmesine imkan veriyordu. Ancak eşler genellikle soylu Pers ailelerine mensup kadınlardan seçiliyordu⁴⁰⁴. Çünkü Pers kralına ve devletine eşit herhangi bir gücün varlığına inanmıyorlardı⁴⁰⁵. Bu sebeple Pers krallarının evlilikleri genellikle dış dünyaya kapalı kalmıştır. Fakat kriz zamanlarında soylu bir Pers ailesine mensup olmayan kadınlar da kral annesi olmayı başarabilmiştir⁴⁰⁶.

Ancak Herodotos'un kaleminden dökülen sözcükleri Yunan dünyası için ters çevirdiğimizde Yunanlıların, Perslerin aksine tek eşliliği tercih ettikleri gibi bir anlam çıkar. Ancak aile isminin ve mirasının ileriki jenerasyona taşınması için Yunanlı bir erkek sadece tek bir kadınla evlenmekte ve bu kadın Yunanlı erkeğin meşru karısı sayılmaktaydı. Aynı zamanda yukarıda alıntı yapılan pasajdan Yunanlıların cariye kullanmak gibi bir alışkanlıklarının da bulunmadığı sonucu çıkmaktadır. Bunun aksine pek çok eş ve cariye alan Persli erkeklerin durumu Herodotos için kulağa oldukça ilginç gelmektedir. Oysa ki kendi dünyasında erkeklere alemlerinde eşlik eden Hetairaların veya odalıkların bulunduğunu unutmuş olması imkânsızdır. Örneğin Ksenophon'un Anabasis'inde ordu içerisinde bulunan odalıklardan bahsedilmektedir⁴⁰⁷. Öyleyse Herodotos, Yunan dünyasında yer alan *hetairaları* ve odalıkları, Pers cariyelerinden üstün tutmuş olmalıdır.

Herodotos'un pasajlarında Pers erkeğinin karısına kul - köle olduğu durumlarda gözümüze çarpmaktadır. Dareios'un tahtına kimi varis göstereceği bir mesele olarak ortaya çıktığında Herodotos'un Dareios'un ikinci karısı için söylediği "...*Atossa ne derse o olurdu*"⁴⁰⁸ cümlesi aristokrat bir kadına kul – köle olan bir Dareios portresi çizmektedir. Ancak aynı Herodotos, Dareios'un karıları içerisinde en çok Artystone'yi sevdiğini ve onun çiçeklerle işlenmiş altın bir heykelini yaptırdığını da belirtir⁴⁰⁹. Bu örneklere istinaden Pers toplumunda kadına verilen değer yüksek olabileceği fikri akla

⁴⁰⁴ Brosius, *a.g.e.*, s. 41; A. Shapour Shahbazi, "The Achaemenid Persian Empire (550-330BCE)", *The Oxford Handbook of Iranian History*, Oxford 2012, s. 132.

⁴⁰⁵ J.M. Cook, "The Rise of The Achaemenids and Establishment of Their Empire", *The Cambridge History of Iran*, Cambridge 2007, s. 226.

⁴⁰⁶ Örneğin, II. Astarkserkses, II. Dareios ile Babilli bir kadının oğludur. (Brosius, *a.g.e.*, s. 41).

⁴⁰⁷ Ksenophon, *Anabasis*, 1.10.1; 4.3.19; 4. 8. 27; 5.4.33.

⁴⁰⁸ Herodotos, 7. 3.

⁴⁰⁹ Herodotos, 7. 69.

gelebilir. Ancak bunun sadece bazı kadınlar için özel bir durum olduğu düşüncesi akla daha çok yatmaktadır⁴¹⁰.

2. 3. 1. 1. Pers Çocukları

Ailelerin en küçük bireylerini oluşturan Pers çocukları anne babaları için bir üstünlük göstergeleriydiler. Bu yüzden Wiesehöfer, çocuk bolluğunun Yunanlılar açısından Pers yaşamının simgesi olarak görüldüğüne değinir⁴¹¹. Bu durum Herodotos'a da sirayet etmiştir. Zira Pers toplumunda bir kimsenin değerinin, öncelikle onun savaşta gösterdiği yiğitlikle, daha sonra ise çocuklarının sayısı ile ölçüldüğünü belirten Herodotos sözlerini “...en çok çocuğa sahip olan, kraldan her yıl ödüller alırdı⁴¹²” diyerek kanıtlamaya çalışmaktadır. Strabon'dan yaptığı alıntıda Wiesehöfer'de Perslerin en çok çocuğa sahip olanlara ödül dağıttıklarını aktarır⁴¹³.

Çocuğun bir statü aracı olarak görüldüğünü anladığımız Pers toplumu için çok sayıda çocuğa sahip olmak gücü de elde bulundurmamak demektir. Anadolu'nun doğu bölgeleri için hâlâ geçerliliğini sürdüren bu düşüncenin Persler için anlamı ezici bir nüfus oranı yakalamak olmalıdır. Böylece Perslerin, komşularından daha üstün bir insan gücü ile oluşturdukları ordular durdurulması güç ve sağlam bir ordu haline gelmektedirler. Kısacası Herodotos'un ilginç olarak görüp tarihine kaydettiği bu anlayışın aslında Persler için belki de bir savaş stratejisi olarak görüldüğü rahatlıkla söylenebilir.

Pers çocukların eğitimi de bu askeri hedefin bir yansıması olarak şekillenmiş olmalıdır. “Beş yaşından yirmi yaşına kadar çocuklara yalnız üç şey öğretiyorlardı⁴¹⁴” diyen Herodotos Pers çocuklarının eğitiminde önemli olan üç temeli “ata binmek, ok atmak, doğruyu söylemek⁴¹⁵” olarak tanımlamıştır. İlk iki öğe görüldüğü gibi Pers devletinin gelecekte askeri becerileri yüksek bireylerin yetişmesi için düzenlenmiş gibi gözükmetedir⁴¹⁶. Örneğin, Kyros kendisini at üstünde, düşmanlarına karşı muzaffer biri olarak aktarır⁴¹⁷. Ancak Platon, Pers eğitimini, Kyros'tan sonraki kralları,

⁴¹⁰ Cook, *a.g.m.*, s. 226.

⁴¹¹ Wiesehöfer, *a.g.e.*, s. 65.

⁴¹² Herodotos, I. 136.

⁴¹³ Wiesehöfer, *a.g.e.*, s. 65.

⁴¹⁴ Herodotos, I. 136.

⁴¹⁵ Herodotos, I. 136.

⁴¹⁶ Cook, *a.g.m.*, s. 236; Brosius, *a.g.e.*, s. 34.

⁴¹⁷ Gös. yer.

çocukların eğitimini “ *kadınlara bıraktılar* ” diyerek eleştirir⁴¹⁸. Böylece saray kadınlarının “kadınca” yetiştirmesiyle büyüdüğünü söylediği Pers neslini yerer⁴¹⁹. Fakat buradaki eleştirinin asıl kaynağı eğitim değildir. Asıl neden, daha sonraki Pers neslinin Yunanistan kıtasının işgali için başlattıkları seferdir⁴²⁰. Bu sebeple Kyros dönemi Pers eğitimi idealleştirilir ve daha sonraki Pers eğitimi “kadınlara bırakıldı” denilerek kötülenir. Çünkü kadınlar tarafından verilen bu eğitim, Herodotos’un açıkladığı Pers eğitiminin temel özelliklerini kaybetmesine yol açtığı düşünülür. Persleri yumuşatan, disiplinsiz ve dizginsiz insanlar olmalarına neden olan da bu eğitimidir⁴²¹. Wiesehöfer, hanedanlık kadınlarının saray yaşamındaki olumsuz etkisine, Pers kralı Astakserkses’in Yunanlı özel doktoru Ktesias’ın da katıldığına değinir⁴²². Ancak aynı yerde bu durumun asıl nedeninin eğitim değil, kadınların ve harem ağalarının karıştığı siyasi entrikalar olduğu da belirtilir⁴²³. Gerçekten Ktesias kadının politika üzerine olan etkilerini abartılı bir şekilde sunar⁴²⁴. Ancak kadınlara atfedilen bu kötü rolün kaynağı erkeklerin, kadını kendi iktidarına karşı bir tehdit olarak görmesiyle ilgilidir.

Çocuğun beş yaşına kadar anne tarafından kadınlar arasında büyütüldüğünü öğrendiğimiz Perslerdeki bu geleneğinin sebebini Herodotos “...böylelikle çocuk eğer erken yaşta ölürsa, bu yaşın babada fena bir etki yapmasını önlemiş oluyorlardı⁴²⁵” diyerek açıklar. Bu sözler aslında kötü olarak betimlenen Perslerin, aynı zamanda çocuklarının ölümüne üzülen diğer babalar gibi yas tuttuğunu ve birer insan olduklarını Yunanlılara hatırlatır. Bununla birlikte küçük yaştaki çocukların babalarına gösterilmemeleri ve bunun erken yaşta meydana gelen çocuk ölümlerine bağlanması bu durumun sıkça rastlanan bir durum olduğuna işaret eder. Çünkü bebek ölümlerinin (bakımsızlık, hastalıklar, yoksulluk, sık doğumun getirdiği zararlar v.s. gibi sebeplerle) fazla olması sebebiyle bebeğin yaşama tutunup tutunamayacağıın anlaşılması için beş yaşına kadar beklenmesi, zamanla yerleşen bir geleneğe dönüşmüş olabilir. Aynı yöntemde beş yaşına basan çocuğun babaya tanıtılmasıysa onun resmi olarak aileye kabul edilmesi anlamına gelmektedir. Zira baba Pers ailesinin yöneticisidir. Karar

⁴¹⁸ Platon, *Yasalar*, 3. 694.d.

⁴¹⁹ Platon, *Yasalar*, 3. 694.e.

⁴²⁰ Wiesehöfer, *a.g.e.*, s. 74.

⁴²¹ *a.g.e.*, s. 127.

⁴²² *Gös. yer.*

⁴²³ *Gös. yer.*

⁴²⁴ Örneğin Ktesias’ın, annesinin Genç Kyros’u abisi Astarkserkses’in yerine tercih etmesi hadisesinin anlattıkları bu duruma örnektir. bkz. James Robson - Lloyd Llewellyn-Jones, *Ctesias’ History of Persia*, London 2010, s. 16.

⁴²⁵ Herodotos, 1. 136.

yetkisi onun elindedir. Bu yüzden Ksenophon, Bir babanın ailesi üzerindeki rolü ile bir komutanın ordusu üzerindeki rolü ile benzerlik kurmaktadır⁴²⁶. Ancak bunun Ksenophon'un Pers dünyası hakkında, Yunanlı zihniyetiyle yaptığı bir yorum olduğunu unutmamak gerekir.

2. 3. 1. 2. Yunanlılardan Perslere Transfer Olan Bir Gelenek: Oğlancılık

Herodotos, Persleri yabancı gelenek ve görenekleri başka her ulustan daha kolay kapalı bir kavim olarak tarif etmektedir. Bu iddiasına kanıt olarak da Med giyimlerini kendilerinininkinden daha güzel bularak Med tarzında giyinmeye başladıklarını, savaş tarzında ise Mısırlılardan etkilendiklerini söylemektedir. Kuşkusuz Herodotos, bunu iddia ederken varmak istediği başka bir husus vardır. Bu da Perslerin, Yunanlılardan da etkilendiklerini göstermek istemesidir. Zira Herodotos, Perslerin yeniliklere ve zevk veren geleneklere ne kadar açık olduklarını anlatmak isterken verdiği örnek, her iki toplumda var olan anlayışları ortaya koymasından dolayı oldukça dikkat çekicidir; “...Kulaklarına çalınan çeşitli zevkleri hemen kaparlardı; örneğin, genç oğlanlarla cinsel ilişki kurma huyunu Yunanlılardan almışlardır.”⁴²⁷ Herodotos Perslerin böylece Yunanlılardan aldıkları huyun genç oğlanlarla beraber olma alışkanlığı olduğunu ifade eder. Buradan bilgiyi çift taraflı sorguladığımızda elimize birçok ipucu geçer. Buna göre öncelikle Yunan zevkleri arasında genç oğlanlar vardır. Zira bu bilgi başka kaynaklarca da doğrulanmaktadır⁴²⁸. Örneğin Ksenophon'un *Anabasis*'inde buna dair bir örnek yer alır⁴²⁹. Ancak Yunanlıların uyguladığı oğlancılık geleneğinin temelinde cinsellikten öte, olgun kişinin erdeminin, cesaretinin ve bilgisinin küçük yaştaki oğlan çocuğuna geçeceği fikri yatmaktadır⁴³⁰. Zira Weithmann, Yunan anlamıyla oğlancılığın savaşçı bir toplumun belirgin bir işareti olarak görüldüğünü söyler⁴³¹. Çünkü Yunanlı hoca, kendisine emanet edilen öğrencisiyle her anlamda meşgul olurdu. Fakat sıkça olmasa da bu meşguliyet dairesi cinsel yakınlaşmaları da kapsamaktaydı⁴³².

Bununla birlikte Herodotos'un sözlerinden bu durumun Yunanlılar için bir gelenek sayıldığı ve üstelikte zevkli bir gelenek olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Aynı

⁴²⁶ Ksenophon, *Kyros'un Eğitimi*, 1.6.

⁴²⁷ Herodotos, 1. 135.

⁴²⁸ Michale Weithmann, *Xanthippe ve Sokrates - Sokrates'in Karısı*, (çev. Akın Kanat), İzmir 2004, s. 13.

⁴²⁹ Ksenophon, Yunan komutanlarından Thessalia'lı Menon'un Thorypas isiminde genç bir oğlana olan münasabetsinden bahseder bkz. Ksenophon, *Anabasis*, 2.6.28.

⁴³⁰ Weithmann, *a.g.e.*, s. 13.

⁴³¹ *a.g.e.*, s. 14.

⁴³² *a.g.e.*, s. 13.

zamanda Herodotos'un sözlerinden bu geleneğin Pers kültüründe Yunanlılarla karşılaşana kadar yerleşik olmadığını çıkarırız. Persler ne zaman ki Yunanlılarla karşılaşmıştır o zaman kendi cinsleriyle ilişki içerisine girmeye başlamışlardır. Dikkat edildiğinde Herodotos'un nezdinde Yunan kültürü için çok eşliliğin; doğu kültürü içinse eşcinselliğin yabancı olduğunu görmek mümkündür. Dolayısıyla eşcinselliğin, ahlâka aykırı bir gelenek olarak görülmediği hatta övünüldüğü de görülmektedir. Yunanlılardan aldıkları bu gelenekle Persler zevk sahibi olarak nitelendirilmişlerdir. Bu yüzden de Herodotos, nerdeyse düşman olarak gördüğü bu barbar toplumuna olumlu bir şekilde yaklaşmıştır. Kaçınılmaz olarak bu yaklaşımını da “*Elbette bu huylarını beğeniyorum*⁴³³” şeklindeki sözleriyle kanıtlamıştır.

2. 3. 2. Erdem - Ahlâk ve Analık Üçgeninde Kadın

Herodotos'un pasajlarında çoğunlukla Persleri anlatırken kullandığı temel öğelerden biri kadın olmuş, kadın motifini sıklıkla kullanmıştır. Kadın çoğunlukla birinin karısı veya anası olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte ana motifi daha çok ön plana çıkmıştır. Ana motifinin içindeki kadın Herodotos'un ideal kadını temsil ettiği için erdemli bir kadın olarak ortaya çıkmaktadır.

Herodotos, Teaspis oğlu Sataspes'in Perslerin Babil satrapı Zoypros'un kızını işgal ettiğinde yine bir ana motifiyle karşımıza çıkmaktadır. Oğlunun kazığa vurulması kararı çıktığında “...anası araya girdi. Dareios'un kız kardeşiydi, kralın verdiği cezadan daha beterini vereceğini vaat etti.”⁴³⁴ Böylece kadın, oğlunu mutlak bir ölümden kurtarmıştır. Oğluna vaat ettiği gibi suçunun karşılığında cezasını kendisi tayin ederek, Libya turu yapma görevini vermiştir. Buradaki ana çocuğunu seven ama onun işlediği suçtan ötürü cezalandırılması gerektiğini bilen, bunu da kendisi yapan güçlü bir kadın – ana karakteri çizmektedir.

Kadın'ın kurtardığı başka bir evlat ise dedesinin zulmünden kurtarılan Kyros'tur. Astyages (M.Ö. 585-550) torunu olan bebek Kyros'u adamına öldürmesi için vermesine rağmen bu adam karısının “*Ne olursa olsun çocuğu bırakma*” diye yalvarması üzerine sahte bir ölüm düzenleyerek çocuğu kendi oğulları olarak

⁴³³ Herodotos, 1. 137.

⁴³⁴ Herodotos, 4. 43.

büyütmüşlerdir⁴³⁵. Bu sayede kadın analık hissiyatıyla Kyros'un kurutulmasını sağlayan bir motif olarak görevini tamamlamıştır⁴³⁶.

Ancak kadının, ana figürünün yanı sıra ikincil karakteri birisinin karısı olmasıdır. Muhtemelen bu tip içerisinde Herodotos'un erdem kalıplarına uymayan örnekler, erkek karakterlerinin kız kardeşlerini baştan çıkarmaları, onlarla evlenmeleridir. Zira Herodotos da aktarıldığına göre “ *Perslerde kız kardeşe evlenmek diye bir şey yoktur.*⁴³⁷” Ancak söz konusu bir barbar toplumu olduğu için böyle bir erdemsizlik olması kaçınılmazdır. Kyros'un oğlu Pers Kralı Kambyzes (M.Ö. 529-522) kız kardeşlerinden ikisini kral olmasından faydalanarak kendisine eş olarak almıştır⁴³⁸. Bununla birlikte söz konusu bir Yunan erkeği olsaydı, Herodotos suçu yine kadına yükleyerek erkeği baştan çıkardığını iddia edebilirdi. Fakat bu sefer erdemsiz olan erkektir. Çünkü kendi kardeşine göz koymuştur. Daha kötüsüyse birisinin karısı olan evli kadınlara bu erkek karakterlerinin göz koymalarıdır. Dolayısıyla erdem ve ahlâk gibi konuların Herodotos için kadınların konumuna indirgendiği ve bu şekilde çıkarımlar yaptığı bariz olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak sözlerinin asıl nedeni Yunan yazınında Kambyzes imgesinin kötü olan şeylerle birlikte anılmasıdır. Üstelik Kambyzes tarafından oluşturulduğunu söylediği bu geleneğin temelinde siyasi bir mantık yatmaktadır. Bu yöntemle Pers tahtının geleceği güvence altına alınmaya çalışılmıştır⁴³⁹.

2. 3. 2. 1. Kardeşini Kurtaran Kadın

Herodotos'un kadın ve erdem ilişkisini irdelediği diğer pasaj ise İntaphernes'in karısının yaptığı seçimi anlattığı pasajdır. Mag'ı deviren yedi kişi kendi aralarında bir anlaşmaya varmışlardır. Anlaşmaya göre bu yedi kişi kralın yanına haber vermeden girebilecek (kralın halvette olduğu zamanlar hariç) ve kral karısını yalnız bu yedi kişinin ailesinden seçecekti. İntaphernes de bu yedi kişi arasındaydı. Ancak bir gün İntaphernes kralın yanına girmek istediğinde- yedilerin arasında olduğundan haber vermek zorunda değil –kralın adamları tarafından durdurularak ve kralın halvette

⁴³⁵ Herodotos, 1. 112.

⁴³⁶ Eliade, Kyros'u büyüten çobanın onu dişi bir köpek tarafından emzirilirken bulduğunu Herodotos'un çobanın karısının adı olarak zikrettiği Spako isminin de Med lisanında “dişi köpek” manasına gelmesinin bu iddiayı desteklediğini aktarır bkz. Mircea Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi*, (çev. Ali Berktaş), c. I., İstanbul 2012, s. 387.

⁴³⁷ Herodotos, 3. 31.

⁴³⁸ Herodotos, 3. 31.

⁴³⁹ Wiesehöfer, *a.g.e.*, s. 134.

olduğundan yanına giremeyeceği söylenir. Bunun üzerine hiddetlenen İntaphernes bu adamların burunlarını ve kulaklarını kestikten sonra bir ipe dizerek, bir atın boynunda Dareios'a gönderir⁴⁴⁰. Dareios, İntaphernes'in yaptıklarını öğrendikten sonra kendisine karşı bir ayaklanma çıkaracağına ihtimal vererek İntaphernes'i ve bütün ailesini öldürmek üzere zindana attar. Ama İntaphernes'in karısının, sarayın kapısında krala yalvararak af dilemesi üzerine Dareios kadına acıyarak "*Hatun, Kral Dareios hapisteki akrabalarından hangisini istersen sana bağışlayacak, kendin seç*⁴⁴¹" diyerek haber gönderir ve kadının bir kişiyi zindandan alabileceğini söylemiştir. Kadın, "*Büyük kral bana bir kişinin canını bağışlıyorsa, erkek kardeşimi bağışlasın diye cevap göndermiştir.*⁴⁴²" Kadının bu cevabına oldukça şaşırın Dareios bu cevabı niye verdiğini öğrenmek istediğinde kadın, Herodotos tarafından da "akıllıca" olarak tanımlanan bir cevap vermiştir⁴⁴³. Buna göre kadın verdiği Dareios'a "*...eğer ben benimkileri kaybedersem, elbette bir başka kocam ve tanrı verirse başka çocuklarım da olabilir; ama şimdi ne anam, ne de babam var, bir kardeşim daha olamaz. Bana o sözü söyleten bu düşüncedir*⁴⁴⁴" diye cevap vermiştir. Bu cevabı veren kadın yalnızca Dareios tarafından değil aynı zamanda Herodotos tarafından da takdir görmüştür. Çünkü kadın için zekice bir cevap vermiştir. Bu şekilde kadın ilk ailesinden yana olarak erdemli bir eylem gerçekleştirmiştir. Dareios'ta bu erdemli kadının isteğini yerine getirdiği gibi, kadının oğullarından en büyüğünün canını da kadına bağışlayarak cömertliğini göstermiştir⁴⁴⁵.

2. 3. 3. Pers Kadını ve Politika

Yunan düşüncesinde kadın bir erkeğin başına gelebilecek en büyük felakettir. Ancak bu felaket yalnız Yunan dünyasına özgü bir felaket değildir. Bütün toplumlar için geçerlidir. Pers toplumu da bu felaketten kısmetini düşen payı almıştır. Bu felaket Herodotos'un pasajlarında görüldüğü gibi bazen başka ülkelerin mahvına sebep olmuş, kralları tahtından etmiştir. Bazense -diğer bütün toplumlarda olduğu gibi- siyasi bir antlaşmanın can bulmuş bir şekli olarak, iyi niyet bağlarını tesis için kullanılmıştır.

⁴⁴⁰ Herodotos, 3. 118.

⁴⁴¹ Herodotos, 3. 119.

⁴⁴² Herodotos, 3. 119.

⁴⁴³ Carolyn Dewald - Rachel Kitzinger, "Herodotus, Sophocles, and the Woman Who Wanted Her Brother Saved", *The Companion to Herodotus*, Cambridge 2007, s. 124.

⁴⁴⁴ Herodotos, 3. 119.

⁴⁴⁵ Bu durum Carolyn Dewald'ın makalesinde Sophokles'in Antigone'si ile karşılaştırılmaktadır. Dewald - R. Kitzinger, *a.g.m.*, s. 125.

2. 3. 3. 1. Olumsuz Örnekler

Herodotos, kadının Persler üzerindeki etkilerini oldukça fazla örnekle anlatmıştır. Bunu yaparken barbar olsun olmasın bütün kadınlardan erkek cinsinin niçin uzak durması gerektiğini, iyice anlatmak için devletlerin başlarına gelenlere özellikle önem vermiştir. Bunardan ilki kuşkusuz Dareios'un Yunanistan'a karşı sefer düzenlemesini fikrini aklına sokan kadındır. Bu kadın Atossa'dır. Atossa'nın Kyros'un kızı ve Dareios'un karısı olduğunu ve Dareios için ayrı bir yere sahip olduğunu daha önce söylemiştik. İşte bu Atossa kendisini tedavi eden hekim Demokedes'in isteği üzerine kocası Dareios'u Yunanistan'a karşı sefer yapmaya yönlendirmek için "*Nedir bu ey kral, elinde bu kadar güç kuvvet varken bir şey yapmadan oturuyorsun, İran imparatorluğuna yeni bir ulus, yeni bir ülke katmıyorsun?*"⁴⁴⁶ diyerek sözlerine başlayan Atossa o zaman İranlılar kendilerin bir erkeğin yönettiğini anlarlar diyerek kralı ve kocası olan Dareios'u teşvik etmiştir. Hekim Demokedes isteği bu sözleri söylemiş olsa da sözcükleri kuran yine Atossa'dır. Herodotos'ta Atossa'nın içindeki kadın kurnazlığını, kendi içini kemiren bir kurt gibi ortaya çıkışını yermek için Atossa'nın ağzından: "*İranlıların enerjisini savaşta harcar, sana karşı ayaklanmaları için vakit bırakmamış olursun*"⁴⁴⁷ sözlerini söyletmiştir. Ancak bu kurnazlıkla kadın kocasının kafasında olan sefer rotasının İskitler olduğunu öğrendiğinde bu rotanın şu sözlerle Yunanistan üzerine çevrilmesine neden oldu: "*Beni dinle, önce Skythlerin üstüne yürümekten vazgeç; onları istediğin zaman alabilirsin. Sen asıl, Yunanistan'a karşı yürümelisin. Yanıma Lakonialı, Argoslu, Atinalı ve Korinthoslu kadınlar almak istiyorum hizmetçi olarak.*"⁴⁴⁸ Bu sözlerle Atossa emeline ulaştı ve rotanın Yunanistan olmasını sağladı⁴⁴⁹. Ayrıca Herodotos'un Atossa'nın, Lakonialı, Argoslu, Atinalı ve Korinthoslu kadınları hizmetçi olarak almak istemesiyle ilgili anlattığı pasaj, onun kadın cinsinde varolan hırsı göstermek istediği şeklinde yorumlanabilir. Herodotos'un anlattıklarına göre Yunanistan'ın başına Pers belasını bir kadın açmıştır. Bu yüzden kadın ve kurnazlığını yerden yere vurmakta haklıdır. Ancak Herodotos'un kral Dareios ile karısı Atossa'nın bu sözleri beraber yattıkları bir gece konuştuklarını söylemiş olduklarını aktarması kendisinin bu konuşmaların ayrıntılarına nasıl vâkıf olduğu sorusunu akla getirmektedir.

⁴⁴⁶ Herodotos, 3. 134.

⁴⁴⁷ Herodotos, 3. 134.

⁴⁴⁸ Herodotos, 3. 134.

⁴⁴⁹ A.R. Burn, "Persia and The Greeks", *The Cambridge History of Iran*, Cambridge 2007, s. 299.

Kadın cinsinin mahvettiği diğer bir devlet ise Mısır'dır. Herodotos, Mısır'ın Perslerin eline geçmesine sebep olarak yine bir kadını gösterir. Amasis'e vaktiyle kını olan bir Mısırlının sözleri üzerine Pers kralı Kambyses, Amasis'in kızını kendisine istemiştir. Bu isteği kabul etmek Amasis için kolay bir iş değildi⁴⁵⁰. Çünkü Kambyses'in kızını eş olarak değil cariye olarak istediğini biliyordu. Ancak Pers gücünden de çekiniyordu. Sonunda çözümü kendisinden önceki kral Apries'in kızı Nitetis'i kendi kızı olarak göndermekte buldu. Bir müddet sonra Nitetis, Kambyses'e: “*Amasis'in seni kandırdığını anlamıyor musun? Beni süsleyip püsleyip sana kendi kızı diye gönderdi, ama ben gerçekte onun efendisi olan ve başına geçtiği Mısırlılara öldürttüğü Apries'in kızırım*⁴⁵¹” diyerek gerçekleri anlattı. Kızın bu sözleri üzerine kandırılmış olduğunu anlayan Kambyses, Mısır'a karşı sefer bir düzenledi⁴⁵². Kadın belasını sonunda Mısır'ı da bulmuş ve Mısır, Perslerin eline geçmişti⁴⁵³. Mısır düştükten sonra Mısırlıların kralı Psammenitos'un da kızı ile diğer Mısır soylularının kızları üzerlerine köle gömleği giydirilerek babalarını önlerinden geçirildiler. Birbirlerini bu halde gören kızlar ve babalar ağlamaya başladı⁴⁵⁴. Kambyses bu kızları kullanarak Mısırlı babaları küçük düşürmek istemiş ve muhtemelen de bu amacına ulaşmıştı.

Herodotos'un pasajlarında kadın yüzünden zarar gören ve devletler arası sorun çıkmasına neden olan diğer bir olayda Makedonya Kralı Amyntas'ın (M.Ö. 540-489) sarayında gerçekleşmiştir. Amyntas'dan toprak ve su istemeye⁴⁵⁵ gelen Pers elçileri iyi bir şekilde kabul edilmiş ziyafetle onurlandırılmışlardı. Ancak Persli elçiler yemeğin sonunda Amyntas'dan eğlence kızlarının yanı sıra meşru karılarını da getirmesini istediler. Amyntas, Persli elçilere “*...dediğiniz âdet bizde yoktur, bizde âdet kadınları erkeklerden uzak tutmaktır*⁴⁵⁶” diye cevap vermesine rağmen onlara toprak ve su vererek Pers egemenliğini kabul ettiği için kadınları onların masalarına getirip karşılıklarına oturttu. Ancak bu kez de Persli elçiler Amyntas'dan kadınları karşılıklarına değil yanlarına oturtmasını istediler. Perslerin bütün isteklerini istemese de kabul etmek zorunda kalan Amyntas'ın oğlu Aleksandros (M.Ö. 495-450) daha fazla bu aşağılamaya

⁴⁵⁰ Amasis ve Mısır'ın fethiyle ilgili M. Şemsettin Günaltay, *İran Tarihi*, XIII. Dizi, S. 9, Ankara 1987, c. I, s. 151 v.d.

⁴⁵¹ Herodotos, 3. 1.

⁴⁵² Ktesias'ın anlattıkları da Herodotos'un sözlerini destekler niteliktedir. (Robson - Llewellyn-Jones, *a.g.e.*, s. 185); Erik Hornung, *Ana Hatlarıyla Mısır Tarihi*, (çev. Zeliha Aksu Yılmaz), İstanbul 2004, s. 144.

⁴⁵³ Mısır'a açılan bu seferin hikayesiyle ilgili başka versiyonlar da vardır. Herodotos bunlarla ilgili bilgileri de vermektedir. bkz. Herodotos, 1. 2-3.

⁴⁵⁴ Herodotos, 3. 14.

⁴⁵⁵ Toprak ve su vermek bir toplumun Pers egemenliğini kabul ettiklerini gösteren sembollerdir.

⁴⁵⁶ Herodotos, 5. 18.

katlanamayarak Perslileri adamlarına öldürttü. Cesetleri ise ortadan kaldırttı. Pesler uzun süre bu kayıp elçileri aradı. Aleksandros bu elçileri aramaya gelenleri altına boğdu sonrada bu iş unutulurak kapandı gitti⁴⁵⁷. Ancak neredeyse Makedonya krallığı ile Perslerin kadın yüzünden birbirlerine girecekleri ortadadır. Zira Aleksandros, Pers elçilerini öldürterek bir savaş nedeni ortaya koymuştur. Bununla beraber bu elçilerin akıbetinden haberdar olan Herodotos, Pers kralının adamlarının altının cazibesine kapılıp konuyu örtbas ettiklerini bildirmektedir. Bu durumda bizce zor görünen bir durum sayılmaktadır. Çünkü Herodotos'un haberi olması konunun sanıldığı kadar örtbas olmadığını gösterir ki bunu bir şekilde kralın haber almış olması gerekirdi. Toplumların kadına bakış açısı aslında bir anlamda devletleri savaşın eşiğine getirmiştir. Burada konusu olmasa bile Makedonların kadına bakış açısını göstermesi açısından da bu pasaj önem taşımaktadır.

Perslerin Babil üzerine yaptıkları seferi anlatan Herodotos, olayların içerisine kadın penceresinden bir cephe açmıştır. Ancak burada kadın, savaşın suçlusu değil kurbandır. Daerios'un Babil seferi sırasında Babilliler evlerinde sadece tek bir kadını yemek pişirmesi için bırakırken geriye kalan diğer bütün kadınları boğarak öldürmüştür. Çünkü böylece yiyeceklerin ziyan olmasını önlemek istemişler. Savaş zamanında yiyecekleri en tasarruflu şekilde kullanmaya çalışmışlardır. Görüldüğü gibi Babillilerin savaş sırasında kadınları yiyeceklerini tüketen bir zararlı gibi görüp öldürdükleri anlaşılmaktadır⁴⁵⁸.

Kadının neden olduğu diğer bir felaket ise başında erkeklerin bulunduğu tahtların kaderini etkilemeleridir. Kadının yaptığı, bir isyanın çıkmasına veya daha kötüsü tahtın kaybına sebep olabilecek kadar büyük kötülüklerdir. Masistes'te kardeşi Kserkses'e karşı bir isyana karısı yüzünden kalkışmıştır. Çünkü Pers kralı Kserkses önce kardeşi Masistes'in karısına sonra da onun kızına göz koymuştu. Kserkes kardeşinin karısını elde edemeyince onun kızı Artaynte'yi oğlu Dareiosla evlendirdi. Böylelikle kadını daha kolay elde edebileceğini düşündü. Ancak zamanla oğlunun eşi Artaynte'ye tutuldu. Masistes'in karısını unuttu. Ancak bir süre sonra bu durumu anlayan Otones'in Kızı ve Kserkses'in karısı Amestris ise bütün bunlardan Masistes'in karısını suçlu olarak görüyordu. Bu yüzden Kserkses'in ret edemeyeceği bir zamanda

⁴⁵⁷ Herodotos, 5. 19 vd.

⁴⁵⁸ Herodotos, 3. 150. Dareios Babil'i aldıktan sonra Babillilerin soylarının tükenmemesi için çevreden elli bin kadın getirtti ve bunları Babillilerin karıları yaptı. (Herodotos, 3. 159.)

kendisinden Masistes'in karısını istedi⁴⁵⁹. Kserkses ne kadar denediyse de olmadı. Çaresiz kadını, karısı Amestris'in eline teslim etti. Amestris de kadını paramparça ettirdi. Bunun üzerine Masistes, karısının başına gelenlerden sonra kral kardeşi Kserkses'e karşı bir isyan başlatmak için harekete geçti. Ancak durumu haber alan kardeşi yolda bu isyanı başlamadan bastırdı. Bunu kardeşi ve yanındakileri öldürerek yaptı⁴⁶⁰. Görüldüğü kadarıyla kralın bu ahlâksızlığı bir aile felaketi ile sonuçlanmıştır. Karısı ise ileride gücünü paylaşma ihtimali olan başka bir kadın rakibe hiçbir şekilde yaşama imkanı vermemiş, ve onu yok etmekte tereddüt etmemiştir⁴⁶¹. Kserkses'in aile felaketine yol açan aşk maceraları Herodotos'un bu tür hikayeleri sevmiş olmasıyla açıklanabileceği gibi, Yunan kıtası üzerine saldırılarda bulunan Pers kralını kötülemek için oluşan bilinçaltının da bir sonucudur. Zira Kserkses ismi Yunan ideolojisinde kötülükle bağdaştırılan imgelerin yanı başındadır⁴⁶². Herodotos'un anlatımlarında yer alan Pers erkeği ve kadının ahlâk seviyeleri için yaptığı gönderme ve betimlemelerinde Pers ahlâkının çok düşük olduğunu işaret etmesi bakımından dikkat çekicidir. Zira o, bu işaretler sadece barbar oldukları için değil aynı zamanda durmadan ahlâksızlık peşinde olan Persleri yemek için koyulmuştur.

Kyros ile Araspes arasında geçen konuşmalarda da kadın kötü olan taraftır. Buna göre Kyros, aşkın insanın iradesine bağlı olduğunu iddia eder. “...ayakkabıyı, elbiseyi nasıl seçiyorsak kadınları da öyle seçeriz⁴⁶³” der. Ancak Kyros, ilerleyen bölümde erkeklerin *aşk hastalığından* isteseler bile kurtulamadıklarından, ayrıca “...durumun *çoğunlukla kadınların umurunda bile olmadığından*⁴⁶⁴” yakını. Araspes ise bu erkekleri gevşek insanlar olmakla itham eder. Kyros bunun üzerine kadınların güzelliklerinin erkekler için bela olduğunu şu sözlerle anlatır: “*Ateş ona dokunduğunuzda yakar, güzellik ise ondan uzaklaştığınız zaman daha fazla yakar*⁴⁶⁵”.

Herodotos için kadın yine de felakettir. Ancak bir taraf için iyilikleri, bir taraf için kötülükleri barındırabilen bir felakettir. Bir kadın, bir kralın iktidarının sonu olabilir. Herodotos'un kitabında yer alan bir pasaj bu durumu örneklemektedir.

⁴⁵⁹ Wiesehöfer, Kserkses'in Amestris'i ret edemeyişini kralın kendisinden açıkça armağan talep eden herkese iktidarının bir kanıtı olarak vermek zorunda olduğu bir kuralla açıklar. Ona göre tüm bu yaşananlar aslında bir egemenler arası bir güç mücadelesidir bkz. Wiesehöfer, *a.g.e.*, s. 90.

⁴⁶⁰ Herodotos, 9. 108-113.

⁴⁶¹ Turhan Kaçar, “Demokrat Herodotos Herodotos'un Yöntemi ve Temel Düşüncesi”, *Toplumsal Tarih Dergisi*, 7/37, İstanbul 1997, s. 53.

⁴⁶² Wiesehöfer, *a.g.e.*, s. 89.

⁴⁶³ Ksenophon, *Kyros'un Eğitimi*, 5.1.

⁴⁶⁴ Ksenophon, *Kyros'un Eğitimi*, 5.1.

⁴⁶⁵ Ksenophon, *Kyros'un Eğitimi*, 5.1.

Kambyses'in ve düzmece kral Mag Smerdis'in karısı Phaidyme'de sahte kral Smerdis için tahtı kaybetmesine neden olan kişiydi. Zira Otanes kralı tahtan indirmek için kızını kullandı ve başarılı da oldu. Çünkü Otanes, tahttaki kişinin gerçek kral Smerdis olmadığından şüpheleniyordu. Bu şüphenin doğru olup olmadığını kızına doğrulamaya çalıştı. Kızı Phaidyme, babasına verdiği sözü tuttu. Tahta bulunan adamın gerçek Kyros oğlu Smerdis olmadığını hayatını tehlikeye atarak öğrendi ve babası Otanes'e haber verdi⁴⁶⁶. Smerdis ise tahtı ve hayatını bir kadın yüzünden kaybetti. Ancak diğerleri ise bu sayede tahtı sahte Smerdis'ten kurtarmış oldular. Ktesias ise Herodotos'tan daha farklı bir hikaye anlatır. Fakat hikâyenin bu versiyonunda Phaidyme'ye hiçbir rol düşmemektedir⁴⁶⁷.

Brosius ise, Herodotos'un anlattığı hikâyeyi ve kahramanlarını son derece başarılı bulur. Çünkü Smerdis, gerçekten bir sahtekâr ise kendisinin gerçek kimliğini ortaya çıkaran Phaidyme'ye kadar başarılı bir şekilde saklanabilmiştir⁴⁶⁸. Ancak Brosius, bu hikâyenin başka bir yönüne dikkat çeker. Sahte denilen Smerdis, Kyros'un gerçek oğlu olabilir⁴⁶⁹. Buna göre Dareios, Smerdis'e sahtekar iddiasında bulunarak bir komplo ile tahtı ele geçirmiştir. Bu durumda da hikâye başarılıdır. Zira Dareios'un propaganda aracı olarak kullandığı varsayılan bu hikâye Herodotos'a kadar ulaşabilmiştir⁴⁷⁰.

2. 3. 3. 2. Siyasetin Hızlı Yükselme Araçları

Diğer bütün toplumlarda siyasi bir anlaşmada iyi niyet bağlarının tesisi için veya siyasetin basamaklarında hızla yükselmek için kadınlar kullanılmış, bunun için de siyasi evlilikler kullanılmıştır. Erkek için bu evliliklerde kadının da bir araç olarak önemi ortaya çıkmıştır.

Siyasi olarak yapılan evliliklerden en bariz olanı Kyros'un yaptığı evliliğidir. Zira Kyros'a, dayısı Kyarkses kızını eş olarak verirken şöyle söyler: *“Bu benim kızım. Onu karın olarak alman için sana veriyorum. Baban da babamın kızıyla evlenmişti.”*⁴⁷¹ Bu sözlerin devamında Kyarkses kızını niçin yeğenine verdiğini de anlatır. Çünkü bu sözler

⁴⁶⁶ Herodotos, 3. 68 - vd.; Veli Sevin, “ Anadolu’da Pers Egemenliği ”, *Anadolu Uygarlıkları Görsel Anadolu Tarihi Ansiklopedisi*, İstanbul 1982 , c. II, s. 314.

⁴⁶⁷ Robson - Llewellyn-Jones, *a.g.e.*, s. 180.

⁴⁶⁸ Brosius, *a.g.e.*, s. 17.

⁴⁶⁹ Cook, *a.g.m.*, s. 216

⁴⁷⁰ Brosius, *a.g.e.*, s. 17.

⁴⁷¹ Ksenophon, *Kyros'un Eğitimi*, 8.5.

evliliğin politik maksatlarla yapıldığının en açık kanıtıdır. Buna göre “*Bütün Media ülkesini de çeyiz olarak sana veriyorum. Çünkü benim yerime geçecek bir oğlum yok.*⁴⁷²” Görüldüğü gibi yapılan bu evlilikte asıl amaç, siyasi iktidarın el değiştirmesi için meşru bir zemin yaratmaktır. Zaten Kyros daha sonra bu kızı kendisine eş olarak almıştır⁴⁷³. Dolayısıyla da bu zemin oluşturulmuştur.

Dareios ise tahta geçtiğinde tahttaki yerini güçlendirmek istiyordu. Bunun için yapacağı ilk iş tanınmış ve soylu birçok babanın kızlarını kendisine eş alarak almak oldu. Herodotos Dareios’un evlendiği kızları ve babalarını birer birer sıralamaktadır: “*Kyros’un kızları Atossa ve Artystone, Kyros oğlu Smerdis’in kızı Parmys ve Otanes’in sahte Kral Mag’ı hayatını tehlikeye atarak ortaya çıkaran kızı Phaidyme.*⁴⁷⁴” Herodotos’ta Dareios’un bu evlilikleri niçin yaptığını bilmektedir. Onun, İranlılar katında daha yüksek bir yer sağlamak için bu nikâhların kıydığını söyleyen Herodotos da bu kadınların siyasi bir malzeme olarak kullanıldığının farkındadır. Ancak buradaki evlilikler sadece pekiştireç değil aynı zamanda devlete yararlılık gösteren ailelere verilen bir ödül görevi görür. Aynı zamanda bu evlilik politikasıyla Dareios, kendi egemenliğini güvence altına alır⁴⁷⁵. Sonuç olarak Herodotos’un hikâyesinden yola çıkarsak, yaptığı bu evliliklerle İran tahtındaki yerini sağlamlaştıran Dareios bu uğurda kadınlarla yaptığı evlilikleri bir araç olarak kullanmıştır.

Paionialıların öyküsünde ise iki kardeş geldikleri yerin yani “*Paionia’nın tyranı olmak istiyorlardı*⁴⁷⁶” onlar bunun için kız kardeşlerini kullanmışlardı. Onlarda diğer bütün toplumların yaptığı gibi kadınları kullanarak siyasi arenada diğerlerini geçmek istemişlerdir. Ancak bu durum onların beklediğini tam tersine bir durumla sonuçlanır ve bütün Paionialılar yurtlarından olur. Pasaja göre bu iki kardeş, kız kardeşlerini süsleyip Dareios’un divan kurduğu zamanı kollar. Sonra da kızı onun önünden geçmesini sağlayarak su almaya gönderirler. Kız, başında su testisi bir elinde atın yuları diğer elinde ise yün eğirerek Dareios’un önünden geçer. Dareios’un daha önce görmediği bu durum ilgisini çeker. Kızın erkek kardeşleri de Dareios’un huzuruna gelir. Dareios bütün Paionialı kadınların böyle becerikli olduğunu öğrendiğinde Dareios bu ulustan o

⁴⁷² Ksenophon, *Kyros’un Eğitimi*, 8.5.

⁴⁷³ Ksenophon, *Kyros’un Eğitimi*, 8.5; Ancak Kyros’un dayısı Kyarkses’in kızını gönüllü olarak vermediği de kaynaklar tarafından dikkat çekilen bir noktadır bkz. Max Mallowan, “Cyrus The Great”, *The Cambridge History of Iran*, Cambridge 2007, s. 417.

⁴⁷⁴ Herodotos, 3. 88.

⁴⁷⁵ Wiesehöfer, *a.g.e.*, s. 66-67; Brosius, *a.g.e.*, s. 18.

⁴⁷⁶ Herodotos, 5. 12.

kadar etkilenir ki erkek kardeşlerin tyranlık umutlarının aksine Dareios komutanına bu Paionialıların yurtlarından çıkarılıp kendisine getirilmelerini emreder.

Kadınların siyasi arenada Pers erkekleri için iktidar kurmada kullanıldıkları diğer bir örnek ise Mag'ı deviren yedi kişinin sonraki kral kim olursa olsun kralın karısını bu yedi kişinin ailesi arasından seçmesini istedikleri pasajdır. “*Kral karılarını yalnızca bu yedi kişinin ailesinden alacaktır.*⁴⁷⁷” Böylece bu yedi kişi kendi aralarında verdikleri bu kararla yalnız devlet içerisinde ayrıcalıklı bir konuma yükselmiyor aynı zamanda ailelerinden çıkan bu kızlar sayesinde taht üzerinde söz sahibi olmayı da umuyorlardı.

2. 3. 3. 3. Siyaseti Yönlendiren Örnekler

Kadın siyaset için çoğunlukla bir araç vazifesi görmüş olsa da bazı durumlarda bizzat onu yönlendiren kişi olmuştur. Ancak kuşkusuz Herodotos'un anlattığı pasajlarda siyaseti yönlendiren kadın, aslında doğrudan değil, dolaylı bir yönetici olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kadınlar özellikle yaptıkları sözler veya davranışlarıyla siyasete yön verseler de, aslında mevcut olan erkek düzenin içerisinde sadece küçük bir karakter olarak rollerini oynamışlar, ancak Pers siyasetinde bıraktıkları izler çoğunlukla belirsiz olarak kalmıştır.

Mesela Dareios'un tahtı için kimi varis olarak belirleyeceğinin tartışıldığı bir zaman için aslında kimin geçeceği az çok bellidir. Çünkü Dareios, Kyros'un kızı olan karısı Atossa'yı çok sevmektedir. Bu yüzden verilecek cevap bellidir. Doğal olarak Atossa'nın doğurduğu çocukların tahta geçmek için şansı daha çoktur. “*...bana kalırsa Kserkses'in kral olması için böyle bir kanıt ileri sürmek gereği de yoktu, Atossa ne derse o olurdu*⁴⁷⁸” diyerek Herodotos'ta Dareios'un - belki de onun bir kadının oyuncağı olduğunu söylemek ve onu aşağılamak amacıyla mı bilemiyoruz – Kserkses'i varis olarak seçiminde Atossa'nın etkisini dile getirmektedir⁴⁷⁹. Aslında bu durum Atossa'nın doğrudan siyasete değil kocası Dareios'a olan etkisinin bir kanıtıdır.

Epsaka ise Genç Kyros'a çokça para getiren bir kadındır. Anabasis'te Epsaka cesur bir kadın olarak tasvir edilirken kocası, onun aksine korkak bir adam olarak

⁴⁷⁷ Herodotos, 3. 84.

⁴⁷⁸ Herodotos, 7. 3.

⁴⁷⁹ Sevin, “Anadolu'da Pers Egemenliği”, s. 319; Wiesehöfer, *a.g.e.*, s. 80.

betimlenir. Kilikia kralı olan kocası Syennesis ile Kyros arasındaki anlaşmayı bu kadının sağladığı Ksenophon tarafından aktarılan bilgiler arasındadır⁴⁸⁰.

Siyasetin kaderini seçimiyle belirleyen diğer bir kadın ise Kyros'u kurtaran seyisin karısıdır. Ancak Ktesias, Herodotos'tan farklı olarak kendi versiyonunda Kyros'un hayatının başlangıcını farklı bir şekilde anlatır. Bu versiyonda Kyros soylu bir aileye mensup değildir. Dolayısıyla Astyages onun dedesi değildir⁴⁸¹. Ancak Herodotos'a göre dedesi Astyages'in zulmünden kurtarmak için seyisin karısı kendi ölü doğan bebeğini Kyros'un yerine geçirmiştir⁴⁸². Böylece Astyages'in zulmünden kurtulan Kyros büyüyerek dedesinin tahtını ele geçirmiştir.

2. 3. 4. Persler ve İnançları

Perslerin hüküm sürdüğü coğrafya birçok dine kaynaklık etmiş bir coğrafyadır. Özellikle birçok dinsel düşünce burada keşfedildi, yeniden değer kazandı veya sistemleştirildi. Örneğin, Pers inancının yalnızca bir yönünü oluşturan Zerdüştlük merkezine Ahura Mazda'yı almaktadır. Bununla birlikte Persler, doğadaki varlıkları (dağ, nehir, ateş gökyüzü vb.) kutsal olarak kabul etmişler; kutsal saydıkları bu varlıklar için çeşitli kurbanlarda bulunmuşlardır⁴⁸³. Aynı zamanda özellikle erken dönem Pers inancı içerisinde pek çok tanrıya da yer verilmiştir⁴⁸⁴. Üstelik fethedilen bölgelerdeki yerel tapınımlara da saygı gösterilmiştir⁴⁸⁵. Ancak Kambyses ile birlikte Persler, Yunan yazınında yabancı inançlara saygı göstermeyen bir devlet olarak tasvir edilmeye başlanmıştır⁴⁸⁶. Bu durum bir ideoloji değişikliğinin de göstergesidir. Zira bu dönemden itibaren Persler, Yunanlılar için bir tehdit unsuru olarak görülmüşlerdir. Dareios ile birlikte Pers inancı Ahura Mazda kültü çerçevesinde şekillenmeye başlamıştır⁴⁸⁷. Özellikle Pers devletini yöneten hanedan için Ahura Mazda, baş tanrı olarak yerini konumlandırmıştır⁴⁸⁸. Daha sonraları ise Ahura Mazda'nın yanı sıra Mithra⁴⁸⁹ (güneş

⁴⁸⁰ Ksenophon, *Anabasis*, 1.2.12 ve 1.2.25.

⁴⁸¹ Robson - Llewellyn-Jones, *a.g.e.*, s. 159.

⁴⁸² Herodotos, 1. 112.

⁴⁸³ Wiesehöfer, *a.g.e.*, s. 157.

⁴⁸⁴ *Gös. yer.*

⁴⁸⁵ Brosius, *a.g.e.*, s. 64-65.

⁴⁸⁶ *a.g.e.*, s. 64.

⁴⁸⁷ *a.g.e.*, s. 66.

⁴⁸⁸ Wiesehöfer, *a.g.e.*, s. 155; Ayrıca Dareios, Nakş-i Rüstem bölgesindeki bir yazıtında Ahura Mazda'yı "bu yeri yaratan, göğü yaratan, insanı yaratan, insanın mutluluğu yaratan, Dareios'u çok kişinin tek kralı, çok kişinin tek efendisi yapan ulu tanrı" diyerek yüceltir bkz. Eliade, *a.g.e.*, s. 386.

tanrısı) ve Anahita'da (toprak ve bereket tanrıçası) Pers inancı içerisinde değer kazanmıştır⁴⁹⁰. Bununla birlikte başka ilahlarda Pers tapınımı içerisinde kendilerine yer bulmuştur⁴⁹¹.

Herodotos'un Pers inançları ile ilgili olan pasajlarında, kadınların kesinlikle içinde bulunduğunu anladığımız örnekler pek azdır. Ancak kadın ve Pers inanışlarıyla ilgili aşağıdaki örnek Pers töreleri hakkında biraz da olsa bilgi vermektedir. Buna göre: “ *Kserkses'in karısı Amestris ihtiyarladığı zaman, yeraltında hüküm süren tanrıya yaranmak için, en gözde ailelerden seçilmiş iki kere yedi Pers delikanlısını gömdürmüştür.*⁴⁹²” denilmektedir. Buradan Herodotos'un “yeraltındaki tanrıya” yaranmak için diyerek tamamladığı sözleri onların ölümden sonrası için bir şeyler yapmaya çalıştıklarını göstermektedir⁴⁹³. Schwartz ise, yedi rakamının önemine dikkat çekerek, bunun yeraltına giderken geçilecek yedi katın olduğuna inanarak yaptıklarını ileri sürer⁴⁹⁴. Bununla birlikte yukarıdaki pasajdan Pers gelenekleri içerisinde canlı canlı bir insanın gömülmesinin de gelenek olarak yer aldığını da görmekteyiz. Aynı şekilde Pers kralının karısı için soylu ailelerin oğullarının diri diri ölüme yollanması da Amestris'in Pers toplumu içindeki konumunun güçlü olduğu düşüncesini yaratır.

2. 4. Karia Kraliçesi Artemisia

Herodotos'un anlattığı kadınlar arasında aslında Perslerin safında savaşmış olan Karia – Halikarnassos Kraliçesi Artemisia da vardır. Herodotos anlattığı barbar ve Yunanlı bütün kadınlardan daha çok övmüştür. Bilindiği gibi Yunanlılar için erdemli kadının evinde oturup çocuklarına bakması ve başka hiçbir şeye karışmaması beklenirdi. Bu özellikleri taşıyan kadın, Yunanlı erkek için, ideal bir kadın olarak görülürdü. Herodotos için de bu özellikleri taşıyan kadın, ideal bir kadındı. Ancak Artemisia, Karia'lı olmasına rağmen Herodotos'un anlatımlarında savaşçı özelliklerinden dolayı öne çıkmış ve bu yüzden sadece Kserkses tarafından değil,

⁴⁸⁹ Eliade, Mithra'yı güneş tanrısı olmakla birlikte anlaşmalar tanrısı da olarak betimler. Buna göre Mithra adına yemin eden bir kişi, yeminini bozmayayı da taahhüt etmiş sayılır Eliade, *a.g.e.*, s. 392; Ayrıca bkz. M. Schwartz, “The Religion of Achaemenion İran” *The Cambridge History of İran*, Cambridge 2007, s. 670.

⁴⁹⁰ Wiesehöfer, *a.g.e.*, s. 153; Brosius, *a.g.e.*, s. 66; Eliade, *a.g.e.*, s. 389. Tanrıça Anahita'nın savaşla da ilişkilendirildiği görülmektedir. bkz. Schwartz, *a.g.m.*, s. 670.

⁴⁹¹ *a.g.m.*, s. 670-678.

⁴⁹² Herodotos, 7. 114.

⁴⁹³ Perslerde, kişiyi diğer tarafa göndermek için yapılan hazırlıklar ve ölümden sonrası ile ilgili düşünceler için bkz. Sevin, “Anadolu'da Pers Egemenliği”, s. 314 - 315.

⁴⁹⁴ Schwartz, *a.g.m.*, s. 692.

Herodotos tarafından da takdir gömüştür. Ancak daha ilginç Artemisia'nın Herodotos tarafından bu özelliklerinden dolayı övülen tek kadın olmasıdır. Bununla birlikte Halikarnassosluların, Kosluların ve Nisyrosluların başında bulunmasıyla güç sahibi bir kraliçe kimliğiyle de ön plana çıkıyordu. Zira eşi ölmüş ve oğlu küçüktür. Bu yüzden Tyranlığı oğlu adına yönetmek ona düşmüştür.

Herodotos Kserkses'in Yunanistan üzerine yaptığı sefer sırasında gerçekleşen ve kanlı bir deniz savaşı olan Salamis Savaşından⁴⁹⁵ bahsederken girişken ruhu, “ *erkekçe korkusuzluğuyla*⁴⁹⁶ ” gerek olmadığı halde sefere katılan Artemisia'yı da anlatmaktadır: “*Barbarların ve Yunanlıların çoğu nasıl savaştlar tam olarak bir şey söyleyemem, ama işte Artemisia'nın başarıları ki, ona kralın katında daha büyük değer kazandırmıştır. Kral donanmasının tam bir karışıklık içine düştüğü bir anda, bir Atina gemisi Artemisia'nın trireminin*⁴⁹⁷ *peşine düşmüştü; kaçamazdı çünkü diğer müttefiklerinin gemileri vardı önünde ve kendi gemisi düşmana en yakın olanıydı. Hemen aklına geliveren bir çare ile durumu kendi yararına çevirdi. Peşinde Atina gemisi olduğu halde, kendi müttefiklerinden birinin gemisine bindirdi, bu gemide Kalynda gemicileri vardı ve Kalynda kralı Damasithymos'un kendisi kumanda ediyordu. Bunlar daha Hellespontos kıyılarındayken aralarında bir şeyler geçmiş miydi, kesin olarak diyemem, hatta Artemisia bu hareketi isteyerek mi yaptı, yoksa Kalynda triremi yolunun üzerinde bir rastlantı sonucu mu çıktı onu da bilemem. Hangi nedenle olursa olsun, bindirdi ve batırdı; talih yüzüne güldü ve bu iş onun iki türlü yararına oldu; önce onun bir barbar gemisi üzerine atıldığını gören Atina gemisi, Artemisia'nın triremini Yunan triremi sandı, ya da barbarları bırakıp Yunan saflarına geçtiğini düşündü; peşini bıraktı, diğer düşmanlara saldırdı.*⁴⁹⁸” Ancak Artemisia'nın savaşta yaptığıyla ustaca manevranın ardından Herodotos, bu kadını belki de hayranlığının da etkisiyle anlatmaya devam eder. Buna göre savaşı uzaktan Pers kralı Kserkses ve diğer Perslilerde izlemektedir. Onlar Artemisia'nın batırdığı gemiyi görmüşler ancak bu gemiyi bir Yunan gemisi sanmışlardır. Bu yüzden bu işi başaran kadını takdir etmişlerdir: “*Efendimiz görüyor musunuz? Artemisia nasıl yiğitçe dövüşüyor? Bak işte düşman gemisini batırdı.*⁴⁹⁹” Bu sözler onların batan geminin aslında kendi gemileri olduğunu anlamadıklarını gösteren

⁴⁹⁵ Salamis Deniz Savaşı: Bu savaş Pers gemileri için felaketle, Yunanlılar için kesin bir zaferle sonuçlanmıştır. bkz Brosius, *a.g.e.*, s. 24; Oğuz Tekin, *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, İstanbul 2008, s. 103.

⁴⁹⁶ Herodotos, 7. 99.

⁴⁹⁷ Trirem: Üç sıralı Yunan kadırgasına verilen ad.

⁴⁹⁸ Herodotos, 8. 87.

⁴⁹⁹ Herodotos, 8. 88.

delillerdir. Bununla birlikte devam eden kısımda Pers donanmasına ait batan gemiden kimse kurtulamadığı için gerçekleri söyleyecek kimse de kalmamış olduğunu öğrenmekteyiz. Artemisia ise bu başarısı sebebiyle Pers kralının gözünde yükselmiştir. Kral Kserkses bu yüzden: “ *Erkekler bu gün kadın gibi, kadınlar da erkek gibi davrandılar*⁵⁰⁰ ” sözünü söyleyerek bu beğenisini dile getirmiştir. Bu da onun ikinci kazancı olmuştur.

Kendilerine karşı çıkabilmiş bir kadın olarak başına ödülleri konan⁵⁰¹ bu kadının kral Kserkses de başarısından ötürü sözünü dinleyerek değer verdiğini göstermiştir. Kral Kserkses savaşa devam edip etmemek hakkında onun görüşünü almış, Artemisia'nın edilmemesi gerektiği yönündeki tavsiyesini beğenerek geriye dönmeye karar vermiştir⁵⁰².

Ancak bu pasajlarda dikkat edilmesi gereken bazı noktalar bulunmaktadır. Öncelikle karşımızda olayın gerçekte nasıl olduğunu bilmeyen bir Herodotos var. Bu olayların fazlaca abartılmış bir duyum olma olasılığı dahası hiç yaşanmamış olma olasılığı bile mevcuttur. Bununla birlikte kadınlara karşı önyargılarını hissettiren bir Herodotos'un varlığı ile karşılaşmaktayız. Zira kadının varlığının savaşta erkekler için felaket getireceği düşüncesini içinde tutamamıştır. Çünkü Artemisia kendisinin ve mürettebatının canını kurtarmak için kendi müttefiklerinin gemisini batırmıştır. Bu hileyi de düşünen yine bir kadın aklıdır. Kadın da olsa aynı safta savaştığı erkeği sadece kendi canını düşünerek ölüme göndermesi, kadının güvenilmezliğini ve tehlikeli bir varlık olduğunu ortaya koymaktadır. Aynı zamanda kadın cinsinin acımasız varlıklar olduğunu da göstermektedir⁵⁰³. Elbette kadın cinsinin acımasızlığının benzer örneklerini sergileyen erkekler de mevcuttur. Ancak Yunan yazınında bu karakter daha çok kadına yakıştırılmış olduğu için Herodotos'ta bu niteliği Artemisia'nın üzerinden vermiştir. Bunun yanında Herodotos'un kendi memleketlisi olması Artemisia'ya bakışını daha da karmaşıktır. Artemisia bir Kariyalı'dır. Üstelik Halikarnassos'un kraliçesi – tyranıdır. Bir memleketlisi olarak kendisinin bu kadını güzel cümlelerle övmesi beklenirken – ve anlattığı diğer Yunan kadınlarını bu derece kötüleme- Artemisia'yı belki Pers safında Yunanlılara karşı savaştığı için belki de yurdundan uzaklaşmasında politik sorunların bulunmasının da etkisiyle şeytanca yaptığı planla yermiştir.

⁵⁰⁰ Herodotos, 8. 88.

⁵⁰¹ Herodotos, 8. 93.

⁵⁰² Herodotos, 8. 101-102.

⁵⁰³ İsmail Gezgin, *Aynadaki Herodotos Herodotos'u Yeniden Düşünmek*, İstanbul 2004, s. 149.

Dolayısıyla bu örnek Herodotos'un kişisel tavrını da barındırır. Bir tyrana karşı, memleketinden sürülen bir adamın iç güdüsel tepkisidir.

Bunun yanında Persli bir erkek tarafından “yiğitçe” dövüşen bir kadın olarak takdir edilmesi bu özelliği taşıyan kadınların Persler tarafından takdir edileceği anlamına gelmektedir. Bu durum da Perslerin kadına bakışını gösteren bir ipucu olarak değerlidir. Görüldüğü gibi erkekler başarısızlıklarıyla kadın gibi olmakla aşağılanırken, bir kadın olarak Artemisia ise erkek gibi yiğitçe dövüştükleri için bu iltifatı kazanmış, Pers erkeklerinin gözünde diğer kadınların üstünde bir konuma ulaşmıştır. Ancak bu pasajı yazarken Herodotos, kendi müttefikini arkadan vuran kadının şeytanca zekâsını göstermek istemiştir. Neticede ne olursa olsun Artemisia'nın yeri Herodotos için ayrıdır. Hiçbir kadını onun kadar anlatmamış, hiçbir Yunan kadını onun gibi bir savaşçı özelliğinden dolayı övmemiştir.

2. 5. Mısır

Herodotos'un en çok üzerinde durduğu halklardan birisi de Mısırlılardır. Persler kadar geniş bir yer ayırdığı Mısır toplumunun kendisine yabancı gelen bütün geleneklerini okuyucularına aktarmayı kendisine vazife bilmiştir. Ancak Mısır, Yunanlılar için diğer barbarlar kadar esrarengiz değildir. Herodotos'tan önce de Yunanlılar, bu coğrafyaya gelmiştir⁵⁰⁴. Yunanlılar bölgeye özellikle sürgün olarak, paralı asker olmak veya ticaret yapmak maksatlarıyla gelmiştir⁵⁰⁵. Genellikle de Yunan şehir devletleri ile Mısır arasındaki ilişkiler iyi bir şekilde sürdürülmüştür. Bu sebeple Herodotos, kitabını yazarken gözlemlerinin yanı sıra tapınak rahipleri, arşivleri ve bölgedeki Yunanlılardan edindiği bilgileri kullanabilmiştir. Ancak Friedell onun kullandığı kaynakları güvenilir bulmayarak eleştirir⁵⁰⁶.

Fakat Herodotos Mısır'dan övgüyle bahsetmiş, Yunanlıların pek çok şeyi Mısırlılardan öğrendiklerini söylemiştir. Gerçekten Mısır'ın Yunan uygarlığını nasıl etkilediğini belirlemek güç olsa da, Yunanlıların aracılığıyla bazı Mısır kavramlarının batı uygarlığına ulaştığı açıktır⁵⁰⁷. Dahası bilimsel gelişmelerin dünyada sadece

⁵⁰⁴ Homeros, *İlyada*, 9. 330'da Mısır'ın Thebai kentini dünyanın en zengin şehri olarak zikreder. *Odyseia*'da ise Yunanlıların Mısır'a yaptıkları saldırılardan bahseder. bkz. *Odyseia*, 14. 245 vd., *Odyseia*, 17. 424.

⁵⁰⁵ Salima İkrâm, *Ancient Egypt*, Cambridge 2010, s. 25.

⁵⁰⁶ Friedell, *a.g.e.*, s. 126.

⁵⁰⁷ Jean Vercoutter, *Eski Mısır*, (çev. Emine Çaykara), İstanbul 2005, s. 11; Selehattin Sert, *Büyük Uygarlıkların Doğuşu*, İstanbul 2009, s. 45.

Yunanlılar ve Mısırlılar tarafından yapıldığını ileri sürmüş ve örnekler vermiştir. Ancak Herodotos'un övdüğü Mısır'ın da diğer barbarlar gibi kendisine garip gelen bazı özelliklerine dikkat çekmiştir. Bu yüzden Mısır'ın kendisi için garip olan özelliklerini teker teker saymıştır. Bununla birlikte Yunanlılar, Herodotos'un yazmış olduğu eser sayesinde kapılarını, ön yargılı bir şekilde barbar olarak düşündükleri dünyaya açmışlardır. Barbar olarak gördükleri bu insanların uygarlığa yararlı yönlerini görerek kendilerini sorgulamaya başlamışlardır⁵⁰⁸.

2. 5. 1. Mısır'da Kadın – Erkek İlişkileri

Mevcut bilgiler Mısırlı kadınların yasal statüsünün ne olursa olsun (boşanmış, dul, evli veya bekar) Mısırlı bir erkekle neredeyse aynı olduğunu göstermektedir⁵⁰⁹. Bununla birlikte Mısır toplumunda erkek, daha ön plandadır. Erkeğin toplum içerisinde edindiği bu avantaj sayesinde kurallar, erkeklerin yararına olacak şekilde uygulanmıştır⁵¹⁰. Örneğin kadın, bir erkek tarafından başka bir erkeğe eş olarak verilmiştir⁵¹¹. Roth bu durumu eşit ama sınırlı bir özgürlük olarak tanımlar⁵¹².

Mısır'da evlilik kadınlar için 12-14 yaşları arasında yani ergenliğin başlarında gerçekleşirken; erkeklerin evlenme yaşı daha geç, yani 20'li yaşlar civarındadır⁵¹³. Zira bu durum Freeman tarafından yönetici sınıfa mensup olan erkeklerin o yaş civarında para kazanmaya başlamalarıyla açıklanır⁵¹⁴. Bununla birlikte kraliyet ailesi içerisinde yaygın olarak görülen erkek ve kız kardeş evlilikleri daha aşağı tabakalara doğru gidildiğinde kaybolmaktadır⁵¹⁵.

⁵⁰⁸ Muzaffer Demir, "Herodotos ve Yabancı Kültürler: Mısır Örneği", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 27/2, İzmir 2012, s. 335.

⁵⁰⁹ Janet H. Johnson, *Women's Legal Right in Ancient Egypt*, <http://fathom.lib.uchicago.edu/1/777777190170/>, (18.01.2011); Ann Macy Roth, "Gender Roles in Ancient Egypt", *A Companion to the Ancient East*, Oxford 2007, s. 230; Erik Hornung, *Mısır Bilime Giriş*, (çev. Zehra Aksu Yılmaz), İstanbul 2004, s. 122; Mısırlı kızların 12 – 13 yaşları ideal evlilik yaşlarıdır bkz. Friedell, *a.g.e.*, s. 181.

⁵¹⁰ Gay Robins, *Women in Ancient Egypt*, Londra 1998, s. 18; Bununla birlikte yasal durumlarda kadın ve erkek arasında teorik olarak bir eşitlik vardır. Zira Roth, Mısırlı kadının aile mirası üzerinde erkek kardeşleri kadar pay sahibi olduğuna değinir. Buna göre kardeşleriyle eşit pay alan kadın, miras olarak aldığı mallar üzerinde istediği tasarruflarda bulunma hakkına sahiptir (Roth, *a.g.m.*, s. 231) Ancak zina durumunda erkek deli olduğu gerekçesiyle cezadan kurtulabilir veya erdemsel yönden küçük bir ceza ile cezalandırılabilir, kadın ise ölüm cezasıyla cezalandırıldı bkz. Roth, *a.g.m.*, s. 232.

⁵¹¹ Robins, *a.g.e.*, s. 39.

⁵¹² Roth, *a.g.m.*, s. 233.

⁵¹³ Friedell, *a.g.e.*, s. 181; Charles Freeman, *Mısır, Yunan ve Roma Antik Akdeniz Uygarlıkları*, Ankara 2010, s. 67.

⁵¹⁴ *Gös. yer.*

⁵¹⁵ Robins, *a.g.e.*, s. 26; Freeman, *a.g.e.*, s. 67; Hornung, *Mısır Bilime Giriş*, s. 122.

Herodotos'un günlük hayata dair aktardığı kadın ve erkek ilişkileriye karmakarışık bir haldedir. Bu karmaşıklık evliliğin daha ilk başlarından beri evli çiftlerin hayatlarında mevcuttur. Bir domuz çobanı olsun veya bataklıkta yaşayan bir Mısırlı olsun durum böyledir. Mesela bir domuz çobanı için evlilik belli bir kurala tabidir. Buna göre bir domuz çobanı ancak toplumun belirlediği şekilde evlilik yapmak zorundaydı. Bu durumu “...hiç kimse bunlardan kız alıp vermez; domuz çobanları yalnız kendi aralarında evlenirler⁵¹⁶” diyerek tespit eden Herodotos, bu geleneği elbette Mısırlılar açısından dini bir temele bağlayarak açıklamıştır. Ancak bu açıklama bile kendisine yeterli gelmediğinden olmalı ki bu olayı yabancı bir âdet olarak görerek kaydetme ihtiyacı duymuştur. Görüldüğü gibi kendilerine kız verilmeyen ve evlenecekleri kızları sadece kendileri gibi domuz çobanlığı yapan ailelerden alan çobanlar bu gelenekle adeta Mısır toplumunun diğer kesimlerinden ayrılmış veya ayrı tutulmuşlardır.

Yaptıkları evlilikler sebebiyle Herodotos'un ilgisini çeken diğer kesim ise bataklık bölgede yaşayan Mısırlılardır. Zira: “...her birinin damı altında, Yunanlılarda olduğu gibi yalnız bir kadın yaşar⁵¹⁷” sözleri aslında Yunan ve Mısır toplumunu karşılaştıran Herodotos'un Mısır geleneklerini Yunanlılarla bağdaştırma isteğini de göstermektedir. Çünkü bilim alanındaki gelişmelerin sahibi olan bir ulusla bir bakıma ortak bir payda bulmuştur. Ancak diğerlerinin aksine bataklık bölgede yaşayan Mısırlıları yaptıkları evliliklerinden dolayı övmektedir. Çünkü kurulan bu yuvalar Yunan geleneklerinde olduğu gibi sürdürülmektedir.

2. 5. 1. 1. Değişen Cinsiyet Roller

Sadece gelenekleriyle değil yaşadıkları coğrafya itibariyle de Mısırlılar Herodotos için değişik bir yerdedir. Belki bu değişikliğin etkisiyle Mısır coğrafyasında yaşayan kadın ve erkek arasındaki cinsiyet rolleri de farklılık göstermiştir. Herodotos bu farklılıkları arka arkaya sıralamıştır: “Onlarda çarşıya kadın çıkar, ufak tefek alışverişini kendi yapar; erkekler evlerde bez dokurlar; başkaları bez dokurken atkıyı yukarı doğru atarlar; onlar aşağıya doğru atarlar. Erkekler yükleri başlarının üstünde, kadınlar omuzlarında taşırlar.⁵¹⁸” Görüldüğü gibi Yunan kadını alışveriş için bile

⁵¹⁶ Herodotos, 2. 47.

⁵¹⁷ Herodotos, 2. 92.

⁵¹⁸ Herodotos, 2. 35.

evden dışarı adımını atmazken, Mısırlı kadın evden dışarıya çıkıyor, alışverişini yapabiliyordur. Üstelikte Mısırlı erkek, karısı evin ihtiyaçlarını alırken evde kumaş dokumaktadır. Sophokles'in Mısır yorumu da Herodotos'un sözleriyle benzerlik taşır. Sophokles, “*Mısır’da erkekler dokuma yaparlar, kadınlar da dışarıdaki işlere bakarlar*⁵¹⁹” diyerek Herodotos’un algısıyla aynı çizgide olduğunu gösterir.

Herodotos için bu anlam vermesi oldukça zor bir durumdur. Zira kafasındaki erkek tipi bez dokuyan bir erkek tipi değildir. Savaşa giden, evinin ihtiyacı olan erzakları dışarıdan kendi getiren bir erkek tipidir. Mısır toplumunu bu yönüyle eleştirmekte ve cinsiyet rollerindeki bu zıtlığı vurgulamaktadır. Çünkü Mısır dünyası, Yunanlıların tam tersi bir davranış kalıbını benimsemiştir. Kadının yapması gereken işleri erkekler, erkeklerin yapması gereken işleri ise kadınlar yapmaktadır. İlerleyen cümlelerde cinsiyet rollerindeki bu zıtlık biyolojik açıdan da imkânsız bir hale gelmektedir. Çünkü Herodotos’un anlattığı Mısır’da “*Kadınlar ayakta işerler, erkekler çömelirler*⁵²⁰”. Böylece biyolojik bir abartıyla anlattığı Mısır tablosu ortaya çıkmaktadır.

Ancak Herodotos’un yabancı algısıyla resmettiği bu tablo gerçeğin tam bir yansıması değildir. Zira Herodotos’un aktardığı gibi Mısır’da kadınlar ekonomik ilişkilerde bulunmuşlardır⁵²¹. Fakat bu kadınlar özgür olarak değil, kocaları ile yetki paylaşımında bulunarak kendilerine yer bulabilmişlerdir⁵²². Üstelik Mısırlı kadınlar da Yunanlı akranları gibi tahıl öğütüp ekmek pişirmekte veya keten eğirip dokuma yapmaktadır⁵²³. Dolayısıyla Mısır’da her iki cinsiyet grubunun paylaştığı roller, çoğu tarım toplumunda olduğu gibi daha önceden belirlenmiş davranış kalıplarından meydana gelmektedir⁵²⁴. Bununla birlikte kadın ve erkek arasındaki farklı rollere rağmen, diğer toplumlara kıyasla kadın üzerinde daha az baskı kurulmuştur⁵²⁵.

2. 5. 1. 2. Mısır’da Fahişelik

Tarihin en eski mesleklerinden biri olarak görülen fahişelik Mısır toplumu içerisinde de varlığını sürdürmüştür. Bununla birlikte Mısır’da görülen fahişelik daha

⁵¹⁹ Sophokles, *Oidipus Kolonos’ta-Trakisli Kadınlar*, s. 18.

⁵²⁰ Herodotos, 2. 35.

⁵²¹ Roth, *a.g.m.*, s. 231.

⁵²² Robins, *a.g.e.*, s. 131.

⁵²³ *a.g.e.*, s. 101; Freeman, *a.g.e.*, s. 67.

⁵²⁴ Roth, *a.g.m.*, s. 227.

⁵²⁵ *a.g.m.*, s. 230.

önce gördüğümüz örneklerini Babillilerde gördüğümüz gibi kutsal bir fahişelik değildir. Herodotos, dini bir temeli olmayan Mısır fahişeliğini sadece parasal bir temele dayandırmaktadır. Buna göre Herodotos, Mısır Firavunu Kheops'un: "...para sıkıntısı yüzünden kızını bir geneleve kapatıp, kendisine belli bir miktar getirmesini"⁵²⁶ istediğini aktarır. Kızın büyük piramidin yanındaki küçük piramidi bu yolla yaptırdığı bilgisini de verir⁵²⁷. Bir başka pasajdaysa Herodotos rahiplerden duyduğunu söylediği firavun Rhampsinitos ve kızının hikayesini aktarır. Bu hikayeye göre Firavun Rhampsinitos, hazinesinden çalınan gümüşlerini bulabilmek için kızını genel eve koyar⁵²⁸. Ancak Herodotos, hikâyenin doğruluğuna pek inanmadığını da ekler.

Bu pasajlar Mısır'da fahişelik kurumunun bulunduğuna işaret ettiği gibi; bir devletin başındaki yöneticinin para sıkıntısı yaşaması ve bunu aşmak için kızını bir geneleve kapatması veya bir hırsız yakalamak için yine kızına fahişelik yaptırması gibi örnekler oldukça abartılmış örnekler olarak öne çıkmaktadır. Abartılı söylemlerin altında bir ideoloji yatmaktadır ki bu durumu açıklayan en iyi yorumu Vercoutter yapar. Zira Vercoutter, Yunanlıların Kheops gibi firavunları angaryalarla Mısır halkını ezen tiranlar olarak gördüklerini aktarır⁵²⁹. Buna benzer bir açıklamayı da Freeman getirir⁵³⁰. Dolayısıyla Herodotos'un pasajlarının bu algının bir yansıması olarak şekillenmiş olabileceği ihtimali ortaya çıkar ki, bu durum pasajların güvenilirliği üzerinde de olumsuz bir etki yaratır.

2. 5. 2. Bütün Barbarların Ortak Siyaset Aracı

Önceki bölümlerde bahsedildiği Herodotos için Mısır gibi oldukça farklı bir coğrafyada kadın erkek ilişkilerinden, inançlarına hatta derede yüzen ballıklarına kadar her şey farklılık gösterir. Ancak bütün barbarların tek bir ortak noktası vardır. Siyasette diğer barbar toplumlarında olduğu gibi burada da kadın da üzerine düşen görevi yerine getirmek zorundadır. Yani siyasetin birleştirici unsurudur. Bununla birlikte Mısırlı kraliçeler krallığın devamlılığında kilit rol oynayan, özellikle de bir hanedandan

⁵²⁶ Herodotos, 2. 126.

⁵²⁷ Freeman, *a.g.e.*, s. 35.

⁵²⁸ Herodotos, 2. 121.

⁵²⁹ Vercoutter, *a.g.e.*, s. 59.

⁵³⁰ Freeman, Herodotos'un Kheop'un piramit inşası örneğinde onun "zalim bir megaloman olarak hüküm sürdüğü" yorumunu yapar bkz. Freeman, *a.g.e.*, s. 35; Hornung da bu düşüncelere katılır bkz. Hornung, *Ana Hatlarıyla Mısır Tarihi*, s. 29.

diğerine geçişte yasallığın taşıyıcısı olan hakim figürlerdir⁵³¹. Aynı zamanda bazı Mısırlı kraliçeler, kral naibi olarak veya iktidarı bizzat kendi eline alarak ülkeye hükmedebilmiştir⁵³². Bu durum Herodotos'un farklılığıyla dikkat çektiği Mısır tablosunun bir özetidir. Ancak Mısır kendini kadın yöneticinin varlığına alıştırsa bile iktidara giden yollar tamamen erkeklerin elindedir. Örneğin, Haçepsut, kral naibi olarak göreve başlayıp iktidarını güçlendirmek için adımlar atmaya başladığında inşa ettirdiği anıtların kabartmalarında kendisine erkek görünümü verdimiştir⁵³³. İdeolojik olarak yaptığı bir diğer hamlesi ise hanedanın geçmişteki erkek atalarına kadın isimleri vermesi olmuştur⁵³⁴. Ancak Mısır krallık ideolojisi erkek bir hükümdar talep ettiği için iktidarı III. Tutmosis'in büyümesi ve tahtı devralmasıyla son bulmuştur. Kısacası Mısır'da kadınların iktidar üzerindeki etkisi genellikle krallarla olan ilişki ve yakınlıklarına göre şekillenmiştir⁵³⁵.

Herodotos'un Mısırlılara ilişkin gözlemleri arasında Mısır'ın on iki bölgeye ayrılmış olmasıyla ilgili bir pasajda bulunmaktadır. Buna göre Herodotos on iki bölgeye ayrılan Mısır'ın her bölgesinde ayrı ayrı bir kral bulunduğunu aktarmaktadır. Ancak konumuz açısından onun verdiği bu bilginin önemli olan tarafı bu kralların “...aralarında kız alıp vererek birbirlerine bağlanmış⁵³⁶” olmalarıdır. Bu sayede on iki kral arasında akrabalık bağı oluşturularak devletin bir arada kalması amaçlanmıştır. Kadınlar ise devletin bir arada kalmasını sağlayacak temeller olarak kullanılmıştır.

⁵³¹ Hornung, *Mısırbilime Giriş*, s. 102; Sophie Desplancques, *Antik Mısır*, (çev. İsmail Yerguz), Ankara 2006, s. 42, 63; Wilkinson, kadınların iktidardaki payının yüksek oluşunu “ *Eski Mısır tarihi boyunca, saray entrikaları ve darbe girişimleri sıklıkla harem kaynaklı olmuştur*” diyerek yorumlamaktadır bkz. Toby Wilkinson, *Eski Mısır MÖ 3000'den Kleopatra'ya Bir Uygarlığın Tarihi*, (çev. Ümit Hüsrev Yolsal), İstanbul 2013, s. 145.

⁵³² Bu konuda en ünlü kraliçe Haçepsut'dur (XVIII. Sülale) bkz. Roth, *a.g.m.*, s. 231; Hornung, *Mısırbilime Giriş*, s. 102-103. Haçepsut'tan başka Mısır tarihinde öne çıkan kraliçelerin bazılarını şöyle sıralayabiliriz: *Neithotep*: (I. Sülale) Kral naibi olan bir kraliçedir. Kaynaklara göre kral Aha'nın eşi. bkz. Desplancques, *a.g.e.*, s. 44. *Meritneit*: (I. Sülale) Kral Den'in annesi bkz. Hornung, *Ana Hatlarıyla Mısır Tarihi*, s. 17; Desplancques, onun Mısır'ın ilk dönemlerinde bir kadın olarak sıra dışı bir role sahip olduğunu ancak bazı nedenlerden dolayı kraliyet analığı hariçinde gerçek rolünün ve unvanının kesin olmadığını iddia eder. Bu nedenler için bkz. Desplancques, *a.g.e.*, s. 43. *Sobeknefru*: (XII. Sülale) III. Amenemhet'in kızı bkz. Wilkinson, *a.g.e.*, s. 232; Hornung, *Ana Hatlarıyla Mısır Tarihi*, s. 73. *Tetişeri*: (XVII. Sülale) Sekenenra Taa'nın annesi. Hyksoslara karşı başlatılan savaşta önderlik yapacak kadar güçlü bir kadın olarak tasvir edilir. Oğlu küçük yaşta ülkenin başına geçtiğinde ülkeyi yönetmiştir. bkz. Hornung, *Ana Hatlarıyla Mısır Tarihi*, s. 79; Wilkinson, *a.g.e.*, s. 288. *Tauser*: (XIX. Sülale) Eşi II. Seti ölünce ülkeyi oğlu Siptah adına bir süre yönetmiştir. Oğlu öldükten sonra da ülkeyi kraliçe olarak yönetmiştir. bkz. Desplancques, *a.g.e.*, s. 88.

⁵³³ Hornung, *Ana Hatlarıyla Mısır Tarihi*, s. 91; Friedell, Haçepsut'un anıtlarda kendisine erkek olarak şekil vermesine rağmen kadınsı iltifatlarla övdürdüğünü vurgular bkz. Friedell, *a.g.e.*, s. 256.

⁵³⁴ Wilkinson, *a.g.e.*, s. 289-290.

⁵³⁵ İkrım, *a.g.e.*, s. 177.

⁵³⁶ Herodotos, 2. 147.

Ayrıca yapılan bu siyasi evliliklerin altında da doğabilecek bir tehlikeye karşı bir müttefik kazanma arzusu da yatmaktadır.

Kadının siyasi bir anlaşmada birleştirici bir unsur olarak kullanıldığı diğer bir örneğe Amasis'in Kuzey Afrika'daki Kyrenelilerle yaptığı dostluk antlaşmasıdır. Buna göre Amasis bu dostluk antlaşmasının bir gereği olarak onlardan bir kadın istemiştir⁵³⁷. Amasis'in bunu Yunanlı bir kadın elde etmek için veya antlaşmayı sağlama almak için yaptığını söyleyen Herodotos, bu sözleriyle kadının siyasi bir antlaşmada araç olarak kullanıldığı gerçeğini de doğrulamaktadır.

Kadının siyasi alanda bir araç olarak algılandığını gösteren daha pek çok örnek Mısır tarihinde mevcuttur⁵³⁸. Mısır'da uygulanan siyasi evlilikler de genellikle iki farklı yöntem uygulanırdı. Bu farkı da gelinin babasının konumu belirlerdi. İlk olarak uygulanan yöntemde Mısır hükümdarları kendi güçlerine denk olan ülkelerden gelin alarak siyasi anlaşmaları sağlardı. Bu evliliklerde iki taraf birbirlerine “kardeşim” gibi unvanlarla hitap ederlerdi. İkinci yöntem ise Mısır'a bağlı olan daha güçsüz devletlerin yöneticilerinin kızlarının, Mısır sarayına gelin olarak gitmesiyle gerçekleşirdi. Bu evliliklerde güçsüz olan taraf, Mısır kralına “efendim” gibi unvanlarla hitap ederdi⁵³⁹.

Friedell, Ptahhotep'in öğretilerinden aldığı küçük bir paragrafta Mısır'ın kadın algısı üzerine önemli bir örnek sunmuştur. Buna göre Ptahhotep'in kadınlara bakışı olumsuzdur. Zira Ptahhotep şöyle seslenir: “*Kadınlara yaklaşımdan sakın. Onların bulunduğu bir yer iyi değildir. Binlerce kişi onlar yüzünden mahvoldu. Onların parlak uzuvları insanı deliye çeviriyor, ama rengi berbat. Bir rüya kadar az bir şey, küçük bir şey, sonunda ise ölüm bekliyor.*”⁵⁴⁰ Bu algının benzerine Herodotos'un *Historiai*'sında da rastlanır. Çünkü Herodotos'un kadını Mısırlı erkekler için bir bela kaynağı olarak gösterdiği örnekler mevcuttur. Örneğin, Mısır'ın Persler tarafından işgal edilme sebebi bir kadındır. Pers kralı Kambyses, Amasis'in kızını kendisine odalık olarak istemiştir.

⁵³⁷ Herodotos, 2. 181.

⁵³⁸ Vercoutter, Eski Mısır'ın tarihini anlattığı eserinde tahta çıkan firavunların kendi meşruiyetlerini veya barışın kalıcılığını sağlamak amacıyla yaptıkları evliliklerle ilgili çeşitli örneklerle ulaşılabilir. Bu örneklerden birkaçı şunlardır: IV. Tutmosis'in Mitanni prensesiyle (Artatama) yapılan antlaşmayı perçinlemek için yaptığı siyasi evlilik bkz. *a.g.e.*, s. 82; II. Ramses'in Hitit prensesiyle evliliği s. 90; I. Pinudjem'in önceki kralın oğul bırakmadan ölmesi üzerine kralın kızı Makare ile evlenerek tahta çıkması s. 99; I. Şeşonk'un hanedanını yasallaştırmak için oğlunu önceki kralın kızıyla evlendirmesi s. 102 ile s. 108'de yer alan Nitokris örneği yine III. Amenhotep'in Mitanni (Gilukhepa ve Tadukhepa) ve Babil prensesleriyle yaptığı evlilikler (bkz. Wilkinson, *a.g.e.*, s. 333-334); Teti'nin önceki kralın kızı İput ile evlenerek 6. sülaleyi kurması (Hornung, *Ana Hatlarıyla Mısır Tarihi*, s. 44)'da bu kategoriye giren evliliklerdendir.

⁵³⁹ Robins, *a.g.e.*, s. 30.

⁵⁴⁰ Friedell, *a.g.e.*, s. 155.

Herodotos, bu yüzden Mısır devletinin zarar gördüğünü belirtir. Aslında anlatılanlar sadece iki devletin güçlerini bir kadını bahane ederek denemesidir. Kambyses, Amasis'in kızını bu şekilde isteyerek aslında onun kendisine itaat edip etmeyeceğini denemek istemiştir. Zira Kambyses için Amasis'in kızını bu şekilde vermesi onun Pers devletinin gücünü kabul ettiğini gösterecek, kızını vermemesi durumunda ise bunu Mısır'a savaş açmak için bir bahane olarak kullanacaktı. Doğal olarak bir kral ve baba olarak bu durum ağırına giden Amasis, kızı olarak Kambyses'e kendisinden önceki kralın kızını göndermiştir. Bir süre sonra kandırılmış olduğunu anlayan Kambyses Mısır üzerine sefere çıkmakta gecikmemiştir⁵⁴¹. Sefer bitip Mısır işgal edildiği zaman da siyaset yine kadın üzerinden yürütülmüştür. Amasis'in oğlu Psammenitos'un ve başka Mısır'ın soylu babalarının gözleri önünde kızlarına köle muamelesi yapılmıştır⁵⁴². Böylece toprakları ele geçen Mısırlıların gururları da ele geçirilmiş, böyle bir aşağılanmadan sonra sadece ölmeyi arzu eder hale getirilmişlerdir.

Herodotos, Mısır ile ilgili edindiği bilgileri aktarırken Helene'nin hikayesinin değişik bir versiyonu da aktarır. Daha önceki kısımlarda Homeros'un anlattığı İlyada destanında yer alan Helene'nin, Troya savaşının müsebbibi olarak zikredildiğinden bahsetmiştik. Ancak Herodotos, Homeros'un aksine Helene'nin Troya'ya değil Mısır'a getirildiğinden bahseder⁵⁴³. Buna göre Paris, Sparta'dan Menelaos'un eşi Helene'yi kaçırdıktan sonra yurduna dönmek isterken ters rüzgarların tesiriyle Mısır'a sürüklenmiştir. Burada Paris'in köleleri Troya'lı Prens'in yaptığı bütün kötülükleri ilan etmiştir. Bu sayede Mısır kralı Proteus, Helene'nin kocası onu almaya gelene kadar yanında kalmasına, ve Paris'in ülkeyi bir an önce terk etmesine karar vermiştir⁵⁴⁴. Herodotos, dinleyicilerini ikna etmek için çaba sarf eder. Bu hikayeyi Mısırlı rahiplerden duyduğunu anlatır. Ek olarak kendi yorumlarını katar. Herodotos'a göre Helene Troya'da olsaydı Hektor ve Priamos'un onu şehrin başına gelen belalardan kurtulması için onu verebilecekleri mantığını kurar. Böylece Herodotos, Ege denizinin iki yakasını karşı karşıya getiren savaş sırasında, iki ana karakterin buldukları coğrafyayı savaşla hiç alakası olmayan bir yerde, Mısır'da konuşlandırmıştır.

⁵⁴¹ Herodotos, 3. 1-2.

⁵⁴² Herodotos, 3. 14.

⁵⁴³ Sappho ise Homeros'un anlattığı hikayedeki kurguya benzer bir şekilde Helene'nin Paris'e aşık olarak onunla kaçtığını anlatır bkz. Sappho, *Sappho'nun Şiirleri*, (çev. Kriton Dinçmen), İstanbul 2003, s. 37; Fakat Euripides, Helena adlı Tragedyasında Herodotos'a benzer bir şekilde Helene'nin Zeus tarafından, Hermes aracılığıyla Mısır'a gönderildiğini yazar bkz. Didem Demiralp, "İlkçağ Anadolu Efsanelerinin "En Güzeli: Troyalı Helena", *Akademik Bakış*, 4/7, Ankara 2010, s. 210.

⁵⁴⁴ Herodotos, 2. 112- 115; Demiralp, *a.g.m.*, s. 208.

Mısır kralı Sesostri⁵⁴⁵ ise, kadın cinsini aşağılama aracı olarak kullanmıştır. Buna göre Mısır kralı Sesostri yendiği ülkeler de kendi adına sütunlar diktirmiştir⁵⁴⁶. Herodotos, bu durumu “...üzerlerine kadın üreme organları ve yazılarla birlikte...gözlerimle gördüm⁵⁴⁷” diyerek aktarmaktadır. İnandırıcı olmak içinde kendisinin gözleriyle gördüğünü söylemektedir⁵⁴⁸. Kuşkusuz bu figürlerde diz çökmüş olarak anlattığı savaşçılar bu şekilde tasvir edilmek suretiyle aşağılanmaya maruz kalmışlardır. Aynı pasajın devamında ise Herodotos, kadın cinsinin acımasızlığını göstermek isteyerek Sesostri’in kardeşinin kurduğu komplodan kurtulmasını anlatmaktadır. Kadının şeytanı bile yarıda bırakan akli ve acımasızlığı devrededir. Zira Sesostri’in yanında altı tane çocuğu vardır ve etraflarını saran alevlere karşı karısı Sesostri’e bunlardan ikisini alev alev yanan odun yığınlarının üstüne bir köprü gibi uzatmayı öğütlemiştir⁵⁴⁹. Erkek aklının saflığı içerisinde anne olan bu kadının bu acımasızlığı ve kendi canını kurtarmak için çocuklarından geçebilmesi kuşkusuz Herodotos için canavarca bir durumdur.

2. 5. 2. 1. Mısırlı Nitokris

Herodotos’un ölümsüzlüğe değer bulduğu nadir kadınlardan biri de Mısır’ın kraliçesi Nitokris’tir. Kendisinin de söylediği gibi Babil’in kraliçesi Nitokris ile aynı adı taşımaktadır. Nitokris hakkındaki bilgiler ise kesin değildir⁵⁵⁰. Hornung’a göre kraliçe varlığını kraliyet listelerinin kopyaları çıkartılırken yapıldığı bir hataya borçludur. Zira Hornung, kendi döneminin kaynakları içerisinde Nitokris ismine rastlanmadığını aktarır⁵⁵¹. Desplancques, Hornung’un sözlerini destekleyen bir görüş beyan ederek,

⁵⁴⁵ Sesostri: On ikinci sülaleden üç mısır kralının adı. Bu Sesostri ise üçüncüsüdür. (1878 – 1841)

⁵⁴⁶ Sesostri hakkındaki yazıların pek çoğu Yunanlılar tarafından derlenmiş efsanelere dayanmaktadır. bkz. Vercoutter, *a.g.e.*, s. 68; Ayrıca Herodotos, bütün Hiyeroglif yazılı anıtları Mısır kökenli olarak algılamak gibi bir hataya da düşmüştür. Zira bu anıtların bazıları Hitit ve Yakın Doğu uygarlıklarına aittir bkz. Demir, *a.g.m.*, s. 327.

⁵⁴⁷ Herodotos, 2. 106.

⁵⁴⁸ Bu heykellerin Mısır’a ait olmadıkları konusundaki fikirler ortaya atılmıştır. Bk. dipnotlar. Herodotos, 2. 106; Ayrıca bkz. Sert, *a.g.e.*, s. 54.

⁵⁴⁹ Herodotos, 2. 107.

⁵⁵⁰ Hakkında yeterli bilgi olmadığından dolayı çeşitli kişilerle karıştırıldığı belirtilen Nitokris’in icraatları de belirsizdir. Örneğin, Manethon, Gize Piramitlerinin onun tarafından yaptırıldığı ileri sürülür bkz. Ali Narçın, *A’dan Z’ye Mısır*, İstanbul 2007, s. 256-257; Vercoutter, *a.g.e.*, s. 62.

⁵⁵¹ Hornung, *Ana Hatlarıyla Mısır Tarihi*, s. 49.

Nitokris hakkında çağdaş belge bulunmadığına dikkat çeker⁵⁵². Bununla birlikte mevcut veriler Nitokris'in Mısır tahtında dört yıl hüküm sürdüğünü bildirmektedir⁵⁵³.

Bazı kaynaklar Mısır tahtına bir kraliçenin geçmesini sülalenin zorluklar yaşadığına veya ömrünün sonuna geldiğine dair bir işaret olarak değerlendirirler⁵⁵⁴. Gerçekten Herodotos'un anlattığı pasajda bu iddiaları destekler niteliktedir. Herodotos'a göre Mısırlılar onu kral olan kardeşini öldürerek tahta geçirmişlerdir. Ancak Nitokris, tahta çıkmasına rağmen kardeşini öldürenlerden intikam almayı isteyen bir kadındır. Bu uğurda birçok Mısırlıyı "hileyle" katletmiştir. Herodotos kraliçe Nitokris'in yeraltında yaptırdığı büyük salonun açılışı için bir davet verdiği, bu davete de kardeşinin ölümüne ön ayak olan bütün Mısırlıları davet ettiğinden söz eder. Herodotos, kraliçenin niyetinin başka olduğunu "...şölenin ortasından gizli bir yerden gelen ırmak sularını üzerlerine çevirtmiş⁵⁵⁵" sözleriyle aktarmıştır. Böylece ırmak suları şölene katılan bütün Mısırlıların ölmesini sağlamış ve Kraliçe Nitokris'te kardeşinin intikamını almıştır. Ancak daha sonra aynı şeyin kendisinin başına gelmesinden korkan kraliçe kendini kül dolu bir odaya atarak intihar etmiştir. Nitokris, diğer kraliçelerden farklı olarak adını devam ettirecek başkaca bir iz bırakmamıştır.

Herodotos, kardeşinin intikamını almak için gözünü bir an bile kırpmayan, acımasız ve kinci bir kadın tasviri yapmaktadır. Ancak sözcüklerinin altındaki manalar daha derindir. Çünkü Nitokris hileci, kurnaz ve öcünü alabilmek için şeytanca planlar kuran bir kadın karakter olarak ortaya çıkmaktadır. Yaptığı bu eylemler de Herodotos'un gözünde tam da bir kadına yakışan hareketlerdir. Bununla birlikte kardeşinin öcünü yerde bırakmayacak kadar da erdemli bir kadın olarak Herodotos'un gözüne girmiş ve onun tarihinde yer almayı bilmiştir.

2. 5. 3. Farklı Ülkenin Benzer İnançları

Herodotos Yunanlılar için Mısır'ı, gelenek ve göreneklerini Yunanlıların anlayabileceği bir şekilde anlatmıştır. Onun bu çabası Yunan ve Mısır uygarlıklarını dünyadaki tüm bilimsel gelişmelerin önderi olarak görmesinden kaynaklanıyordu. Bu yüzden yer yer Mısır ile Yunan kültürü arasında bazı benzerlikler kurmaktan

⁵⁵² Desplancques, *a.g.e.*, s. 51.

⁵⁵³ Narçın, *a.g.e.*, s. 256.

⁵⁵⁴ Bu iddiaya dayanak olarak Nitokris'in saltanatının son bulmasıyla Eski Krallığın da sona ermesi ile ardından Eski Mısır'ın tarihinde ilk kez bir ara dönem yaşamaya başlaması örnek olarak gösterilir bkz.

Desplancques, *a.g.e.*, s. 47.

⁵⁵⁵ Herodotos, 2. 100.

kaçınmıyordu. Örneğin Yunanlıların buluşma yeri olarak gördükleri dinsel mekânlardaki sunakları Mısırlıların icat ettiklerini kaydetmektedir. Daha da ileri giderek Herodotos, Yunan dininde yer alan tanrı ve tanrıçalara Mısırlı atalar seçmiştir. Buna göre boğa şeklindeki Hathor Aphrodite'nin, sanatçıların koruyucusu olan Ptah Hephaistos'un ve yeraltının tanrısı Osiris ise Dionysos'un atasıdır⁵⁵⁶. Ancak Mısır tanrılarının hiçbiri Yunan tanrıları gibi belirgin hatlara sahip değildir⁵⁵⁷. Bu durum Mısır tanrı imgesinin sürekli değişen ve gelişen yapısından kaynaklanır. Zira Mısır tanrılarının oluşturduğu panteon her zaman genişleyebilir, farklılaşabilir veya diğer tanrılarla kısmen iç içe girebilir. Bu nedenle de Mısır dini, Yunan dininden farklı olarak sonu gelmeyecekmiş gibi gelen akıcı bir karakter kazanır⁵⁵⁸.

Bununla birlikte Herodotos, Mısırlıların yaptıkları dinsel festivalleri Yunan festivallerine benzetmektedir. Bu yüzden Yunanlı kadınların en yaygın şekilde kutladıkları bayram olan Thesmophoria dedikleri Demeter Sırlarının Mısır'dan Yunanistan'a gelişini anlatır⁵⁵⁹. Herodotos bu benzerliklerden Mısırlılarında farkında olduğunu dile getirir. Bu yüzden de Mısır kralı Amasis'in, Danaos'un kızları tarafından yapıldığı söylentisinden ötürü Athene tapınağına ölçüsüz sunular (hediyeler) gönderdiğini kaydeder⁵⁶⁰. İki toplum arasındaki benzerliği göstermek için başka bir kanıt olarak, her iki toplum için kutsal yerlerde yani tapınaklarda cinsel birleşmenin veya sonrasında yıkanmadan bu tapınaklara girmenin yasak olarak görüldüğünü açıklar⁵⁶¹. Bu, Yunanlılarla Mısırlılar arasında ortak bir adettir⁵⁶². Böylece Yunanlılar ve Mısırlılardan başka herkesi (yani diğer barbarları) bu şekilde kutsal yerlere girmekle yabanıl görmüş, onları insanla hayvanı bir tutmakla suçlamıştır.

Dolayısıyla Mısırlıları ve Yunanlıları dini açıdan bir yakınlık içerisinde gören Herodotos'un yaklaşımı yazılarına da yansımıştır. Demir, Herodotos'un bu yaklaşımında haklı olabileceğine dair bir görüş ileri sürer. Buna göre Yunan dini ve

⁵⁵⁶ Herodotos, 2. 144 vd.; Freeman, *a.g.e.*, s. 198.; Özellikle Yunanlılar Herakles, Hera, Themis gibi adları Mısırlılardan almışlardır. Demir, *a.g.m.*, s. 323.

⁵⁵⁷ Hornung, *Mısırbilime Giriş*, s. 76.

⁵⁵⁸ *Gös. yer.* ; ayrıca bkz. İkrâm, *a.g.e.*, s. 119.

⁵⁵⁹ Herodotos, 2. 171; Zaidman, makalesinde bu konuya arkeolojik verilere dayanarak atıflar yapmış ve Yunan kentleri ile törenin yapıldığı tapınakların tarihi karşılaştırıldıktan sonra Yunan kentlerinin daha yeni olduğunun görüldüğünü; ayrıca bu tapınakların kent ile kıyın birleştiği yerde kenar mahalle tapınakları olarak inşa edildiklerini aktarır. bkz. Louise Bruit Zaidman, "Pandora'nın Kızları ve Yunan Kentlerindeki Ritüeller", *Kadınların Tarihi (Ana Tanrıçalardan Hristiyan Azizlere)*, (çev. Ahmet Fethi), İstanbul 2005, c. I., s. 352.

⁵⁶⁰ Herodotos, 2. 182; Danaos kızları, amca oğullarıyla evlenmekten kaçıp önce Argos'a sığınmışlar; daha sonra bu elli kızdan biri hariç diğer hepsi güveylerini düğün gecesi öldürmüşlerdir.

⁵⁶¹ Herodotos, 2. 64.

⁵⁶² Demir, *a.g.m.*, s. 325.

mitolojisinin Mısır'dan etkilenmiş olması doğaldır. Zira Demir, Hurri kökenli Kumarbi efsanesinin Hesiodos'un *Theogonia* adlı eserinin esin kaynağı olmasının, Mısır ve Yunan dini arasında da bir etkileşim olabileceğine işaret ettiğini söyler⁵⁶³. Bununla birlikte Herodotos, iki toplum arasındaki yakınlığın yanı sıra farkların da bulunduğunun bilincindedir. Örneğin, Mısırlılar için bereket tanrıçası İsis'in özel olduğunu ve Mısır resimlerinde inek boynuzlu bir kadın olarak çizildiğini yazmaktadır⁵⁶⁴. Oysa onun dikkatini çeken kadın figüründe çizilmiş olan İsis değil, onun nezdinde ineğin, kutsal bir hayvan olarak saygı görmesidir. Bunun yanı sıra Mısır toplumunun kutsal saydıkları başka hayvanlar da vardır. Üstelik bu hayvanların Mısırlı kadın veya erkek bakıcıları vardır. Kutsal sayılan bu hayvanlardan bir şey dileyen kimse onun bakıcılarına belli bir miktar para verirdi⁵⁶⁵. Bununla birlikte Mısırlı kadınının kendisine biçilmiş fahişelik veya rahibelik gibi mesleklerden kurtularak farklı bir mesleğe de girmiş olmalarına dikkat etmek gerekir. Ancak bu durumun Herodotos için oldukça ilginç bir durum olduğu kesindir. Ancak ne kadar farklı gelse de kutsal bir alan olduğu için Mısır dini ritüellerini en ince ayrıntılarına kadar anlatmaktan kaçınır. Daha da önemlisi yorum yapmaktan da kaçınır. Herodotos'un bu yaklaşımı George Hart tarafından bir nezaket gösterisi olarak yorumlanır⁵⁶⁶. Zira çağdaşı olan diğer yazarların, Mısır ritüellerini küçük düşürücü yorumlarda bulunmaları onun bu yaklaşımı seçmesine yol açtığı tahmin edilir⁵⁶⁷.

Herodotos'un anlatımlarında gerçekten insana farklı gelen inanç öğelerinin izleri vardır. Bunlardan biri Sesostris oğlu Pheron'un⁵⁶⁸ başından geçendir. Bu hikaye Mısır'da ahlâk bozukluğunun çok yüksek bir düzeye geldiğini de gösterir. Zira Pheron'un gözü bir kaza üzerine kör olmuştur. Bir kahinin tavsiyesine göre kocasından başka hiçbir erkeğe yanaşmamış bir kadının sidiği ile gözlerini yıkadığında gözleriyle tekrar görmeye başlayacaktır. Pheron, doğru kadını bulana kadar arar. Bulduğunda ise diğer bütün kadınları kendi karısı da dahil olmak üzere hepsini Erthrobolos kentiyle birlikte yaktırır. Kendisini iyi eden ve gözlerini açılmasını sağlayan kadını da kendine alır⁵⁶⁹.

⁵⁶³ Demir, *a.g.m.*, s. 332.

⁵⁶⁴ Herodotos, 2. 41.

⁵⁶⁵ Herodotos, 2. 65.

⁵⁶⁶ George Hart, *Mısır Mitleri*, (çev. M. Sait Türk), Ankara 2010, s. 10.

⁵⁶⁷ Hart, *a.g.e.*, s. 10.

⁵⁶⁸ Bütün Mısırlı kralların ortak ön adı olan Phaaron sözcüğünü Herodotos'un yanlış anlayarak bir öz ada olarak Sesostris'in oğlunun adı olarak kullandığı tahmin edilmektedir.

⁵⁶⁹ Herodotos, 2. 111.

Herodotos, diğ er bir Mısır inancından bahsederken bu inanç içinde kadının aldığı görevi de belirtmiştir. Buna göre Dionysos⁵⁷⁰ için kutladıkları töreni: “...bir dirsek kadar boyunda heykelcikler yaparlar, bunları kadınlar alırlar ...bir kaldırıp bir indirerek alay halinde köy köy dolaştırırlar. Alayın önünde bir flüt yürür, kadınlar Dionysos’a adanmış dinsel havalar çığırarak onun peşinden yürürler⁵⁷¹ ” sözleriyle açıklamaktadır. Gerçekten hem Mısır’da hem de Yunanistan’da Dionysos kültü birbiriyle yakın ilişkilidir. Zira Herodotos’un anlattığı Mısır örneğinde olduğu gibi Yunanistan’da kutlanan Dionysos festivallerinde de kadınlar ön plana çıkar. Graves de özellikle Mısır’da, Dionysos’un ve asma’nın büyük bir saygıyla karşılandığını dile getirir⁵⁷². Ancak Yunanistan’da Dionysos onuruna yapılan festivallerde kadınlar bir çılgınlık hali içerisinde bulunur, kendilerinden geçmiş bir halde şarkılar ve flütler eşliğinde dağlarda dolaşırlardı. Kendilerinden geçmiş bir halde dolaşan bu kadınlara *Mainad* denirdi⁵⁷³. *Mainadlar* daha ileri aşamadaysa vahşileşmeye doğru giden bir yönelim ortaya koyarlardı.

Herodotos, Mısır ve Yunan dini arasında çeşitli benzerlikler kurarken iki inanış arasındaki temel farklardan biri kadının konumudur. Zira Mısır kadını din içerisinde daha özgür bir konumdadır. Ayrıca Mısır kadını çok daha fazla dini vazife yüklenmekle, sosyal hayata daha aktif bir şekilde girme şansını da yakalamıştır. Bununla birlikte Herodotos’un kaydettiği Mısır’da hiçbir tapınakta kadın hizmetkârların istenmediği, yani bütün tanrılara erkek hizmetkârların bakıyor olduğuyla ilgili aktarımı bu durum için bir zıtlık oluşturmaktadır. Çünkü dini törenlerin içerisine Yunan kadınından daha çok girmiş olan Mısır kadınının tapınaklarında da bir vazife üstlenmesi beklenmektedir. Vercoutter’in örneği de bunu desteklemektedir. Vercoutter, firavunların baş rahiplerin etkisini sınırlandırmak amacıyla “*Tanrının Karısı*⁵⁷⁴” veya “*Kutsal Tapıcısı*” adlarıyla dinsel kimlikler oluşturduklarını ve bu görevleri de çoğu zaman kraliyet mensubu prenseslerin yürüttüklerini aktarır⁵⁷⁵. Diğ er kaynaklar Vercoutter’i desteklemektedir⁵⁷⁶.

⁵⁷⁰ Dionysos, daha çok Anadolu’da saygı gören bir tanrı olup, Dionysos törenleri ve kadınlar hakkında geniş bilgi için bkz François Lissarrague, “ Kadın Figürleri”, *Kadınların Tarihi (Ana Tanrıçalardan Hristiyan Azizlere)*, (çev. Ahmet Fethi), İstanbul 2005, c. I., s. 201, 235 vd.

⁵⁷¹ Herodotos, 2. 48.

⁵⁷² Robert Graves, *Yunan Mitleri*, (çev. Uğur Akpur), İstanbul 2012, s. 127; Demir, *a.g.m.*, s. 324.

⁵⁷³ Graves, *a.g.e.*, s. 128.

⁵⁷⁴ Wilkinson, firavun Ahmose zamanında başlatıldığını aktardığı bu geleneğin ilk öncüsünün ismini 18. sülaleden firavun I. Ahmose’nin karısı Ahmose-Nefertari olarak tespit eder bkz. Wilkinson, *a.g.e.*, s. 272.

⁵⁷⁵ Vercoutter, *a.g.e.*, s. 103.

⁵⁷⁶ Wilkinson, *a.g.e.*, s. 514; Robins, *a.g.e.*, s. 142; Roth, *a.g.m.*, s. 231; Desplancques, *a.g.e.*, s. 103.

Bu prensesler Mısır'ın Persler tarafından istilasına kadar özel bir dinsel ve siyasal gücü ellerinde tutmuşlardır⁵⁷⁷.

2. 5. 3. 1. Mısırlı Güzel Ölüler

Herodotos diğer bütün eskiçağ yazarlarından farklı olarak Mısırlı ölülerin akıbetinden uzun uzun bahseder. İlk olarak bir evde hatırı sayılır bir kişi öldüğünde diye söze başlar. Burada da ölümü duyurma işi kadına düşer. Buna göre: “ *evin bütün kadınları başlarına, yüzlerine çamur sürerler; sonra ölüyü evde bırakıp sokaklara dökülürler, eteklerini bellerine kadar kaldırırlar, memelerini açarlar ve dövüne dövüne sokak sokak gezerler.*⁵⁷⁸” Bu şekilde evdeki ölüyü komşu ve akrabaya haber verdikten sonra yapılacak olan sıradaki iş ölüyü tahnit edilmek üzere mumyacıya götürmektir. Çünkü Mısır inancına göre korunmamış yani mumyalanmamış bir cesedin ölümden sonra yaşama ihtimali yoktur⁵⁷⁹. Öte dünya ölünün tümüyle yok olmasına kadar varabilecek tehlikelerle doludur⁵⁸⁰. Bu tehlikelerle baş edebilmek için de ölüyü öte dünya yolculuğuna çok iyi hazırlamak gerekir. Bu sebeple kadınlar da erkekler gibi ölümden sonraki hayata hazırlanırdı⁵⁸¹. Ancak bu noktada kadınlar için bazı istisnalar bulunmaktadır. Herodotos, ölen eğer hatırı sayılı bir kişinin karısıysa veya çok güzel bir kadın ise bu tahnit işleminin biraz zaman geçtikten sonra yapıldığını belirtir⁵⁸². Çünkü ölünün güzelliğine dayanamayan mumyacının ölen kadına tecavüz etmesinden korktuklarını söyler. Böyle bir refleksin gelişmiş olması daha önce bazı Mısırlı mumyacıların korktukları bu olayı gerçekleştirmiş olmasından ileri gelmektedir. Daha sonra ise gömülmeye hazırlanan ölülerin yanlarında ölümden sonra kullanacakları eşyaları temin edilirdi⁵⁸³. Ölünün statüsüne ve zenginliğine göre eşyaların değeri ve miktarı değişim gösterirdi. Örneğin Herodotos, Mykerinos'un kızının öldüğünde onun için yaptırdığı kadın heykellerinin sayısının yirmiyi aştığını söylemektedir⁵⁸⁴.

Her ne kadar Mısır, Yunan toplumu için bilinmeyen bir yer değilse de birçok açıdan Yunanlılara değişik ve anlaşılmaz gelmektedir. Bu diyarda Herodotos, ayakta işeyen kadınlar, nehrin tersine yüzen balıklar gibi birçok farklı şey görmüştür. Bu

⁵⁷⁷ Hornung, *Mısır Bilime Giriş*, s. 102.

⁵⁷⁸ Herodotos, 2. 85.

⁵⁷⁹ Freeman, *a.g.e.*, s. 70.

⁵⁸⁰ Hornung, *Mısır Bilime Giriş*, s. 80.

⁵⁸¹ Robins, *a.g.e.*, s. 164

⁵⁸² Herodotos, 2. 89.

⁵⁸³ Friedell, *a.g.e.*, s. 173.

⁵⁸⁴ Herodotos, 2. 130.

yüzden en azından Herodotos'un aktardığı kadarıyla Mısır, keşfedilmeyi bekleyen ilginç ancak fazlasıyla egzotik bir barbar ülkesidir.

2. 6. İskitler

Mısırlılardan sonra Herodotos'un uzun uzun anlattığı bir başka halk ise Skythialılar yani İskitlerdir. İskitler, Yunan kaynaklarında özellikle 7. yüzyıldan sonra sıkça yer almaya başlamıştır⁵⁸⁵. Önce Yunanlı yazarların daha sonra da onların halefleri olan Romalı yazarların eserleri ile arkeolojik buluntular sayesinde yaşayışlarıyla ilgili bilgiler edindiğimiz İskitler hakkındaki en önemli kaynak Herodotos'tur⁵⁸⁶. Diğer antik kaynaklardan Homeros'un ve Hesiodos'un eserlerinde de İskitlerden bahsedilmekle birlikte buradaki bilgiler yetersiz ve kısadır⁵⁸⁷. *Anabasis*'te ise İskitlerin memleketinden Harposos nehri⁵⁸⁸ yakınında olduğu, komşularından birisinin de Makron'lar olduğunu aktarılır⁵⁸⁹. Bununla birlikte Herodotos'tan edindiğimiz bilgiler, arkeolojik verilerle de doğrulanmaktadır. Ancak onun İskitlerin doğusuyla ilgili bilgileri sınırlı veya güvenilir değildir⁵⁹⁰.

Modern kaynaklar içerisinde özellikle Sulimirski'nin adı ön plana çıkmaktadır. Fakat Hartog'da, Herodotos ve İskitler üzerine derin incelemelerde bulunmuştur.

Herodotos ise İskitleri, hem Yunanlılarla hem de Perslerle girdikleri çeşitli ilişkiler vasıtasıyla ele alma gereği duymuş olmalıdır. Zira Herodotos, Pers ve İskitlerin birbirleriyle olan savaşlarını ayrıntılı bir şekilde ele almıştır. Bu sayede de bizim İskitlerle ilgili bilgi sahibi olmamızı sağlamıştır. Herodotos evsiz barksız göçebeler olarak tanımladığı İskitlerin geleneklerini, coğrafyasını bizim için tanımlamaya çalışmıştır. Buna göre soğuktan donan suların üzerinde arabalarıyla yolculuk yapan Skythia halkının sahip olduğu topraklar, oldukça verimsiz topraklardır. Herodotos'un kışın yaşanan soğukta öküzlerin boynuzlarının bile dışarı çıkamadığını anlatması ise

⁵⁸⁵ İskitlerin kaçınıcı yüzyıllar arasına yerleştirilmesiyle ilgili görüşler için bkz. Zaur Hasanov, *Çar İskitler*, (akt. İlyas Topsakal), İstanbul 2009, s. 3.

⁵⁸⁶ Özellikle antik Yunan kaynakları arasında Hippokrates'in Havalalar, Sular ve Mevkiler'i, Strabon'un Geographika'sı, Ksenophon'un Kyros'un Anabasis'i, Thukydides'in Peloponnesoslularla Atinalıların Savaşı adlı eserleri parçalı olmakla birlikte Skythia olarak zikrettikleri İskitlerden bahsetmektedirler.

⁵⁸⁷ Hasanov, *a.g.e.*, s. 3.

⁵⁸⁸ Çoruh nehri civarı bkz. Ksenophon, *Anabasis*, 4.7.18.

⁵⁸⁹ Ksenophon, *Anabasis*, 4.8.1.

⁵⁹⁰ T. Sulimiski, "The Scyths", *The Cambridge History of Iran*, Cambridge University Press, c. II, Cambridge 2007, s. 149.

bize Evliya çelebinin anlattığı, Erzurum’da bir damdan diğerine atlarken donan kedinin hikayesini hatırlatmaktadır⁵⁹¹.

2. 6. 1. Herodotos’a Göre İskitlerin Kökeni

Bazı tarihçilere göre İskitler Hunlara, bazılarına göre Türklere ve Moğollara mensupturlar⁵⁹². Onların Slav veya İrani bir kavim oldukları da iddialar arasındadır⁵⁹³. İskit tarihi açısından en eski kaynaklardan birisiyse Babil ve Asur kaynaklarıdır. Bilim adamları bu çivi yazılı belgelerde *Aşguzai* olarak geçen kelimenin İskitleri ifade ettiği üzerinde neredeyse birleşirler⁵⁹⁴. Bununla birlikte İskitlerin hangi ırka mensup olduğu meselesi içerisinde birçok ihtilaflar barındıran bir bilmecedir. Zira dikkat edilmesi gereken nokta İskit coğrafyasının homojen bir durumda olmaması, bu nedenle İskit toplumunun da homojen bir yapıda olmasının gerekmemesidir⁵⁹⁵.

Günümüz tarihçilerinin içinden çıkamadığı bu bilmecenin çözümü ise Herodotos için bellidir. Herodotos bu bilmecenin birbiri ardına sıraladığı en az dört versiyonunu bilmektedir⁵⁹⁶. Ancak bu dört versiyon içerisinde onun kadın cinsine bakışını gösteren cevap Herakles ile ilgili olanıdır. Herakles, bir sürü olaylar sonucu Skythia denilen ülkeye gelmiş, ancak bu ülkede her nasılsa arabasına koştuğu atlarını ararken “ağaçlık” denilen yerde bir çeşit yaratık bulmuştur. Herodotos bu yaratığı şöyle tarif etmektedir: “*Bir mağaranın içinde bir yaratık bulmuş, yarısı kız, yarısı yılan, kalçalarından başlayarak yukarısı kadın, alt yanı yılan*”⁵⁹⁷. Herakles atlarının bu yaratıkta olduğunu öğrendiğinde geri almak istediğinde, yaratık atları alabilmesi için kendisiyle yatması gerektiği cevabını vermiştir. Bir süre sonra atları verdiği zaman bu yaratık Herakles’e kendisinden üç çocuğu olduğunu ve büyüdüklerinde ne yapmasını

⁵⁹¹ Evliya Çelebi b. Derviş Mehmet Zillî, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, (Haz. Zekeriya Kurşun-S. Kahraman-Y. Dağlı), İstanbul 1999, c. II, s. 109.

⁵⁹² G. Grote ve H. Kierept İskitlerin Moğol; A. Mordmann, H. Mins, O. Franke, E. Meyer G. Huntingford gibi isimlerle İskitlerin Türk kökenli olduğunu iddia etmiştir. bkz. Abdülhaluk Çay - İlhami Durmuş, “İskitler”, *Türkler*, Ankara 2002, c. I, s. 580-587; İlhami Durmuş, “İskitlerin Kimliği”, *Türkler*, Ankara 2002, c. I, s. 621.

⁵⁹³ İskitleri, Slav olarak daha çok Rus bilim adamları değerlendirmektedirler bunlardan Grigoriev, Zabelin gibi bilim adamları sayılabilirken bkz. Ekrem Memiş, *İskitlerin Tarihi*, Konya 2005, s. 37; İran menşeyli olduklarına dair iddialarıysa A. Herrman, K. Kretschmer, M. Rostovtzeff ve R. Grousset ortaya atmışlardır bkz. Durmuş, *a.g.m.*, s. 621; Hasanov, *a.g.e.*, s. 47-48.

⁵⁹⁴ Durmuş, *a.g.m.*, s. 620; A. İ. Melykova, “İskitler ve Sarmatlar”, *Erken İç Asya Tarihi*, (çev. İsenbike Toğan), İstanbul 2002, s. 144.

⁵⁹⁵ Sulimiski, *a.g.m.*, s. 150.

⁵⁹⁶ François Hartog, *Herodotos’un Aynası*, Ankara 1997, s. 40; Hasanov, bu sayıya Kimmerlerin halk muharebesini de (Herodotos’ta 4. 11) katarak beş’e çıkartır bkz. Hasanov, *a.g.e.*, s. 35.

⁵⁹⁷ Herodotos, 4. 9.

istediğini sorar. Herakles: “ *İçlerinden hangisi şu yayı benim gibi kurar ve şu kılıcı benim gibi kuşanırsa, onu bu ülkeye yerleştir; bu dediklerimi yapamayanları kov bu topraklardan gitsinler* ⁵⁹⁸” dedi. Bu üç çocuktan sadece en küçük olan Skythes, Herakles’in dediklerini yapmayı başardı ve bu sayede yerinde kaldı. Böylece Herodotos’a göre İskitlerin soyu ve sonraki bütün İskit kralları Herakles’in oğlu olan Skythes’ten gelmektedir. Görüldüğü gibi Herodotos İskitlerin kim oldukları sorusuna mitolojik bir çözümle yaklaşmış, onları Herakles’in soyundan gelen kişiler olarak tanımlamıştır. Böylece bu savaşçı kavmin soyunu Herakles ile bir temele bağlamıştır. Kuşkusuz bunun sebebi İskitlerin savaşçı bir kavim olmasından kaynaklanmaktadır. Zira İskitlerin temel uğraşları savaşmaktır. Bu yüzden de savaşmak İskit yaşam tarzının bir parçasıdır⁵⁹⁹. İskit mezarlarından çıkarılan ok, yay gibi savaş aletleri de bunu gösterir⁶⁰⁰. Ayrıca Herodotos’un “*kendilerine saldıran hiç kimse onların elinden kurtulamaz*”⁶⁰¹ sözleri ile Thukydides’in İskitlere karşı durabilecek bir kavmin olmadığını söylemesi de bunun bir göstergesidir⁶⁰². Ancak varlığını böylece açıklığa kavuşturduğu İskitlerin ilk kadını- ve tüm ulusun anası- için yaptığı “yaratık” açıklaması ise onların taşıdığı tüm erdemsiz hareketlerin kısacası barbarlıklarının kaynağıdır. Çünkü İskitlere ve kadınlarına bakışı bu bakış açısı üzerinde temellenmiş, yazıları da buna göre şekillenmiştir.

2. 6. 2. İskitler ve Erdem

Skythia denilen ve Yunan erdemlerini taşımayan bu topraklarda Herodotos kendisini oldukça yabancı hissetmiş olmalıdır. Üstelik Herodotos’un kendisini bu barbar kültürüne karşı yabancı hissettirecek birçok sebep bulmuştur. Çünkü burası kadının herkesin olduğu, adamların da kadınlaştığı bir ülkedir. Bu şartlarda yabanılaşmış bir yabancı olarak eleştirilerini birbirini ardına sıralamıştır. Herodotos için ilk olarak kadın erkek ilişkileri garip bir şekilde gerçekleşmektedir: “ *Her erkek bir kadınla evlenir, ama ortak yararlanırlar; Yunanlıların Skythlere yakıştırdıkları bu âdet,*

⁵⁹⁸ Herodotos, 4. 9.

⁵⁹⁹ Sulimiski, *a.g.m.*, s. 153; Hasanov, *a.g.e.*, s. 10-12.

⁶⁰⁰ Thukydides’in Peloponnesoslularla Atinalıların Savaşı adlı eserinde İskitler, atlı, ok ve yay kullanan bir kavim olarak betimlenmektedirler Thucydides, *History of the Peloponnesian Wars*, 2. 96; ayrıca bkz. Melykova, *a.g.m.*, s. 145,152; Sulimiski, *a.g.m.*, s. 155-156.

⁶⁰¹ Herodotos, 4. 46.

⁶⁰² Thucydides, *History of the Peloponnesian Wars*, 2. 97.

Skythlere değil Massagetlere⁶⁰³ ait bir âdettir. Bir kadını arzulayan bir Massaget, ok torbasını kadının arabasının önüne asar ve hiç çekinmeden onunla kalır.⁶⁰⁴ Herodotos'un Massagetlere ilişkin anlattıkları onların Yunanlılardan farkını açıkça ortaya koymaktadır. Bununla birlikte *“Yunanlıların Skythlere yakıştırdıkları bu âdet, Skythlere değil Massagetlere ait bir âdettir”* sözleri bu fikir yapısını sadece Herodotos'un değil bütün Yunanlıların da benimsedikleri ortaya koyar. Görüldüğü gibi Yunanlılarda olduğu gibi Massagetlerde de her erkek bir kadınla evlenebilmektedir. Ancak Yunanlılardan farklı olarak erkek istediği – arzu ettiği her kadınla birlikte olma şansını bulmaktadır. Bunu kadının arabalarına astıkları sadakları ile göstermektedirler. Sadak, Massagetler için bir semboldür. Böylece seçtikleri bir kadınla birlikte olma arzularını açıklamaktadırlar. Oysa Herodotos'un anlattıklarından hareketle barbar kadının birlikte olacağı erkeği seçme gibi bir şans yoktur. Dolayısıyla bu durum Massagetlerin erdem denen bir duyguyu taşımadıklarını kısaca ahlâksızlıklarını göstermektedir. Bu yüzden Herodotos için onlarda utanma denen bir duygu da yoktur.

Bu yüz kızartıcı durumun bir benzeri de Agathyrslar⁶⁰⁵ için de geçerlidir. Onlarda da kadın herkesindir. Ancak bu pasajında Herodotos bu sistemin barbarlar için nasıl bir fikri temele oturtulduğunu da açıklamaktadır. Buna göre kadının herkesin olması herkesin birbiri ile kardeş olmasını sağlamaktadır. Dolayısıyla *“bu genel akrabalık, karşılıklı kıskançlık ve kin duygularını kaldırmaktadır.⁶⁰⁶”* Bununla birlikte Herodotos, Agathyrslar için fazlaca kadınlaşmış adamlardır diyerek onların parlak süslere bayılan adamlar olduğunu belirtmiştir. Böylece süsü ancak kadınların beğenebileceğini vurgulayarak bu erkeklerin kadınlaşmış olduğunu dolayısıyla da onlarda bir sorun olduğunu göstermek istemiştir. Ayrıca bu sayede kadının varlığını da bir aşağılama aracı olarak kullanmıştır. İskitlerde gösterişli süs eşyalarına ve lükse duyulan ilgi doğrudur. İskit mezarlarında yani kurganlarda ortaya çıkarılan eşyalarda bu ilgiyi kanıtlamaktadır⁶⁰⁷. Ancak bu ilgi onların komşu oldukları devletlerle de alakalıdır. Zira uzun süre Ön Asya'daki devletlerle olan ticari ilişkileri sonucu İskit ileri gelenleri lükse alışmış ve komşu hükümdarların hayat tarzlarını taklit etmeye çalışmışlardır⁶⁰⁸.

⁶⁰³ Massagetler: Skyth boylarındandır. Buldukları coğrafya için Aral çevresi işaret edilmektedir.

⁶⁰⁴ Herodotos, 1. 216.

⁶⁰⁵ Agathyrslar: Avrupa'da yaşamış olduğu düşünülen Skyth boylarındandır.

⁶⁰⁶ Herodotos, 4. 104.

⁶⁰⁷ Melykova, *a.g.m.*, s. 145.

⁶⁰⁸ *Gös. yer.*

Bu etkileşim bazı yönlerden çift yönlü olarak da gerçekleşmiştir. Dolayısıyla İskitler Yunanlılardan etkilendikleri gibi Yunanlıları da etkilemişlerdir⁶⁰⁹.

Kadınlar kadar yoldan çıkmış erkeklerin bulunduğu örnekler de mevcuttur. Zira bu erkekler barbar erkekleridir. İskit kralı Ariapeithes'in oğlu Sykles, babasının yerine geçtiği zaman babasının Opoia adlı karısını almıştır. Üstelik babasının bu kadından Orikos adında bir çocuğu da olmuştur⁶¹⁰. Herodotos için muhtemelen en çekici örnek budur. Çünkü bu barbarlar ahlâksızlığı bu derece ileri götürerek kendi kardeşinin annesini eş olarak almıştır.

İskit kadınlarının erdemden yoksun olduklarını gösteren örnekler yalnızca yukarıda sayılanlarla sınırlı değildir. Başka bir pasajda İskit kadınları ahlâksızlığın en büyüğünü yaparak İskit erkeklerini aldatmışlardır. Buna göre İskit kadınları Medlerle yaptıkları savaştan erkeklerinin dönmediğini gördüklerinde onların yerine, köleleri ile ilişki kurmuşlardır⁶¹¹. Böylece eşlerini köleleri ile aldatan bu barbar kadınlar erkeklerine en büyük ihaneti yapmıştır. Bu kölelerle ilişkiye giren İskit kadınlarından yeni bir kuşak oluşmuştur. Ancak savaş bittikten sonra yurtlarına dönen İskit erkekleri bu köle çocuklarının yurtlarına hakim olduklarını görmüşlerdir. Yeni İskit neslinin hakim olduğu yurtlarına tekrar ancak onları kovduktan sonra kavuşabilir⁶¹². Zira İskit erkekleri sadakatsizlikle karşılaşmışlardır. Bunun sonucunda da yurtlarından olma tehlikesi ile karşı karşıya kalmışlardır⁶¹³. Bu tehlikeyi doğuran da görüldüğü gibi kadındır. Melykova ise, Herodotos'un bahsettiği köleciliğin varlığını kabul ederken, bunun sadece ev işlerinde kullanıldığını ekler⁶¹⁴. Ona göre İskit köleciliği fazla gelişmemiştir.

2. 6. 3. Tomris

Herodotos'un övgüyle bahsettiği diğer bir kadın Massagetlerin kraliçesi Tomris'tir. Herodotos diğer kraliçeler Semiramis ve adaş Nitokrisler'e yaptığı gibi ayrı bir başlık atmış ve övgüler düzerek onun hikâyesini anlatmıştır. Tomris kocasının ölümünden sonra Massaget'lerinin yöneticiliğine soyunmuştu. Pers kralı Kyros da kraliçeyle evlenme isteğinde bulunur. Ancak Tomris, Kyros'un evlilik teklifini "...onun

⁶⁰⁹ Bu etkileşimler için bakınız Freeman, *a.g.e.*, 131; Melykova, *a.g.m.*, s. 156-157.

⁶¹⁰ Herodotos, 4. 78.

⁶¹¹ Herodotos, 4. 3.

⁶¹² Hasanov, *a.g.e.*, s. 9.

⁶¹³ Melykova, *a.g.m.*, s. 145.

⁶¹⁴ *a.g.m.*, s. 151.

asıl amacı ben değil Massaget krallığıdır⁶¹⁵” diyerek kabul etmez. Zira Tomris, Kyros’un kurnazca oyununun farkına varıp tuzağa düşmemiştir.

Bunun üzerine Kyros, politika ile alamadığı Massaget topraklarını almak üzere bir sefer hazırlığına girişir ve bu sefer hazırlıkları sırasında sırada Kyros’a Tomris’ten bir elçi gelir. Bu elçinin getirdiği mesaj nettir. “...*bu işten vazgeç; bu yaptıkların senin hayrına mıdır, değil midir bilemezsin; bırak diyorum kendi halklarına hükmet, bizim de kendi halklarımıza hükmetmemize karışma. Ama sanırım yolunu bu öğüde göre çizmeyeceksin; öyle değil mi? Eğer ille de Massagetlerle boy ölçüşmek istiyorsan, o zaman ırmağın iki yakasını birleştirmek için bu kadar zahmete katlanma; biz ırmaktan üç günlük yola kadar çekileceğiz; suyu geç ve ülkemize gel; yok eğer bizim gelmemizi istiyorsan, bu dediğimizi sen yap.*⁶¹⁶” Bu sözlerle Tomris, Kyros’a açıkça meydan okuyan güçlü bir kadın karakteri çizmektedir. Ona, savaştan kaçmayacağını yeri ve zamanı ile göstermiştir. Bu konuyu ortaya atan ve Kyros’a meydan okuyan bir kadındır. Bununla birlikte Melykova, Perslerle yapılan savaşların İskitlerin birleşmesini ve kimlik bilincinin geliştirdiğine dikkati çeker⁶¹⁷.

Kyros ise bir kadından gelen bu mesaja cevap verme konusunda ikilemde kalır. Çünkü Massaget topraklarını almak için savaşmaya razıdır. Ancak bu kadının sözleri kafasını karıştırır ve savaşın kimin toprağında gerçekleşeceği konusunda karar vermekte zorlanır. Kadının dediği gibi kendi toprağın mı, yoksa Tomris’in topraklarını mı seçecektir. Zeus’un kendisini Perslerin hizmetine verdiği eski Lydia kralı Kroisos, Perslerin Massagetlerin üzerine saldırmasının daha iyi olacağını belirttikten sonra “...*bir de bırak bütün bu söylediklerimi, ayıp olur, dayanılmaz olur, Kyros’un Kambyses oğlunun, bir kadın önünde geri basıp ülkesinden bir parçayı ona bırakması...*⁶¹⁸” diyerek geri çekilmenin yada yenilmenin bir erkek için dayanılmaz bir utanç olduğunu açıkça belirtmektedir. Bu utancın bir de kadın karşısında alınması demek Kyros gibi bir savaşçı için katlanılmaz bir durum olacaktır. Görüldüğü gibi Herodotos’un erkeklere özgü gibi anlattığı cesurluk gibi davranışları bir kadın sergilemektedir. Bir kadın değil, bir erkeğin bile çok zor yapacağı bir şey yapmış, büyük fatih Kyros’a kafa tutmuştur.

Bununla birlikte Tomris girdiği savaştan oğlunu esir bırakarak çıkmıştır. Savaşın kaybeden tarafı olmuştur. Ancak oğlu Kyros’un elinde olduğu için ona bir elçi

⁶¹⁵ Herodotos, 1. 205.

⁶¹⁶ Herodotos, 1. 206.

⁶¹⁷ Melykova, *a.g.m.*, s. 147.

⁶¹⁸ Herodotos, 1. 207.

göndermiştir: “ *Kana doymayan kanlı katil Kyros, bu başarıyla şişinme; bu zaferi, içtiğiniz zaman sizinde aklınızı başınızdan alan, damarlarınıza indiği ölçüde ağzınızdan kötü sözler çıkartan üzüm kazandı. Bu zehirdir diyorum, seni hilebazlıkla oğlumun efendisi yapan; bu güçlerin ölçüştüğü savaş değildir. Bak şimdi sana güzel bir öğüt vereyim, beni dinle oğlum bana geri ver, bir şeyler karıştırmadan çık git bu topraklardan, Massaget ordusunu üçte biri üzerinde kazandığın bu kaba zaferle yetin, Ama eğer bu dediğimi yapmazsan, Massagetlerin efendisi olan Güneş adına ant içerim ki, kan dökmeye doymayan adam, seni ben kanla doyuracağım* ⁶¹⁹” Bu pasajdan da anlaşılacağı gibi Kyros ‘un ordusu kraliçe Tomris’in ordusunu bir hile yani onları alkolle sarhoş ederek yenmiştir. Zekâsı, cesareti ve öngörüsü ile ölümsüzlüğü hak eden bu kadın oğlunun Kyros’un eline düşmesinden sonra bir anda sert ve acımasızca konuşan bir canlıya dönüşmüştür. Burada Tomris’in kadınsı bir hareketini gözden kaçırmamak gerekir. Esir alınan oğlunu tekrar kazanmak isteyen, yüreği yaralı bir ana karakteri çizmektedir. Savaş mühim değildir. Yeter ki oğlunu geri alabilsin. Oğlunu geri alabilmek için Persler’in karşısında savaşı kaybetmiş görünmeyi bile kabul etmektedir. Bunu sadece bir ana olduğu için yapmaktadır.

İleri ki pasajda ise Kyros ile Tomris arasında meydana gelen savaşın seyri ve sonucu anlatılmıştır. Herodotos, çok doğru bir biçimde İskitlerin saldırılar karşısındaki üstün direniş kabiliyetlerini betimler⁶²⁰. Bu yüzden Herodotos’a göre barbarlar arasında geçen savaşların, en ağırı bu olmuştur. Savaş, Kyros için korkunç bir sonla bitmektedir. Perslerle Massagetler arasında uzun süre devam eden savaşı Tomris kazanmıştır. Savaşın sonunda Tomris, Kyros’a verdiği sözü tutmak için elinde kan dolu bir tulumla Persli ölümler arasında Kral Kyros’u aramış, nihayet binlerce Pers askerinin içinde Kyros’u bulmuştur. Tomris, Kyros’un kafasını elindeki içi kan dolu tulumla sokarak şu sözleri söyler: “*Canım sağ ve savaştan zaferle çıktım, ama sen beni öldürdün, hileyle oğlum yakaladın. İşte sen de sana önceden söylediğim gibi benim elimle kana doyuyorsun!*”⁶²¹ Eskiçağ dünyası için saygın bir asker ve birçok ülke fethetmiş bir komutanın sonunun bir kadın tarafından getirilmesi ve bir kadın karşısında yenilerek ölmesi dikkat çekicidir. Bununla birlikte Herodotos, Kyros’un ölümü için bir çok hikâye içerisinden doğruya en çok benzeyenini seçtiğini söylemektedir. Ancak Yunan dünyası için ciddi bir tehlike arz eden Kyros’un ölümünü bu şekilde anlatarak ilgi çekici hale

⁶¹⁹ Herodotos, I. 212.

⁶²⁰ Bonnard, a.g.e., s. 166.

⁶²¹ Herodotos, I. 214.

getirmek istemiş olabilir mi? Bununla birlikte Kyros'u yenebilmiş bir kadın olarak kuşkusuz Tomris'in de üstün askeri özelliklere sahip olması gerekiyordu. Yoksa Kyros gibi Yunanistan'ı bile titreten bir erkeği yenebilmesi pek mümkün görünmez. Bu yüzden anlatılanların uydurulmuş bir hikaye/efsane olması daha çok muhtemeldir.

Bunun yanında daha önceki konularda bahsettiğimiz ve Herodotos'un bize haber verdiği “ *Her erkek bir kadınla evlenir, ama ortak yararlanırlar; Yunanlıların Skythlere yakıştırdıkları bu âdet, Skythlere değil Massagetlere⁶²² ait bir âdettir⁶²³” dediği geleneğe geri dönüp baktığımızda kadının erkek cisminin ortak kullandığı bir araç iken bu toplum içinden Tomris gibi yiğit bir kadının çıkmış olması çelişkili bir durumun varlığını hatırlatmaktadır. Çünkü Tomris erkek özelliklerine sahip bir kadın kahraman olarak yüceltilirken, Herodotos için diğer onun da mensup olduğu barbar kadınları aşağılanmıştır. Ancak bu fark Tomris'in diğer kadınlardan ayrı tutularak barbar bir kadını değil de Yunanlı kahraman bir kadını temsil ediyormuş gibi anlatılmasından kaynaklanmaktadır. Sonuç olarak Kyros'a meydan okumak bir erkeğin bile çok zor kalkışabileceği bir iş iken bir kadın olarak erkeklere özgü olan yiğit ve cesur olmak gibi davranışları sergilemiş bu sayede Herodotos tarafından ölümsüz kılınmayı da fazlasıyla hak etmiştir. Zaten Yunan kadını dışında Herodotos hiçbir kadını yaptığı kadınca davranışlar nedeniyle övmemiştir.*

2. 6. 4. İskit İnancında Kadın

İskit inancı temel olarak tabiata yapılan bir ibadet şeklindeydi. Herodotos, İskitlerin taptıkları tanrıların isimlerini vermektedir⁶²⁴. Ayrıca bu tanrıların Yunan inancında hangi tanrıya karşılık geldiğini de anlatır. Ancak dikkat çekici olan İskitlerin erkek tanrıları, kendi özelliklerine uyan paralel bir isimle karşılık bulabilirken, İskitlerin kadın tanrıları, Hestia (*Tabiti*) ve Aphrodite (*Argimpasa*) haricinde aynı karşılığı bulamaz⁶²⁵. Bunun nedeni İskitlerin savaşçı özelliklerinden dolayı savaşla ilgili inanışlara ağırlık vererek, kurdukları tapınakları özellikle bu yönde yoğunlaştırmış olabilecekleriyle açıklanabilir⁶²⁶.

⁶²² Massagetler: Skyth boylarındandır. Buldukları coğrafya için Aral çevresi işaret edilmektedir.

⁶²³ Herodotos, 1. 216.

⁶²⁴ Herodotos, 4. 59.

⁶²⁵ İskit ilaheleri *Tabiti* ile *Argimpasa* hakkında geniş bilgi için bkz. Hasanov, *a.g.e.*, s. 273 vd.

⁶²⁶ Sulimiski, *a.g.m.*, s. 158.

Bu bilgilerin dışında Herodotos, İskitlerin inançlarıyla ilişkilendirilebilecek başka örneklere de yer verir. Örneğin Hyperborelilerin⁶²⁷ kızlarının evlenmeden önceki âdetleri gibi. Herodotos, bu kızların evlenmeden önce saçlarını kestiklerini, daha sonra bu kestikleri saçları bir çubuğa dolayıp iki bakirenin mezarı üzerine koyduklarını söylemektedir⁶²⁸. Bunun Delos'ta ölen Hyperboreli genç kızlara saygı amacıyla yapıldığını aktarmaktadır. Ayrıca Herodotos, Delosluların Laodike ve Hyperokhe adını verdikleri bu kızların öldüklerinde yanlarında Skythia'ya buğday saplarıyla bağlanmış kutsal sungular götürdüklerini de anlatmaktadır⁶²⁹. Bu yüzden yapılan törenlerinde daha sonra töreni buğday sapı olmadan yapmadıklarını da aktarmaktadır. Dolayısıyla törenlerin başlıca malzemelerinden birinin buğday sapı olduğunu öğrenmekteyiz.

Diğer edindiğimiz bilgi ise bu törenlerde yine Hyperboreli iki kız Arge ve Opis'e saygı için tapılan törenlerdir. Herodotos, bu tören için Arge ve Opis'in, Delos'a daha önce adından bahsettiğimiz iki kızdan önce geldiklerini çabuk doğurmak için de Eilethya'ya⁶³⁰ haraç verdiklerini anlatmaktadır. Bu törenler Herodotos'a göre şu şekilde yapılmaktadır: *“Kadınlar sıra olurlar, Lykialı Olen'in kızları övmek için düzenlediği ilahiyi okuyarak adlarını anarlar.”*⁶³¹ Görüldüğü gibi kadınların bir araya gelerek düzenlediği dini bir ayindir. Bununla birlikte bu törenlerde özel bir ilahinin de okunduğu anlaşılmaktadır.

Diğer bir İskit inanışında ise İskitler için olumsuz bir durum anlatılmaktadır. Buna göre Skythlerin Göksel Aphrodite'nin tapınağı olan Askalon'u yağma ettikleri anlatılmaktadır. Herodotos bunu yapan İskitlerin tanrıça tarafından cezalandırıldıklarını *“...yağma etmiş olanları tanrıça çarpmış, sapıklığa uğramışlar, babadan oğula hepsi kadın olmuşlardır”*⁶³² sözleriyle anlamaktayız. Burada anlatılan “kadın olma” cezasıyla Herodotos muhtemelen iktidarsızlığı veya cinsel bir sapıklık olayını anlatmaya çalışmıştır. Görüldüğü gibi İskit erkeklerini tanrıçanın kendisinin veya Herodotos'un da içinde olduğu düşünce sisteminin öngördüğü en büyük ceza onları kadın yapmaktır. Böylece kadın olarak cezalarını çekeceklerdir. Bununla birlikte Herodotos'un yazılarında böyle bir durumun tersi için kadınlar için en büyük cezanın “erkek olmak” olduğunu yazacaktı. Ancak Herodotos'un yazıların ve fikirlerini düşündüğümüzde

⁶²⁷ Hyperboreliler: Skyth boylarındandır. Yunanlılar tarafından efsanevi bir ulus oldukları ve bu yerin Apollon'un her kış çekildiği mekan olarak bilinir.

⁶²⁸ Herodotos, 4. 34.

⁶²⁹ Herodotos, 4. 33.

⁶³⁰ Eilethya: Zeus ve Hera'nın kızları, ebe tanrıça.

⁶³¹ Herodotos, 4. 35.

⁶³² Herodotos, 1. 105.

kadın, erkek için bir cezayken erkek olan bir kadın cezalandırılmış değil, mükâfatlandırılmış olacaktır. Böyle bir şey kesinlikle imkânsızdır. Bu yüzden bu cezalandırma sisteminin tek yönlü olduğunu, tersininse Herodotos için mümkün olmadığını söyleyebiliriz. Ayrıca pasajın devamında İskitlerin kendilerinin de işledikleri bu günah yüzünden hastalandıklarını söylediklerini görmekteyiz. Böylece İskit erkeklerinin de bu cezayı kabul ettikleri görülmektedir. Herodotos anlattığı bu olayın gerçekliğini de Skythia'dan geçen yolcuların kendi gözleriyle görebileceğini söyleyerek kanıtlamak istemektedir.

İskitler hakkında en ilginç anlatımlardan birisi de kral mezarları hakkında olandır. Ancak bu anlatımların içerisinde İskit kadını da yer almaktadır. Herodotos: “...*mezarın içinde boş kalan geniş yerlere karılarından birisinin*⁶³³” boğularak bırakıldığını aktarmaktadır. Bu kadın muhtemelen öteki dünyada kocasına arkadaşlık etsin diye, genellikle kocasının ölümü üzerine ölmek zorunda idi. Ayrıca mezarlarda tek bir kadının bulunması muhtemelen Herodotos'un da dediği gibi tek eşliliği değil, kadının meşru bir eş veya kocası tarafında çok sevilen bir kadın olduğuna işaret etmektedir. Elbette boğmakta Herodotos'un İskitleri ötekileştirmesinin bir diğer sebebidir. Çünkü bu durum Herodotos için yabancı bir olaydır. Hartog'da Herodotos'un bu durumuna dikkat çekmektedir⁶³⁴. Bununla birlikte kaynaklar, silahlarıyla gömülmüş kadın mezarlarının varlığından da haber verir⁶³⁵. Bu mezarlarda ok, yay, kılıç ve mızrak gibi silahlar çıkmıştır. Melykova, bunların kadınlar tarafından erkekler savaşa meşgulken kendilerini korumak üzere kullanıldığı yönünde bir yorum yaparak açıklar⁶³⁶.

2. 6. 5. İskit Kadınının Güzellik İpuçları

Herodotos, barbar olarak saydığı İskitlerin nasıl temizlendikleri konusunda da bir takım bilgiler vermiştir. O, İskitlerin yıkanmak için su kullanmadıklarına dikkati çeker. Zaten buldukları coğrafyanın şartları göz önüne alındığında bunun yanlış bir sonuç olduğu söylenemez. Buna göre kadınlar selvi, ve sedir ağaçlarının yongalarını bir taş üzerinde döverek hamur haline getirirler. Onlar bu hamuru yüzlerine ve vücutlarına sürerek gün boyu hiç dokunmazlardı. Ertesi gün bu lapayı vücutlarından

⁶³³ Herodotos, 4. 71.

⁶³⁴ Hartog, *a.g.e.*, s. 153.

⁶³⁵ Melykova, *a.g.m.*, s. 152-153.

⁶³⁶ *Gös. yer.*

kaldırdıklarında derileri pırıl pırıl ve tertemiz olurdu. Bunun yanında güzel bir kokuya da sahip olurlardı⁶³⁷.

2. 7. Amazonlar

Herodotos'un uzun uzun anlattığı bir başka barbar kadını ise Amazonlardır⁶³⁸. Onlar öteki barbarlar içerisinde sadece cinsiyet olarak değil yaşam tarzı olarak da öne çıkmaktadırlar. Amazonlar, Yunanlılara göre önemli farklar içeren bir topluluktur. Hem barbar hem de kadındırlar. Bu sebeple fazlasıyla ötekidirler. Herodotos'a göre oldukça farklı geleneklere sahip oldukları için ötekileştirilen İskitler için bile bu topluluk ötekidir. Amazonların Yunanlıların kültürü ile benzerlikleri bile yoktur. François Lissarrague, bir Atinalı için Amazonları nihai bir paradoks, altı üstüne gelmiş bir dünyanın simgeleri olarak açıklar⁶³⁹. Ahmet Ünal ise dişi kimliklerinin ataerkilliğin hakim olduğu bir dünyada hayranlık ve hayretleri bir kat daha artırdıklarından bahseder⁶⁴⁰. Ancak kadınsı denebilecek cinsiyet rollerinin hiçbirini taşımazlar. Herodotos bu yüzden karşısındaki "değişik" halkı özellikle Skythialılarla olan ilişkileri münasebetlerine dayanarak anlatır. Özellikle Antik Yunan'a ait vazolar, parfüm kavanozları ve kupalar gibi üzerlerinde görsel öğeler taşıyan nesnelere Amazonların, Skythialılar gibi şeritli elbiseler giymiş olarak resmedilmesi de Herodotos'un anlatımını desteklemektedir⁶⁴¹. Bununla birlikte Herodotos'un anlattığı Amazonların mitolojik öğeler taşımalarından dolayı bu halkın gerçekliğinden şüphe duyulmaktadır⁶⁴². Ünal, Yunan toplumunda yer alan kadının konumunu haklı çıkarabilmek ve muhafaza edebilmek için Yunan kaynaklarınca anaerkil yapıdaki Amazonların, polemik konusu ilan edildiklerini ve töhmet altında bırakıldıklarını yazar⁶⁴³. Zira kadına değer vermeyen ve kadınla sadece çocuk yapmak için birlikte olan Yunanlıların mitik ruhuna ve polemik yapma amaçlarına uygun olduğunu anlatır⁶⁴⁴.

⁶³⁷ Herodotos, 4. 75.

⁶³⁸ Amazonlar : Bu kadınlar Yunan mitolojisine göre Ares (savaş tanrısı) ile Nympha (su perisi) Harmonia'nın soyundan gelmektedir. Savaşçı özelliklerinden dolayı Ares'in kızları olarak anıldıkları düşünülebilir. Naile Sağlam, "Antik Dünyanın Savaşçı Kadınları: Amazonlar", *Aktüel Arkeoloji Dergisi*, S. 2, Edirne 2007, s. 8.

⁶³⁹ Lissarrague, *a.g.m.*, s. 238.

⁶⁴⁰ Ünal, *a.g.m.*, s. 22.

⁶⁴¹ Lissarrague, *a.g.m.*, s. 239.

⁶⁴² Sağlam, *a.g.m.*, s. 8.

⁶⁴³ Ünal, *a.g.m.*, s. 23.

⁶⁴⁴ *a.g.m.*, s. 24.

Ancak çok sayıda antik kaynak Amazonlar olarak adlandırılan, savaşçı bir kadın kavminin varlığından bahseder⁶⁴⁵. Erkekler gibi ata binen, avlanan ve savaşan kadınlar bilhassa Yunanlılar arasında bu özelliklerinden dolayı ilgi çekmiştir. Örneğin *Anabasis*'te Ksenophon, Amazonların savaşçı bir kavim olduğunu onlara özgü olan bir savaş baltasının varlığından bahsederek kanıtlar⁶⁴⁶. Yanı sıra Homeros'un *İlyada*'sından da Priamos'un savaşçı Amazonların üzerine bir sefer düzenlediğini öğreniriz⁶⁴⁷. Dolayısıyla onların bu savaşçı özellikleri sebebiyle bir çok Yunan kahramanı, Amazonlarla bir şekilde ilişkilendirilmiştir⁶⁴⁸. Yunan kahramanlarının yanı sıra Büyük İskender'in de bu kavimle karşılaştığı Arrian tarafından bildirilir. Arrian, Büyük İskenderin Amazonlarla tanıştığını, özellikle de Amazon kraliçesi Thalestris ile bir münasebet kurduğunu aktarır⁶⁴⁹. Weithmann, Yunan kahramanlarının, Amazonları yani haddini aşan dişi cinsi yenmesini dişiliğin devlet ve dünya düzenine dahil edilmesi ve medenileştirilmesi anlamına geldiğini belirtir⁶⁵⁰.

Amazonların yaşadıkları coğrafya için genellikle Türkiye'nin Karadeniz sahilleri, Themiscyra (terme) ile Thermodon (bugünkü terme Çayı) nehri kıyıları civarı tasvir edilmiştir⁶⁵¹. Ayrıca Amazonların Libyalı olduklarını rivayet eden antik kaynakların da var olduğunu söylemek gerekir⁶⁵². Bununla birlikte Rusya, Afrika hatta Atlantis sahillerinde bile yaşadıkları öne sürülmektedir⁶⁵³.

Amazonlar hakkında bilgi veren kaynaklardan birisi olan Strabon, Amazonlardan bahsederken yalnızca kadınlardan oluşan Amazonların, nasıl olup ta nesillerini devam ettirmeyi başardıklarını da açıklar. Strabon, Amazonların her yılın iki ayı bölgelerinden ayrılarak komşuları Gargarian'ların sınırına gittiklerini ve gelişigüzel bir şekilde karşılarına çıkan erkeklerle birlikte olduklarını anlatır⁶⁵⁴. Buna göre doğan kız bebekler, Amazon olarak yetiştirilmek üzere ayrılır; erkek bebeklerse Gargarian'lara

⁶⁴⁵ Herodotos'un yanı sıra Amazonlardan bahseden birkaç kaynak şunlardır: Hippokrates - *Havalar, Sular, Mevkiler*, Strabon - *Geographika*, Sicilyalı Diodoros gibi.

⁶⁴⁶ Ksenophon, *Anabasis*, 4. 4. 16.

⁶⁴⁷ Homeros, *İlyada*, 6.186; Strabon'un *Geographika*'sında da Bellorhophontes'in de Amazonlar üzerine sefer düzenlediği aktarılır. Priamos'un Amazonlar üzerine sefer yapması Homeos, *İlyada*, 3.189; Ayrıca Strabon, Myrina isimli bir Amazon'un isminin verildiği şehirden bahseder bkz. Strabon, *Geographika – Antik Anadolu Coğrafyası*, 12.8.6; Diğer Amazon şehirleri için bkz. *a.g.e.*, 12.3.21.

⁶⁴⁸ Bunlardan en ünlüleri Herakles, Theseus, Bellorhophontes ve Akhilleus'tur. Bkz. Sian Lewis, *The Athenian Woman*, Londra 2002, s. 107; Ünal, *a.g.m.*, s. 23.

⁶⁴⁹ Arrian, *Anabasis of Alexander-Books 5-7 İndica*, 7.13.

⁶⁵⁰ Weithmann, *a.g.e.*, s. 120.

⁶⁵¹ Strabon'un *Geographika* adlı eserinde Amazonların yaşadıkları yer olarak burası tarif edilir. Strabon, *Geographika – Antik Anadolu Coğrafyası*, 12.3.9; 12.3.14-15; Aiskhlyos'un tragedyasında da Amazonların yurdu burasıdır bkz. Aiskhlyos, *Zincire Vurulmuş Prometheus*, misra 725-730, s. 30.

⁶⁵² Sina, *a.g.m.*, s. 157.

⁶⁵³ Ünal, *a.g.m.*, s. 23.

⁶⁵⁴ Strabon, *Geography*, 11.5.1.

bırakılırdı⁶⁵⁵. Strabon, Amazonların bıraktıkları bu erkek bebeklerinin vücutlarında kalıcı arazlar bıraktıklarını da ekler. Böylece Amazonlar, çocukların ileride kendileri için bir tehlike olmasının önüne geçerdi. Ancak Strabon'un anlatılarında en dikkat çekici yerlerden biri, doğan bu erkek çocukların kim tarafından bulduysa veya en çok kime benziyorsa o kişinin çocuğu olarak benimsendiğini söylemesidir⁶⁵⁶. Bu durum yapılan gelişigüzel birlikteliklerin de doğal bir neticesidir. Ancak Strabon, tüm bu anlattıklarına rağmen Amazonların varlığına kuşkuyla yaklaşır⁶⁵⁷.

Bununla birlikte bir çok kaynak Amazonların bir göğsünün olmadığını, özellikle Amazonların, bebeklerin sağ göğüslerini dağladıklarını veya kestiklerini aktarır⁶⁵⁸. Amaç ise savaşırken kadınların yeteneklerini üst düzeyde kullanılabilmesidir. Dolayısıyla bu gereksinim yüzünden yapılan bir işlemdir. Ancak bu işlemin dışı görünümünden kurtulmak amacıyla yaptıkları olasılığı da bilim dünyasınca dikkat çekilen diğer bir noktadır⁶⁵⁹.

Blundell, tek göğsü olmayan kadın figürünün, yunan bilinçaltına yerleşmesinden ötürü bu kadınlara *a-mazon* yani göğsü olmayan -memesiz dendiğini iddia eder⁶⁶⁰. Herodotos'un ise Amazonlar hakkında verdiği ilk bilgi onların Skyth dilinde Oiorpata ismiyle adlandırıldıklarıdır. Herodotos devam eden cümlelerinde Oiorpata sözcüğünün Oior: erkek, Pata: öldürmek olarak yunanca erkek öldüren manasına geldiğini söyler⁶⁶¹. Aiskhlyos'un tragedyasında ise Amazonlar bütün erkeklerden nefret edenler olarak geçer⁶⁶². Ahmet Ünal ise Amazon isminin muğlaklığını Farsçadaki *ha-mazan* "savaşçı" anlamına bağlamak isteyenlerin varlığını örnek vererek açıklar⁶⁶³. Ancak önemli olan Herodotos'un anlattığı, Feministlerin bir umut ışığı olarak gördüğü Amazon kadınlarının, diğer halklardan ilk bakışta ayrılan özellikleridir. Kadın egemen bir toplum

⁶⁵⁵ Strabon, *Geography*, 11.5.1.

⁶⁵⁶ Strabon, *Geography*, 11.5.3.

⁶⁵⁷ Strabon, *Geography*, 11.5.3.

⁶⁵⁸ Strabon, *Geography*, 11.5.1 ; Sicilyalı Diodoros, *Bibliotheca Historica*, 2.45.3 ve 3.53.3

<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A2008.01.0540%3Abook%3D2%3Achapter%3D45%3Asection%3D3> (02.10.2013).

⁶⁵⁹ Ünal, *a.g.m.*, s. 29.

⁶⁶⁰ Sue Blundell, *Women in Ancient Greece*, Londra 1995, s. 59; Sağlam, *a.g.m.*, s. 8; Weithmann, *a.g.e.*, s. 119.

⁶⁶¹ Herodotos, 4. 110.

⁶⁶² Aiskhlyos, *Zincire Vurulmuş Prometheus*, mısra 720-725, s. 29-30; Aiskhlyos'un diğer tragedyasında da Amazonlardan bahsedilir bkz. Aiskhlyos, *Suppliant Women*, 287,

<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0016%3Acard%3D274> (02.10.2013).

⁶⁶³ Bununla birlikte Ünal, Amazonlar için Ermenice "*Ay Kadın*" şekline yapılan etimolojisinin de mesnetsiz olduğunu savunur bkz. Ünal, *a.g.m.*, s. 29-30.

olarak benzersiz bir örnektir. Stella Georgoudi'nin aktardıklarına bakacak olursak Amazonluk insanlık evriminde zorunlu bir geçiş evresidir⁶⁶⁴.

Herodotos'un aktardığı bir diğer olaysa Amazonların kendilerini Thermodon savaşından sonra esir alan Yunan gemilerinden kurtularak, tamamen rüzgârın – veya kaderin - etkisiyle Skyth topraklarına geldikleridir⁶⁶⁵. Ünal ise, Amazonların Skyth topraklarına sürüklendikleri iddiasını tipik ataerkillik böbürlenmesi olarak değerlendirir⁶⁶⁶.

Bir süre sonra bölgede Skyth topraklarına tecavüzlerde bulunmaya başlayan Amazonlar tamamen kadınlardan oluşan bir topluluktur. Uzun zaman Amazonlarla savaşan Skythialılar bu yabancıların kadın olduklarını anladıklarında savaşmaya devam etmek istememiş, bir kadına karşı savaştıkları için belki de kendilerini onursuz bir iş yapıyor gibi görmüşlerdir. Ancak kesin olan şu ki bir erkek kadar cesur ve iyi savaşan bu kadınları, Skythialı erkeklerin beğendikleridir. Çünkü Herodotos “...çünkü bu kadınlardan çocukları olsun istiyorlardı⁶⁶⁷” diyerek İskitlerin bu beğenisini kanıtlamıştır. Bu yüzden aralarından anlaşılan İskitler, seçtikleri yakışıklı Skyth gençlerini onların kamplarının olduğu yere göndermişlerdir.

2. 7. 1. Amazon ve İskit Birleşmesinin Sonucu : Sauromatlar⁶⁶⁸

Amazonların yakınlarındaki ormanda yaşamaya başlayan bu İskit gençleri bir süre sonra Amazonlara ilişki kurmayı başarırlar. Herodotos için bu durum “...öbür oğlanlarda geri kalan Amazonları insanlaştırmaya koyuldular⁶⁶⁹” şeklinde yorumlamaktadır. Görüldüğü gibi Amazonları insan ırkının dışında bir canlı olarak tarif etmekte bir sakınca görmez. Bir süre sonra Skyth gençleri bu kadınları kendi evlerine götürmek istemişlerdir. Ancak Amazonlar onları mallarını da alıp kendi aralarında kalmaya “ *Biz evlerinizdeki kadınlarla bir arada oturamayız; törelerimiz birbirine benzemez. Sizin kadınlarınız dediklerimizin hiçbirisini yapmazlar; kadın işleri yaparlar, arabalarının içlerine kapanıp otururlar, ne ava giderler, ne de başka bir yere; onun için*

⁶⁶⁴ Stella Georgoudi, “Bir Anaerkillik Miti Yaratmak”, *Kadınların Tarihi (Ana Tanrıçalardan Hıristiyan Azizelere)*, (çev. Ahmet Fethi), İstanbul 2005, c. I., s. 448.

⁶⁶⁵ George Thomson, *Eski Yunan Toplumu Üstüne İncelemeler Tarih Öncesi Ege*, (çev. Celal Üster), İstanbul 1995, c. I, s. 200.

⁶⁶⁶ Ünal, *a.g.m.*, s. 23.

⁶⁶⁷ Herodotos, 4. 111.

⁶⁶⁸ Sarah Pomeroy, “Women and Ethnicity in Classical Greece Changing the Pradigms”, *A Companion to The Classical Grek World*, Oxford 2006, s. 351.

⁶⁶⁹ Herodotos, 4. 113.

*biz onlarla anlayamayız*⁶⁷⁰” diyerek Skythialı erkekleri ikna etmeyi başarmışlardır. Böylece Amazonlar bu erkeklerin ailelerinden de paylarına düşen malları almaların sağlayarak yaşamaya başlamışlardır. Ancak bu yaşamda da Amazon kadınları egemen cins olmayı bırakmamışlar erkek gibi tanımlanan hayatlarını yaşamaya devam etmişlerdir. Bu kadınların erkekleri ikna etmek için söyledikleri sözler kesinlikle dikkat çekicidir. Bu sözlerle Amazon kadınları, İskit kadınlarını kendilerine denk görmemektedir. Onları kadın işleri yapmakla, ava gitmemekle ve arabalarının içindeki dünyalarında sessizce yaşamalarından dolayı kendilerinden farklı oldukları için eleştirirler. İskitli erkeklerle evlenen ve Sauromatların ataları olan bu kadınların sözleri Herodotos’un kendisinin söylediği sözlerle doğrulanmaktadır. Bunu: “...*kendi başlarına ata binip ava giderler, savaşa giderler ve erkek gibi giyinirler*⁶⁷¹” sözleri ile görmektediriz. Zira Sauromatlara ait olduğu tahmin edilen mezarların çoğunun silahları ve koşum takımlarıyla birlikte gömülmüş kadınlara ait olması da bunu göstermektedir⁶⁷². Bu durum Melykova tarafından Sauromatların anaerkil izler taşıdıkları yönünde yorumlanmaktadır⁶⁷³. Sauromatları tıpkı Amazonlar gibi savaşçı bir şekilde tarif eden, dolayısıyla Herodotos’u destekleyen başka antik kaynaklar da mevcuttur. Bunlardan birisi Hippokrates’tir. Hippokrates de eserinde Amazonlar gibi savaşan, silahlara sahip olan Sauromat kadınlarının varlığından bahseder⁶⁷⁴. Bu durum İskit ve Sauromatların yakın akraba oldukları ihtimalini gösterir⁶⁷⁵. Ancak yapılan kazılardan elde edilen bulgular Sauromatların, İskitlerden toplumsal, ekonomik ve kültürel yönlerden geri olduğuna işaret etmektedir⁶⁷⁶. Bununla birlikte çıkarılan maddi deliller Sauromatların, İskitler gibi Yunanlıların etkisinde kalmadıklarını gösterir⁶⁷⁷. Ancak onların da İskitler gibi kölelikten yararlandıklarını ve bunu İskitler gibi evlerde, ev işlerini yaptırmak amacıyla kullandıklarına işaret eder⁶⁷⁸.

Sauromatların evlenmesi bahsinde ise Herodotos daha da ilginç bir durumu anlatmaktadır. “*Bir kız, bir düşman öldürmeden evlenemez*⁶⁷⁹” diyerek kadınların

⁶⁷⁰ Herodotos, 4. 114.

⁶⁷¹ Herodotos, 4. 116.

⁶⁷² Melykova, *a.g.m.*, s. 160.

⁶⁷³ *Gös. yer.*

⁶⁷⁴ Hippokrates, *Airs, Waters, Places*, 17,

<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0251%3Atext%3DAer.%3Aaction%3D17> (02.10.2013).

⁶⁷⁵ Melykova, *a.g.m.*, s. 158; İlhami Durmuş, “Sarmatlar”, *Türkler*, Ankara 2002, c.I, s. 643.

⁶⁷⁶ Durmuş, “Sarmatlar”, s. 638; Melykova, *a.g.m.*, s. 159,165.

⁶⁷⁷ *a.g.m.*, s. 164.

⁶⁷⁸ *Gös. yer.*

⁶⁷⁹ Herodotos, 4. 117.

evlenebilmeleri için önlerine konulmuş olan bir şarttan bahseder. Hippokrates ise bu sayıyı üçe çıkartır⁶⁸⁰. Görüldüğü gibi evlenmeleri için bir düşman öldürmeleri gereken bu kadınlar kendilerine koyulan bu şartı yerine getirmek zorundadır. Ancak bu koşulu yerine getiremeyen örneklerin bulunduğunu ise Herodotos'un "*Bu yasanın gereğini yerine getirmediği için bekar olarak ihtiyarlayan kızlar vardır*⁶⁸¹" cümlelerinden anlarız.

Bu kadınlar erkeklerden bağımsız yaşamakla Yunanlı kadınların tersi bir kadın karakteri olarak Herodotos'un kadınlara yönelik algısını anlamamız için önemlidir. Zira bu kadınların yaptıkları eylemleri kesinlikle erdemli bir Yunan kadını yapmaz. Oysa Yunan kadınları evlerinde savaşa giden kocalarını beklerken çocuklarını büyütürler. Amazon kadını ise çocuk büyütme yerine düşmanları ile savaşarak politikaya bizzat kendisi, erkeklerle birlikte yön verir. Bu şekilde yaklaştığımızda Yunanlılarla barbarlar arasında benzerlik dikkati çeker. Bu evde kocalarını bekleyen Yunan kadını ile arabalarının içine kapanıp oturan İskit kadınları arasında bir bağ kurulmuş olmasıdır. Bu yüzden Amazon kadını Herodotos için barbarlar ile Yunanlıları birleştiren bir unsur olarak ortaya çıkmıştır.

Dikkat edilirse Herodotos'un anlattığı bu örneklerde de yine kadınca özelliklerinden çok erkeksi özelliklerinden dolayı ölümsüzlüğe layık görülmüş kadın örnekleriyle karşılaşmaktayız. Dolayısıyla övülecek özelliklere sahip olan kadın erkeksi özelliklere sahip olan bu kadınlar değildir. Övülesi kadınlar bu kadınların temsil ettiklerinin tam ters özelliklere sahip olan evinde çocuğu ile ilgilenen sessiz kadınlardır.

2. 8. Libya Halkları

Herodotos'un gelenek ve göreneklere konusunda bilgi verdiği halklar arasında Libya'da oturan halklar da vardır. Herodotos, Yunanlıların güneyinde, karşı kıyıda yer alan Libya'da oturan halkların, diğer barbarları bile gölgede bırakan geleneklerinden okuyucusunun haberdar olmasını istemektedir.

⁶⁸⁰ Hippokrates, *Airs, Waters, Places*, 17, <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0251%3Atext%3DAer.%3Asection%3D17> (02.10.2013).

⁶⁸¹ Herodotos, 4. 117.

2. 8. 1. Libya

Yunanlıların Libya isminin *Libye* adında bir kadından geldiğini söylediklerini anlatan Herodotos, bu ülke ve gelenekleri hakkında çeşitli bilgiler vermiştir. Onun bu bilgileri de genellikle de popüler olarak kullandığı kadın - erkek ilişkileri üzerinden verilmiştir. Örneğin Adyrmakhidler'in gelenekleri onun ilgisini çeken ilk Libya geleneklerindedir. Adyrmakhidler'in geleneklerinde gördüğü garipliği Herodotos: “...evlenme çağına gelen kızları krala sunarlar; kral istediğinin kızlığını alır⁶⁸²” diyerek aktarmıştır. Kralın yeni evlenen kızlardan istediğiyle birlikte olması Herodotos'un ilgi alanından kaçmamıştır. Elbette bu durumu diğer barbarları yermek için kullandığı gibi kullanmıştır.

Diğer bir Libyalı halk Nasomonlar da ise evlilik geleneği biraz daha değişiktir. Nasomonların da Yunanlılara göre oldukça farklı gelenekleri vardır. Herodotos: “ *bir Nasamon ilk karısını aldığı zaman, genç kadın ilk geceyi davetlilerle geçirir*⁶⁸³” diyerek onların bu yüz kızartıcı geleneklerini anlatır. Hemen arkasından “...gelenek bunu gerektirir” diye ekleyerek bu durumun Nasomonlar için bir zorunluluk olduğunu belirtmekten geri kalmaz. Böylece Nasomonlu bir kadının seçim şansı kalmaz, çünkü gelenekler kadını zorunlu kılar. Nasomonluların geleneğini anlatırken “ *bir Nasamon ilk karısını aldığı zaman* ” diyerek kullandığı “ilk karısı” ifadesi Nasomonluların çok kadınla evlendiklerini gösteren bir kanıt olarak karşımıza çıkar. Herodotos, daha sonraki cümlelerinde bu geleneğin neye dayanarak ortaya çıktığını anlamamızı sağlayabilecek cümlelerde kurmaktadır: “...o gece birinden öbürüne hepsiyle çiftleşir; her biri çiftleştikten sonra kıza bir armağan verir, o da bunu çeyizine katar.⁶⁸⁴” Dolayısıyla yeni evliler kurdukları yuvayı, bu gelenek sayesinde düzerler. Her davetli de gelinle birlikte olmasının karşılığında bir hediye verir. Ancak bu durum bize kadının Libyalı Nasomonlar için ortak kullanımda olduğunu düşündürmektedir. Bonnard bu bahiste örneği görülen Poliandra'nın -çok sayıda erkekle birleşme- Sparta dahil olmak üzere eskiçağ'daki halkların çoğu tarafından uygulandığını dile getirir⁶⁸⁵. Dolayısıyla bu sistemle kadın herkesin olur. Zaten daha sonraki maddelerde Auseialar için söylediği “*Bunlarda kadın herkesindir*⁶⁸⁶” sözü bu düşünceleri desteklemektedir. Bu sözler bize

⁶⁸² Herodotos, 4. 168.

⁶⁸³ Herodotos, 4. 172.

⁶⁸⁴ Herodotos, 4. 172.

⁶⁸⁵ Bonnard, *a.g.e.*, s. 176.

⁶⁸⁶ Herodotos, 4. 180.

kaçınılmaz olarak Herodotos'un bahsettiği diğer bir barbar kavim olan Massagetlerin geleneğini hatırlatmaktadır. Ayrıca Herodotos'un anlatımlarında Yunan geleneklerinin tam tersi olan bu davranışı ancak başka bir barbar kavimin yapıyor olması ne büyük bir tesadüftür.

Herodotos, Auseialar'a ayırdığı bölümünde ise onların erdemsizliklerinden ileri gelen bir duruma buldukları çözümden bahsetmektedir. Muhtemelen kadın bütün erkeklerin kullanımına açık olduğu bu ortamda doğan bir çocuğun kimin olduğu sorusu ortaya çıkmıştır. Bu durumu Auseialar “...*hayvan gibi çiftleşirler. Bir kadın, yavrusunu doğumuna kadar taşır, doğumdan sonra iki ay beklenir, sonra erkekler bir araya toplanırlar, çocuk hangisine benziyorsa, o adam çocuğun babası sayılır*⁶⁸⁷” şeklinde geliştirdikleri yöntemle çözmüştür. Yunan erdemlerine değil de yüz kızartıcı bu geleneklere sahip olan Auseiaları bu geleneklerinden ötürü Herodotos, “*hayvan gibi çiftleşirler*” diyerek onları insan olarak değil bir hayvan olarak değerlendirmiştir. Zaten bu geleneklere sahip olan barbarlar olarak Yunan toplumu ile boy ölçüşmek gibi bir şansları da yoktur.

Herodotos'un erdemsiz Libyalı kadınları yerdiği diğer bir örneğe halhal takan kadınlar örneğidir. Gindanların kadınlarının ayak bileklerine deri halhallar taktıkları bilgisini veren Herodotos, bunun nedenini “...*galiba bunları her birinin bir dostu takıyor*⁶⁸⁸” şeklinde yorumlamaktadır. Böylece halhal takan kadınları dostları olan ahlâksız kadınlar olarak nitelendirmiştir. Devamında ise “...*bunların en çoğunu takan en gözde kadın sayılıyor, daha çok erkeği baştan çıkarmış oluyor*⁶⁸⁹” diyerek görüş bildirmiştir.

2. 8. 2. Libyalı Bir Ana: Pheretime ve Politika⁶⁹⁰

Barbar veya Yunanlı olsun Herodotos için her erkeğin birleştiği ortak payda Herodotos için kadındır. Libya kadınının da diğer kadınlar gibi erkeğe bela olduğu zamanlar olmuştur. Özellikle politik meselelerde kadınlar erkeklerin tahtlarını yerle bir edebilmektedir. Bu anlatının bir örneği Libyalı kral Learkhos için gerçekleşmiştir. Learkhos, kardeşi Arkesilaos'u(M.Ö. 591-575) boğarak öldürerek kral olmuştur. Ancak

⁶⁸⁷ Herodotos, 4. 180.

⁶⁸⁸ Herodotos, 4. 176.

⁶⁸⁹ Herodotos, 4. 176.

⁶⁹⁰ Pausanias'ta Herodotos'un aktardığı bu sözleri küçük değişikliklerle tekrar edilmiştir (9.17.6) bkz. William Hutton, *Describing Greece Landscape and Literature in the Perigegegesis of Pausanias*, Cambridge University Press, Cambridge 2008, s. 194 .

Learkhos'ta kardeşi Arkesilaos'un karısı Erykso'nun tuzağına düşerek can vermiştir⁶⁹¹. Görüldüğü gibi Erykso kocasının intikamını alan yiğit bir kadın portresi çizmektedir. Ancak aynı zamanda kocasının öcünü almak için Learkhos'u kurduğu tuzağına çeken sinsi bir avcı imajı da yaratmıştır. Bu yüzden aynı metin içerisinde kadın hem yiğit, hem de ancak kadınlara yaraşabilecek bir hareketle arkadan vurmaktan çekinmeyen bir haine dönüştürülmüştür.

Erykso'nun dışında Libya için bahsedilen önemli bir kadın karakter ise Kyrene Kraliçesi Pheretime'dir. Torun Arkesilaos'un annesi olan Pheretime, oğlunun Samos'a sürgün gitmesinden sonra kendisi de Kıbrıs'ta Salamis'e çekilmiştir. Salamis'in başında bulunan Kral Euelthon'dan da sadece kendisi ve oğlunu bu sürgünden kurtaracak kadar asker vermesini istemiştir. Ancak Euelthon ona asker dışında her istediğini verir. Sonunda Herodotos, kadının sürekli ordu istemesine bir cevap olarak Euelthon'un Pheretime'ye altından bir kirmen ve yünü ile beraber bir öreke gönderdiğini ve “ *Kadın kısmına armağanın böylesi yaraşır, ordu pek o kadar yaraşmaz*⁶⁹²” dediğini aktarır. Euelthon'un Pheretime'ye hitap ederken “ *Kadın kısmına*” diyerek onu küçümsediği görülmektedir. Ayrıca bu cümleyi genellesek Salamisli bir erkek için bir kadının ordu başında olmasının yakışık bir durum olmadığını öğrenmekteyiz. Kadının asker başında değil, yün ve örgüleriyle evinde oturmasının gerekli olduğunu bu cümleden çıkarmak mümkündür.

Daha sonraki pasajda ise Pheretime'nin oğlu adına işleri yönettiğini öğrenmekteyiz. Meclis toplantılarına katılan, her işe el atan becerikli bir yönetici kadın karşımıza çıkar. Ancak oğlu Barka'da öldürülünce Mısır'a kaçmak zorunda kalır. Oğlunun intikamını almak için Perslerin Mısır'a koyduğu vali (satrap) Aryandes'ten yardım istedi. Aryandes kadına “acıyarak” bütün Mısır kuvvetlerini emrine verdi⁶⁹³. Sonunda Pers ordusu Barka'yı aldığı anda suçlu olan Barkalıları Pheretime'ye teslim ettiler. Herodotos Pheretime'nin oğlunu öldüren bu insanlarda öcünü alışı: “ *tabyaların üzerine çepeçevre kazıklar diktirdi, suçlu olan Barkalıların hepsini kazığa vurdurdu. Kadınların memelerini kestirtip, bunlarla surların duvarlarını kaplattırdı*⁶⁹⁴ ” sözleriyle kınamaktadır. Bu vahşeti yapan bir kadındır. Ancak bir kadın bu kadar acımasızca davranabilir. Ancak öç almak için bu kadar yanıp tutuşmak her zaman iyi değildir. Herodotos bu vahşeti yapan kadının sonu için hiç iyi şeyler söylemez.

⁶⁹¹ Herodotos, 4. 160.

⁶⁹² Herodotos, 4. 162.

⁶⁹³ Herodotos, 4. 165-167.

⁶⁹⁴ Herodotos, 4. 202.

Pheretime oğlunun öcünü alıp Mısır'a dönerken "pis bir hastalığa" yakalanmış, canlı canlı gövdesinde dolaşan kurtlara yem olup ölmüştür⁶⁹⁵. Görüldüğü gibi Pheretime oğlunun acısıyla adeta gözü dönen ve intikamını çok sert biçimde alan bir ana olarak karşımıza çıkmıştır. Ancak bundan önceki örneklerde kanını yerde bırakmayan "yiğit" kadınlar Herodotos için bir derece takdir görürken, Pheretime oğlunun öcünü almayı ileri götürerek canavarlarmış bu yüzden de Herodotos tarafından taktir görmemiş. Üstelik bu hareketi yüzünden de tanrılar tarafından çok kötü bir ölümle cezalandırılmıştır.

2. 8. 3. Libyalı Kadının Giyimi

Giyim ve süslenme eskiçağdan günümüze kadınlar için vazgeçilmez bir unsur olmuştur. Ancak her kadın nasıl farklı bir giyim tarzına sahipse, eskiçağdaki devletler arasında da giyim ve süslenme açısından da farklar bulunmaktadır. Ancak Libyalı kadınların giyim ve süs alışkanlıklarının, çağdaşı kadınlardan biraz daha farklı olduğunu söyleyebilir. Herodotos'ta gelenek ve kültürlerini anlattığı Libyalıların bu farkını atlamamış ve bize aktarmıştır.

Herodotos Athene heykellerinin üzerindeki giyimleri ve kalkanları Yunanlıların Libya kadınlarından aldıklarını söylemiştir. Libyalı kadınların giyimleriyle ilgili olarak giysilerini deriden yaptıklarını ve giyeceklerinin üstüne kenarları püsküllü, kırmızı kökboyası ile boyanmış tüysüz keçi derileri attıklarını aktarır⁶⁹⁶. Yunanlıların kullandıkları "aigis" teriminin bu keçi derisinden geldiğini söyler. Graves ise, Herodotos'un bu sözlerini destekleyecek şekilde yöredeki kızların hâlâ, ara sıra eskiçağlara ait semboller olarak deniz kabuklarıyla süslenen bu kostümü giydiklerinden bahseder⁶⁹⁷.

Diğer bir pasajında ise Libyalıların her yıl savaşa göndermeden⁶⁹⁸ önce bir güzellik kraliçesi seçtiklerini söyler. Herodotos Libyalıların seçtikleri bu kıza " *başına deriden ve Korinthos örneğine göre yapılmış bir savaş başlığı ve baştan aşağı bir Yunan zırh takımı*⁶⁹⁹" giydirdiklerini söyler. Bugün olduğu gibi giyim konusunda da kadınların birbirinden etkilendikleri görülmektedir. Zira Deriden bir başlık takan Libyalı

⁶⁹⁵ Herodotos, 4. 205.

⁶⁹⁶ Herodotos, 4. 189.

⁶⁹⁷ Graves, *a.g.e.*, s. 51.

⁶⁹⁸ Herodotos, Libyalıların savaş arabalarının kadınların sürdüğünü anlatır. (4. 193)

⁶⁹⁹ Herodotos, 4. 180.

kadınların seçtikleri kızın başına Korinthos tarzı bir başlıkla, Yunan tarzı bir zırh giydirmeleri bu etkileşimi gösteren kanıtlardır. Herodotos, Libyalı kadınlar üzerindeki Yunan etkisinin, Yunanlıların buraya yerleşmesinden önce Mısırlı kadınların elinde olduğu yönünde bir tahmin de bulunur.

Herodotos'tan Libyalı kadınların süs olarak başlarının üzerinde sık bir saç kümesi taşıdıklarını öğrenmekteyiz⁷⁰⁰. Bu saç şeklinin yanında Herodotos için bu kadınların en dikkat çekici süsleri ayak bileklerine taktıkları çeşitli süslerdir. Herodotos Gindan kadınları ise ayak bileklerine deri halhallar taktığını⁷⁰¹ ancak Adyrmakhidlerin kadınlarının ayak bileklerine bakır halkalar taktıklarını söyler⁷⁰². Bununla birlikte Gindan kadınlarının bu halkaları niçin taktığı konusuna bir erkek ve Yunanlı olarak Gindanlı kadını aşağılamak için kullanmış, bu halhalleri onlara dostları takmıştır diye açıklamıştır.

2. 8. 4. Libyalı Kadınların İnanıtları Şeyler

Herodotos Libyalı kadınların inançları hakkında çok fazla bir detaya girmemiş, sadece kendisine farklı gelen gelenekler hakkında okuyucusunu bilgilendirmekle yetinmiştir. Herodotos'un barbar toplumlara ait diğeri bir yargısı ise Yunan dinsel havalalarının kaynağını Libya'dan aldığıdır. Bu tespiti Herodotos kendi gözlemleri sonucu ulaşmıştır. Çünkü Libyalı kadınların da dinsel törenlerde birtakım sesler çıkarmaktadır. Bunların da kendi törenlerinde çıkardıkları seslere benzediğini yazar⁷⁰³.

Diğeri bir örnek ise Auseialar hakkındadır. Burada kullandığı “ *bizlerin Athene dediğimiz yerli tanrıçayı dedelerinden kalma geleneklerle kutladıklarını söylerler*⁷⁰⁴” ifadesiyle Auseialar'ın Athene için bir tören yaptıklarını öğrenmekteyiz. Ayrıca burada kullandığı “bizlerin” sözü biz'in kim olduğu sorusunu ortaya atar. Biz dediği kuşkusuz Herodotos için Yunan coğrafyası üzerinde yaşayanlardır. Bu sözü ile Yunanlılarla, Yunanlı olmaya halklar arasında bir karşılaştırma yaptığını açıkça göstermektedir. Auseialar'ın yılda sadece bir kez kutladıkları bu Athene bayramında Herodotos'un yazılarından öğrendiğimiz kadarıyla ülkenin kızları iki gruba ayrılır, taş ve sopayla dövüşürlerdi. Bu bayramlarda Auseialar'ın ölen kızlar hakkındaki yaklaşımları oldukça

⁷⁰⁰ Herodotos, 4. 168.

⁷⁰¹ Herodotos, 4. 176.

⁷⁰² Herodotos, 4. 168.

⁷⁰³ Herodotos, 4. 189.

⁷⁰⁴ Herodotos, 4. 180.

ilginçtir. Zira Herodotos, onların “ *Aldıkları yaralardan ölen kızlara yalancı bakire*⁷⁰⁵” dediklerini aktarır.

2. 9. Hintliler

Herodotos tarafından gelenek ve görenekleriyle haklarında bilgi verilen diğer bir halk Hintlilerdir. Hintliler yaşadıkları bölge itibariyle Yunanlılara çok uzakta yaşamaktadırlar. Bu yüzden Herodotos onlar hakkındaki bilgilerini daha çok başkalarından duyarak edinmiştir. Hint mitolojisine göre kadın tanrı tarafından yaratılırken toprağın hafifliği, ceylanın bakışı, sisin gözyaşı katılmıştır. Bunlara rüzgarın kararsızlığı, tavşanın ürkekliği eklenmiştir. Üzerine kıymetli taşların sertliğini balın tadını, kaplanın yırtıcılığını, ateşin yakıcılığını kışın soğuşunu, kumrunun sevgisini katmış, karıştırarak tanrı kadını yaratmıştır. Yarattığı kadını erkeğe hediye etmiştir⁷⁰⁶. Görüldüğü gibi iki mitoloji arasında büyük bir fark vardır. Yunan mitolojisi için kadın erkeğe gönderilmiş bir cezadır. Hint mitolojisinde ise tam tersine bir hediyedir. Ancak Yunan kültürü ile beslenen Herodotos’un tarihinde bahsedilen Hintliler bu anlayış farkı yüzünden daha çok hayvan veya ilkel davranışlar sergileyen yaratıklar şeklinde tasvir edilmiştir.

Bütün Hintlilerin ortak yönünün “ *...herkesin gözü önünde çiftleşirler, hayvanlar gibi; derilerinin rengi birbirine benzer ve Ethiopialılarınkine çalar; kadınları gebe bırakan tohumları başka erkeklerinki gibi beyaz değildir, derileri gibi karadır*⁷⁰⁷” diyerek Hintlileri insani özelliklerinden sıyırmıştır. Burada da diğer barbar halklarda yüz kızartıcı bulduğu âdet yaşatılmaktadır. Zira Hintlilerde hayvanlar gibi herkesin gözü önünde çiftleşmektedir. Herodotos’un anlattığı diğer halklarda - Mısırlıların kadın ve erkekler arasındaki cinsiyet rollerinin değişimi de dahil – Hintliler kadar biyolojik bir olağanüstülük durumu yoktur.

Hintlilerin hayvandan daha ileri bir yamyam veya canavar olarak temsil edildiği bir diğer örnekteyse şöyle söylemektedir: “ *Başka Hintliler vardır ki, bunların daha doğusunda yaşarlar, göçebedirler ve çiğ et yerler; adları Padaeilerdir. Şöyle âdetleri vardır derler. İçlerinden birisi kadın yada erkek hastalanınca öldürürler; erkeğe yakın*

⁷⁰⁵ Herodotos, 4. 180.

⁷⁰⁶ Hatice Erdemir, *Tarihsel Gelişim Sürecinde Kadın Hakları*, <http://newsgroups.derkeiler.com/Archive/Soc/soc.culture.ukrainian/2009-04/msg00003.html>, (16.01.2011)

⁷⁰⁷ Herodotos, 3. 101.

*arkadaşı olan erkekler yapar bu işi; derler ki hastalık yağları eritir ve etin tadını bozar; hasta, hasta değilim diye kendini savunur; ama onu dinlemezler, öldürüp afiyetle yerler. Eğer hasta kadınsa gene erkeklerde olduğu gibi yaparlar, kadınlara, hastanın en yakın arkadaşlarına bırakırlar bu işi, boğazını onlar keserler.*⁷⁰⁸” Burada kadın veya erkek ayrımı yapılmadığı görülür. Kim olursa olsun çaresizdir. Bununla birlikte niçin bir kadını bir erkek öldürmemektedir? Bu yüzden hasta bir kadını sadece bir kadının öldürmesi dikkat çekici bir konudur. Bu durum bize mahremiyet düşüncesini anımsatmaktadır.

Hintliler hiç şüphesiz onun aşinalık geliştiremediği en uzak halklardandır. Bu durum onun Hintlilere karşı yabancı ve hayvani özellikler yakıştırmasına neden olmuştur.

2. 10. Trakyalı Kadınlar

Herodotos sözlerine göre yeryüzünde Hintlilerden sonra en kalabalık kavim Trakyalılardır. Ancak bu onların aynı zamanda zayıflıklarıdır. Zira Herodotos’a göre bu kadar insanı tek bir çatı altına toplamak onlar için zordur. Bununla birlikte Trakyalı ulusların gelenekleri neredeyse birbirinin aynıdır.

Trakyalı uluslardan Krestonlulara gelirse onların diğerlerinden ayrıldıkları birkaç nokta vardır. Bunlar Herodotos’un cümleleriyle şöyle özetlenir: “ *Her erkeğin birkaç karısı vardır; bir erkek öldüğü zaman karıları arasında, hangimizi daha çok severdi diye, bir tartışma başlar, dostları da işe karışırlar; seçilen, yani bu seçimle onur kazanmış olan, kadınların ve erkeklerin kutlamaları arasında, mezarın üzerinde yatırılıp boğazı kesilerek öldürülür ve bunu en yakın akrabası yapar; ölüsü erkeğin ölüsüyle birlikte gömülür ve öbürleri kendilerini büyük bir felakete uğramış sayarlar; çünkü bu başarısızlık kadınlar için büyük bir ayıptır.*⁷⁰⁹” Herodotos’un bu pasajından çıkarılabilecek birkaç nokta vardır. Öncelikle Krestonluların çok kadınla evlendiklerini (poligamist) öğrenmekteyiz. Görüldüğü gibi Yunanlılar için babanın kızın çeyizini tedarik etmesi, kızının evliliğini düzenlemesi, kızın meşru çocuklar verebilmesi için bekaretinin gerekli olması gibi durumlar Yunanlılar ve Barbarlar arasındaki zıtlığı ortaya koymaktadır. Örneğin Lykyalılar arasında da annelerinin vasıtasıyla çocuklara vatandaşlık gibi statüleri ile annelerinin isimleri miras kalırdı. Barbarlar ve Yunanlılar

⁷⁰⁸ Herodotos, 3. 99.

⁷⁰⁹ Herodotos, 5. 5.

arasındaki bu büyük farkın başlıca sebebi kuşkusuz önce tek eşlilik sonra da çok eşliliktir⁷¹⁰.

Aynı zamanda Herodotos'un çok kullandığı kadın motifinin de bulunduğunu ve parçada geçen kadınların kocalarıyla birlikte gömülmek için yarıştıklarını da görmekteyiz. Bu sahne bize İskit krallarının öldükten sonra mezarlarının içerisine eşlerinden birisinin konulması sahnesini hatırlatmaktadır⁷¹¹. Krestonlu kadının kocasıyla birlikte ölecek sonsuz bir uykuya ve onura da kavuştuğunu anlamaktayız. Geride kalan kadınlar için durum sadece bir felakettir. Bu çerçevede Krestonlular kadının erdem anlayışı erkekle başlayıp erkekle onunla bitmektedir.

Herodotos öbür Trakyalıların geleneklerini ise ayıplayarak anlatır. Bu gelenekler arasında kadınları ilgilendirenle ise şunlardır: *“çocuklarını yabancılara köle olarak satarlar, kızlarını kapamazlar, istedikleri adama gitmekte serbest bırakırlar, buna karşılık ana babalarından para karşılığında satın aldıklarına göz açtırmazlar...”*⁷¹² Bu cümleleri Herodotos'un sürekli olarak karşılaştığı Yunanlılar ve diğerleri paralelinde değerlendirirsek öncelikle Yunanlıların çocuklarını köle olarak satmadıklarını öğreniriz. Bunu yapan Trakya gelenekleri ise Herodotos'a çok garip gelmektedir. Ancak Herodotos'a daha da garip gelen Trakya geleneği onların kızlarını kapatmamaları ve istedikleri adamlarla evlenmelerine izin vermeleridir. Dolayısıyla ikinci olarak çıkan sonuç ise Yunanlıların kızlarını eve kapattıklarını ve kızların istedikleri adamlarla değil babalarının karar verdiği adamlarla evlendirdikleridir. Doğal olarak bunu yapmayan uluslar Herodotos'un fikir yapısı içerisinde farklı bir tarafa ayrılmaktadır. Bu farklılıkta ötekiler olarak kendilerine yer bulmaktadır.

⁷¹⁰ Herodotos, 1. 173; Pomeroy, *a.g.m.*, s. 354.

⁷¹¹ Herodotos, 4. 71.

⁷¹² Herodotos, 5. 6.

SONUÇ

Geçmişin idealleri üzerinde yükselen medeniyet mirası ile modern tarihin köklerinde hissedilen yansımaları, erkek tutum ve davranışlarının kişiselleştirilmesiyle tarih yazımına da yansımıştır. Bu yüzden kadınlar kendilerini ifade edebilecekleri hemen her alandan tarihte olduğu gibi dışlanmışlardır. Ancak son yüzyılda kadınlar dışlandıkları alanlarda yeniden var olmaya ve dışlanmalarının sebeplerini araştırmaya başlamışlardır. Bu araştırmanın başlangıcını tarihin derinliklerinde aramaya koyulan bir kişi eninde sonunda “tarihin babası” sayılan Herodotos’un gözünden bakmaya ve olup biteni anlamaya çalışacaktır.

Herodotos yazılarını temel olarak iki sınıfa göre yazmıştır. Bunlardan biri kendisinin de dahil olduğu Yunan dünyasıdır. Diğer sınıf ise Yunanlı olmayan bütün ulusların oluşturduğu “ötekiler” grubudur. Yazılarını, Yunanlılık bilinci ile yazan Herodotos’un ötekileri tarif ettiği konulardan biri kadındır. Bu karşılaştırmanın ölçütü ise cinsellik ve ahlâktır. Çünkü ona göre barbarlar ile Yunanlıların en çok ayrıldıkları nokta burasıdır.

Herodotos, bu yazılarında daha çok ötekilerin çok eşliliği, kadınlarını ortak kullanmaları, fahişelik yaptırımları gibi özelliklerinin üzerinde durmuştur. Çünkü bunlar yüz kızartıcı eylemlerdir. Onlar, fahişeliği kutsal bir maske altında sunabilen erdemsiz insanlardır. Ancak bu sınıflandırma Herodotos’un ideal kadını çizmesini de sağlar. Elbette ideal kadın Yunan kadınıdır. Yunan kadını, ötekilerin kadınlarının sahip olduğu özelliklerin tam tersi özelliklere sahiptir. Bu yüzden Herodotos’un, barbar kadını anlattığı sahneleri ters çevirdiğimizde, erkek idealinde yaşayan ve arzu edilen Yunan kadını ile karşılaşırız. Herodotos’un Yunan kadını -özellikle de erdem sahibi olanlar- ilk olarak evinin kadını olma rolünü üstlenmiştir. İkinci ve en önemli görevi ise erkeğinin neslini devam ettirecek çocuklar doğurmak ve onlara bakmaktır. Çoğunlukla da “ana” motifi altında övgülere layık olmuşlardır. Fakat bu analar tamamen Yunanlı erkeğin hükmü altındadır. İdeal olarak tanımlanan kadın için sadece kocası vardır. Hayatında başka bir erkeğe yer yoktur. Bu sınırlandırmalar altında yaşamaksa oldukça zordur. Çünkü Yunan düşüncesinde oluşan genel kanaate göre kadın kocasından başka bir erkekle olmaya her an hazırdır. Bu yüzden belirli kalıplara uyan her kadın, Herodotos için ideal kadın tipini oluşturur.

Pandora'nın öyküsünde olduğu gibi erkekler için bir bela olarak yaratılan kadının, erkekler dünyasında hiçbir şekilde yeri yoktur. Onun başarılı olması sadece bir tesadüf eseridir. Zaten Herodotos'un başarılı olarak nitelendirdiği kadınlar ancak erkeksi özelliklerinden dolayı başarılı olmuşlardır. Bu özellikleri onların erkeklerin bulunduğu statüye erişmelerini sağlayan en önemli etkidir. Bunun dışında kadınlar, her türlü felaket ve yıkımın kaynağıdır. Ancak kadınların, erkeklerle olan ilişkilerini "erk"le ilişkilerinden bağımsız düşünmek zordur. Bu yüzden Herodotos'un pasajlarında genellikle savaşlar kadınlar yüzünden çıkar, devletler de kadınlar yüzünden yıkılır. Herodotos'un dikkat çektiği bu noktalar aslında kadının uzak durulması gereken, tehlikeli varlıklar olduğunu gösteren işaretlerdir. Çünkü Herodotos için kadın şeytani fikirlere ve potansiyele sahip, acıması olmayan varlıklardır. O, hikâyelerinde bir iyi ve kötünün olmasına meraklı bir yazardır. Fakat çoğu şeyden büyük zorluklarla haberdar olduğumuz bir dönemde duyduğumuz yegâne ses olduğu için önemlidir.

ANTİK KAYNAKLAR

- Aiskhlyos, (2013) *Zincire Vurulmuş Prometheus* (çev. A. Erhat - S. Eyüboğlu), Hasan Yücel Serisi 92, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul.
- Aiskhlyos, *Suppliant Women*, <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0016%3Acard%3D274> (02.10.2013).
- Aiskhülos, (2010) *Oresteia (Agamemnon, Adak Sunucular, Eumenidler)*, (çev. Yılmaz Onay), Mitos Boyut Yayınları, İstanbul.
- Aiskhlyos, (1945) *Agamemnon*, (çev. Ahmet Cevat Emre), Milli Eğitim Basımevi, Ankara.
- Aristophanes, (2013) *Eşekarıları, Kadınlar Savaşı ve Diğer Oyunlar*, (çev. Sabahattin Eyüboğlu - Azra Erhat), Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul.
- Aristoteles, (2005) *Atinalıların Devleti*, (çev. Furkan Akderin), Alfa Basım – Yayım Dağıtım, İstanbul.
- Aristoteles, (2009) *Politika*, (çev. Mete Tunçay), Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Arrian, (1983) *Anabasis of Alexander-Books 5-7 Indica*, Harvard University Press, Londra.
- Brecht, Bertolt, (1994) *Sophokles'in Antigone'si*, (çev. Ahmet Cemal), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Demosthenes, *Apollodorus Against Neaera*, <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0080%3Aspeech%3D59%3Asection%3D122> (02.10.2013)
- Euripides, (1943) *Hekabe*, (çev. Hamdi Varoğlu), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Euripides, (1945) *İphigeneia Aulis'te*, (çev. Lamia Kerman), Milli Eğitim Basımevi İstanbul.
- Euripides, (2008) *Troyalı Kadınlar*, (çev. Yılmaz Onay), Mitos Boyut Yayınları, İstanbul.
- Euripides, (2010) *Medea*, (çev. Metin Balay), Mitos Boyut Yayınları, İstanbul.
- Euripides, *Andromache*, <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0090%3Acard%3D183> (02.10.2013)
- Herodotos, (2006) *Tarih*, (çev. Müntekim Ökmen), Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul.
- Hesiodos, (1977) *Hesiodos Eseri ve Kaynakları*, (çev. Sabahattin Eyüboğlu – Azra Erhat), TTK Yayınları, Ankara.
- Hippokrates, *Airs, Waters, Places*, <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0251%3Atext%3DAer.%3Asection%3D17>(02.10.2013).
- Hmeros, (2003) *İlyada*, (çev. A. Erhat-A. Kadir), Can Yayınları, İstanbul.
- Hmeros, (2003) *Odysseia*, (çev. A. Erhat-A. Kadir), Can Yayınları, İstanbul.
- Ksenophon, (1962) *Anabasis*, (çev. Hayrullah Örs), MEB Basımevi İstanbul.
- Ksenophon, (2007) *Kyros'un Eğitimi*, (çev. Furkan Akderin), Alfa Basım Yay., İstanbul.
- Ksenophon, *Constitution of the Lacedaemonians*, <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0210%3Atext%3DConst.+Lac.%3Achapter%3D2%3Asection%3D2> (02.10.2013)
- Platon, (2001) *Timaios*, (çev. Erol Güney- Lütü Ay), Sosyal Yayınları, İstanbul.
- Platon, (2007) *Devlet*, (çev. Hüseyin Demirhan), Palme Yayıncılık, Ankara.
- Platon, (2007) *Yasalar*, (çev. C. Şentuna-S. Babür), Kabcacı Yayınları, İstanbul,
- Plutarkhos, (2002) *Lykurgos'un Hayatı*, (çev. S. Eyüboğlu -V. Günyol), Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul.

- Plutarkhos, (2005) *Yaşamlar 1. Ünlü Yunanlı ve Romalıların Yaşamları*, (çev. Meriç Mete), İdea Yayınevi, İstanbul.
- Sapfo, (2003) *Sapfo'nun Şiirleri*, (çev. Kriton Dinçmen), Arion Yay., İstanbul.
- Sicilyalı Diodoros, *Bibliotheca Historica*, <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A2008.01.0540%3Abook%3D2%3Achapter%3D5%3Asection%3D3> (02.10.2013).
- Sophokles, (1946) *Elektra*, (çev. Azra Erhat) Milli Eğitim Basımevi, Ankara.
- Sophokles, (2010) *Oidipus Kolonos'ta - Trakisli Kadınlar*, (çev. Furkan Akderin), Mitos Boyut Yayınları, İstanbul.
- Strabon, (2000) *Geographika – Antik Anadolu Coğrafyası*, (çev. Adnan Pekman), Arkeoloji ve Sanat Yay., İstanbul.
- Strabon, (1961) *Geography*, (İngilizce çev. H.L. Jones), Loeb Classical Library serisi, Cambridge & Londra.
- Thucydides, (1956) *History of the Peloponnesian Wars*, (İngilizce çev. Charles Forster Smith), Loeb Classical Library serisi, Cambridge & Londra.

MODERN KAYNAKLAR

- Akalın, Ayşegül, (2003) “Eskiçağ’da Grek Kadınının Toplumsal Yaşantısı”, *A.Ü-DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, 21/33, s. 17-47.
- Akgökçe, N., İlyasoğlu, A., Durakbaşa, A. ve Çakır, S., (2001) “Kadın Tarihi Tarihin Neresine Düşüyor?”, *Cogito*, S. 29, s. 254-268.
- Andre – Salvini, Beatrice, (2006) *Babil*, (çev. Ela Uluatam), Dost Kitabevi, Ankara.
- Berktaş, Fatmagül, (2001) “Kadın Tarihi: Yeni Bir Gelecek İçin Geçmişini Geri Almak”, *Cogito*, S. 20, s. 270-282.
- Berktaş, Fatmagül, (2010) *Tarihin Cinsiyeti*, Metis Yayıncılık, İstanbul.
- Bilgin, Nahit, (2004) *Felsefeden Ekonomiye Antik Yunan Dünyası*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- Blank, Horst, (1999) *Eski Yunan ve Roma’da Yaşam*, (çev. İslam Tanrıku), Arion Yayınları, İstanbul.
- Blundell, Sue, (1995) *Women in Ancient Greece*, *British Museum Press*, Londra.
- Bonnard, Andre, (2004) *Antik Yunan Uygarlığı I*, (çev. Kerem Kurtgözü), Evrensel Basım Yay., İstanbul.
- Bonnard, Andre, (2004) *Antik Yunan Uygarlığı II*, (çev. Kerem Kurtgözü), Evrensel Basım Yay., İstanbul.
- Bottéro, Jean, (2005) “İlk Çift: Adem ile Havva”, *Eski Yakındoğu Sümer'den Kutsal Kitap'a*, Dost Kitabevi, Ankara, s. 261-274.
- Bottéro, Jean, (2005) *Eski Yakındoğu Sümer'den Kutsal Kitap'a*, (çev. A. Kahiloğulları vd.), Dost Kitabevi, Ankara.
- Brosius, Maria, (2006) *The Persians*, Routledge, Londra.
- Burn, A. R., (2007) “Persia and The Greeks”, *The Cambridge History of Iran*, Cambridge, s. 292-391.
- Connell, R. W., (1998) *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar*, (çev. Cem Soydemir), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Cook, J.M., (2007) “The Rise of The Achaemenids and Establishment of Their Empire”, *The Cambridge History of Iran*, Cambridge, s. 200-291.
- Çaha, Ömer, (1996) *Sivil Kadın*, (çev. Ertan Özensel), Vadi Yayınları, Ankara.
- Çakır, Serpil, (2011) “Feminist Tarih Yazımı: Tarihin Kadınlar İçin, Kadınlar Tarafından Yeniden İnşası”, *21. Yüzyıla Girerken Türkiye’de Feminist Çalışmalar Prof. Nermin Abadan Urat’a Armağan*, s. 505-533.
- Çay, Abdülhaluk - İlhami Durmuş, (2002) “İskitler”, *Türkler*, c. I, Ankara, s. 575-596.
- Çığ, Muazzez İlmiye, (1999) “Sümer’de Kadın”, *XII TTK Kongresi 12- 16 Eylül 1994*, c. I, Ankara, s. 51-58.
- Davies, J.K., (2006) “Society and Economy”, *The Cambridge Ancient History The Fifth Century B.C.*, c. V, Cambridge, s. 287-305.
- Deighton, Hilary J., (2005) *Eski Atina Yaşantısında Bir Gün*, (çev. Hande Kökten Ersoy), Homer Kitabevi, İstanbul.
- Demir, Muzaffer, (2005) “Eskiçağ Tarih Yazıcılığında Herodotos’un Yeri ve Önemi”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 20/2, s. 59-78.
- Demir, Muzaffer, (2012) “Herodotos ve Yabancı Kültürler: Mısır Örneği”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 27/2, s. 315-338.
- Demir, Muzaffer, (2010) “Herodotos’un Rhodophis Hikayesinin Tarihi Gerçekliği Üzerine Bir Yorum”, *21. Yüzyılın Eşiğinde Kadınlar*, c. V, s. 130-142.
- Demiralp, Didem, (2010) “İlkçağ Anadolu Efsanelerinin “En Güzeli: Troyalı Helena”, *Akademik Bakış*, 4/7, s. 201-213.

- Demiralp, Didem, *Eski Yunan Kültüründe Kadının Yeri*, http://www.akademia.edu/340322/ESKİ_YUNAN_KÜLTÜRÜNDE_KADININ_YERİ (16.01.2011)
- Desplancques, Sophie, (2006) *Antik Mısır*, (çev. İsmail Yerguz), Dost Kitabevi, Ankara.
- Dewald, Carolyn, Kitzinger, R., (2007) “Herodotus, Sophocles, and the Woman Who Wanted Her Brother Saved”, *The Cambridge Companion to Herodotus*, Cambridge, s. 122-129.
- Donovan, Josephine, (2005) *Feminist Teori*, (çev. A. Bora, M. Gevrek, F. Sayılan), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Duby, G., Perrot, M., (2005) “ Kadınların Tarihini Yazmak”, *Kadınların Tarihi (Ana Tanrıçalardan Hıristiyan Azizelere)*, (çev. Ahmet Fethi), c. I., İstanbul, s.9-20.
- Duerr, Hans Peter, (1999) *Çıplaklık ve Utanç, Uygarlaşma Sürecinin Miti*, (çev. T. Onur), Dost Kitabevi, Ankara.
- Durmuş, İlhami ,(2002) “İskitlerin Kimliği”, *Türkler*, c. I, Ankara, s.620-627.
- Durmuş, İlhami,(2002) “Sarmatlar”, *Türkler*, c. I, Ankara, s.637- 647.
- Eliade, Mircea, (2012) *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi*, (çev. Ali Berktay), c. I., Kabalcı Yayınları, İstanbul.
- Erdemir, Hatice, *Tarihsel Gelişim Sürecinde Kadın Hakları*, <http://newsgroups.derkeiler.com/Archive/Soc/soc.culture.ukrainian/200904/msg00003.html> (16.01.2011).
- Erhat, Azra, (2012) *Mitoloji Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Erkızan, H. Nur, (2012) *Aristoteles Yazıları Feminizm ve Aristotelesçi Feminizm Üzerine*, Sentez Yayınları, İstanbul.
- Evans, Richard J., (1999)*Tarihin Savunusu*, (çev. Uygur Kocabaşoğlu), İmge Kitabevi, Ankara.
- Evliya Çelebi b. Derviş Mehmet Zillî, (1999) *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, (Haz. Zekeriya Kurşun-S. Kahraman-Y. Dağlı), c. II., Yapı Kredi Yay., İstanbul.
- Fazlıoğlu, İsmail, (2001) *Eskiçağ'da Dokuma*, Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, İstanbul.
- Foxhall, Lin, (2009) “Gender”, *A Companion to Archaic Greece*, Oxford, s. 483-507.
- Freeman, Charles, (2010) *Mısır, Yunan ve Roma Antik Akdeniz Uygarlıkları*, (çev. Suat Kemal Angı), Dost Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Friedell, Egon, (2004) *Antik Yunan'ın Kültür Tarihi*, (çev. Necati Aça), Dost Kitabevi, Ankara.
- Friedell, Egon, (2006) *Mısır ve Antik Yakındoğu'nun Kültür Tarihi*, (çev. Ersel Kayaoğlu), Dost Kitabevi, Ankara.
- Georgoudi, Stella, (2005) “Bir Anaerkillik Miti Yaratmak”, *Kadınların Tarihi (Ana Tanrıçalardan Hıristiyan Azizelere)*, (çev. Ahmet Fethi), c. I., İstanbul, s. 445 - 457.
- Gezgin, İsmail, (2004) *Aynadaki Herodotos Herodotos'u Yeniden Düşünmek*, Güncel Yayıncılık, İstanbul.
- Gezgin, İsmail, (2010) *Antik Yunan ve Roma Sanatında Cinsellik ve Erotizm*, Alfa Yayınları, İstanbul.
- Graves, Robert, (2012) *Yunan Mitleri*, (çev. Uğur Akpur), Say yayınları, İstanbul.
- Günaltay, M. Şemsettin, (1987) *İran Tarihi*, c. I, S. 9, TTK Yay., Ankara.
- Hart, George, (2010) *Mısır Mitleri*, (çev. M. Sait Türk), Phoenix Yay., Ankara.
- Hartog, François, (1997) *Herodotos'un Aynası*, (çev. E. Özcan), Dost Kitabevi, Ankara.
- Hasanov, Zaur, (2009) *Çar İskitler*, (akt. İlyas Topsakal), Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul.

- Hornung, Erik, (2004) *Ana Hatlarıyla Mısır Tarihi*, (çev. Zehra Aksu Yılmaz), Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- Hornung, Erik, (2004) *Mısır Bilime Giriş*, (çev. Zehra Aksu Yılmaz), Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- Hutton, William, (2008) *Describing Greece Landscape and Literature in the Periegesis of Pausanias*, Cambridge University Press, Cambridge.
- İkram, Salima, (2010) *Ancient Egypt*, Cambridge University Press, Cambridge.
- İplikçioğlu, Bülent, (2007) *Helen ve Roma Tarihinin Ana Hatları*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- Johnson, Janet H., “Women’s Legal Right in Ancient Egypt”, <http://fathom.lib.uchicago.edu/1/777777190170/>, (18.01.2011)
- Just, Roger, (1991) *Women in Athenian Law and Life*, Routledge Classical Studies, Londra.
- Kaçar, Turhan, (1997) “Demokrat Herodotos Herodotos’un Yöntemi ve Temel Düşüncesi”, *Toplumsal Tarih Dergisi*, 7/37, s. 49-53.
- Kalnicka, Zdenka, (2006) “Feminist Metaforlar: Felsefeye Ne Önerebilirler”, *Kadın Çalışmaları Dergisi*, (çev. L. Sunar), S. 1-2, s. 6-17.
- Kennedy, Rick (2004) “Herodotos, Nitocris, and Harmonizing Extraordinary Ancient Women into History”, *Margaret Stevenson for Women’s Studies*, San Diego, s.5- 11.
- Kılıç, Yusuf, Duymuş, H.,(2009) “Eski Mezopotamya’da Din Kadınları (Rahibeler)”, *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13/1, s. 159-178.
- Leduc, Claudine, (2005) “Antik Yunanistan’da Evlilik”, *Kadınların Tarihi (Ana Tanrıçalardan Hıristiyan Azizelere)*, (çev. Ahmet Fethi), c. I., İstanbul, s. 247-300.
- Lefkowitz, Mary, Fant, M., (2005) *Women’s Life In Greece And Rome*, Johns Hopkins University Press, Baltimore.
- Leonard – Hense, (1948) *Helen – Latin Eskiçağ Bilgisi*, (çev. Suad Y. Baydur), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- Levi, Peter, (1987) *Eski Yunan Atlaslı Büyük Uygarlıklar Ansiklopedisi*, (çev. Neşe Erdilek), İletişim Yayınları, c. III, İstanbul.
- Lewis, Sian, (2002) *The Athenian Woman*, Routledge, Londra.
- Lissarrague, François, (2005) “Kadın Figürleri”, *Kadınların Tarihi (Ana Tanrıçalardan Hıristiyan Azizelere)*, (çev. Ahmet Fethi), c. I., İstanbul, s. 151-241.
- Lloyd, Genevieve, (1996) *Erkek Akıl Batı Felsefesinde ‘Erkek’ ve ‘Kadın’*, (çev. Muttalip Özcan), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Lloyd, Seton, (1997) *Türkiye’nin Tarihi Bir Gerginin Gözüyle Anadolu Uygarlıkları*, (çev. Ender Varinlioğlu), Tübitak Yay., Ankara.
- Mackenzie, Donald A., (2011) *Babil ve Asur Mitleri*, (çev. Nisan Benzergil), İlya İzmir Yay., İzmir.
- Mallowan, Max, (2007) “Cyrus The Great”, *The Cambridge History of Iran*, Cambridge, s. 392-419.
- Martin, Thomas R., (2012) *Eski Yunan*, (çev. Ü. Hüsrev Yolsal), Say Yayınları, İstanbul.
- Mccall, Henriatta,(2011) *Mezopotamya Mitleri*, (çev. Bircan Baykara), Phoenix Yay. Ankara.
- Melville, Sarah C., (2007) “Royal Women and the Exercise of Power in the Ancient Near East”, *A Companion to the Ancient Near East*, Oxford, s. 235-244.
- Melykova, A., (2002) “İskitler ve Sarmatlar”, *Erken İç Asya Tarihi*, (çev. İsenbike Togan), İstanbul, s. 141- 166.

- Memiş, Ekrem, (2005) *İskitlerin Tarihi*, Çizgi Kitabevi, Konya.
- Mieroop, Marc van de, (2006) *Antik Yakınoğu'nun Tarihi İ.Ö. 3000-323*, (çev. Sinem Gül), Dost Kitabevi, Ankara.
- Mut, İncilay, (2007) “ Titanlar Çağının Kadın Şairi Sappho ”, *Aktüel Arkeoloji Dergisi*, S. 2, Edirne, s. 31-38.
- Mutluay, Nazmiye, (2007) *Yunan ve Roma Uygarlığında Çocuk*, Ütopya Yayınları, Ankara.
- Narçın, Ali, (2007) *A'dan Z'ye Mısır*, Ozan Yayıncılık, İstanbul.
- Notz, Gisela, (2012) *Feminizm*, (çev. Sinem Derya Çetinkaya), Phonix Yayınevi, Ankara.
- Oates, Joan, (2004) *Babil*, (çev. Fatma Çizmeli), Arkadaş Yayınevi, Ankara.
- Özdemir, Arslan, (2012) Feminizm ve Kadın Sorunu, http://www.ozgur-gundem.com/index.php?haberID=17903&haberBaşlık=%E2%80%98Feminizm%20ve%20kad%C4%B1n%20sorunu%E2%80%99&action=haber_detay&module=nuce&authorName=Dr.%20Arslan%20C3%96ZDEM%C4%B0R&authorID=48 (12.08.2012)
- Patterson, Cynthia, (2007) “Other Sorts : Slavers, Foreigners and Women in Periclean Athens,” *The Cambridge Copmanion To The Age of Pericles*, Cambridge, s. 153-178.
- Pelling, Christopher, (2006) “Aiskhylos’un Persler Oyunu ve Tarih”, *Ankara Üniversitesi DTCF Dergisi*, (çev. Ayşen Sina), 46/1, s.109-136.
- Pomeroy, Sarah B., (2006) “ Women and Ethnicity in Classical Greece Changing the Pradigms ”, *A Companion to The Classical Grek World*, Oxford, s. 350-366.
- Reed, Evelyn, (1994) *Kadının Evrimi Anaerkil Klandan Ataerkil Aileye I*, (çev. Şemsa Yeğın), İstanbul.
- Robins, Gay, (1998) *Women in Ancient Egypt*, British Museum Press, Londra.
- Robson, James, Llewellyn-Jones, L., (2010) *Ctesias’ History of Persia*, Routledge, London.
- Ross, David, (2011) *Aristoteles*, (çev. Ahmet Arslan), Kabalcı Yayınları, İstanbul.
- Roth, Ann Macy, (2007) “Gender Roles in Ancient Egypt”, *A Companion to the Ancient East*, Oxford, s. 227- 234.
- Roux, Georges, (2005) “Doğu’nun Gizemli Kraliçesi Semiramis”, *Eski Yakınoğu Sümer'den Kutsal Kitap'a*, Ankara, s. 150-167.
- Sağlam, Naile, (2007) “Antik Dünyanın Savaşçı Kadınları: Amazonlar”, *Aktüel Arkeoloji Dergisi*, S. 2, s. 8-16.
- Sancar, Serpil, (2003) “ Üniversitede Feminizm: Bağlam, Gündem ve Olanaklar ”, *Toplum ve Bilim Dergisi*, S. 97, s.183-216.
- Schwartz, M., (2007) “The Religion of Achaemenion Iran” *The Cambridge History of Iran*, Cambridge, s. 664-697.
- Scott, Joan Wallach, (2000) “Kadın Tarihi”, *Tarih ve Toplum Dergisi*, (çev. Tansel Güney), 33/195, s. 19-30.
- Selek, Pınar, (2006)“ Feminizme ve Anti-Militarizme İhtiyacımız Var”, *Amargi Dergisi*, S. 2, İstanbul, s. 27-29.
- Sennett, Richard, (2002) *Ten ve Taş*, (çev. Tuncay Birkan), Metis Yayınları, İstanbul.
- Sert, Selehattin, (2009) *Büyük Uygarlıkların Doğuşu*, Ozan Yayıncılık, İstanbul.
- Sevin, Veli, (1982) “ Anadolu’da Pers Egemenliği ”, *Anadolu Uygarlıkları Görsel Anadolu Tarihi Ansiklopedisi*, c. II, Görsel Yay., İstanbul.
- Sevin, Veli, (1982) “ Anadolu’da Yunanlılar ”, *Anadolu Uygarlıkları Görsel Anadolu Tarihi Ansiklopedisi*, c.I, Görsel Yayınları, İstanbul.
- Sevin,Veli, (1982) “ Lydialılar ”, *Anadolu Uygarlıkları Görsel Anadolu Tarihi Ansiklopedisi*, c. II, Görsel Yayınları, İstanbul.

- Sevin,Veli, (1999) *Anadolu Arkeolojisi*, Der Yayınları, İstanbul.
- Shahbazi, A. Shapour, (2012) “The Achaemenid Persian Empire (550-330BCE)”, *The Oxford Handbook of Iranian History*, Oxford, s. 120-141.
- Sina, Ayşen, (2007) “İlkçağ Tarih Yazımının Batı Anadolulu Öncüleri; II – Lydialı Ksanthos”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 26/42, s. 155-177.
- Sissa, Giulia, (2005) “Platon ve Aristoteles’in Cinsiyet Felsefeleri”, *Kadınların Tarihi (Ana Tanrıçalardan Hıristiyan Azizelere)*, (çev. Ahmet Fethi), c. I., İstanbul, s.66-97.
- Smith, J. Moyr, (2013) *Antik Yunan Kadın Kıyafetleri*, (çev. İpek Dağlı), Midas Kitap, Ankara.
- Sulimiski, T., (2007) “The Scyths”, *The Cambridge History of Iran*, c. II, Cambridge, s. 149-199.
- Svehla, Catherine, Euripides Women: The Role of Feminine “Other”, <http://www.catherinesvehla.com./files/euripides-women.pdf>, (13.02.2012)
- TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu,(2011) *Kadına ve Aile Bireylerine Yönelik Şiddet İnceleme Raporu*, 24. Dönem, 2. Yasama Yılı, Ankara.
- Tekçam, Tamay (2007) *Arkeoloji Sözlüğü*, Alfa Yayınları, İstanbul.
- Tekin, Oğuz, (2008) *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Tekin, Oğuz,(2007) *Eski Anadolu ve Trakya*, İletişim Yay., İstanbul.
- Thomson, George, (1995) *Eski Yunan Toplumunu Üstüne İncelemeler Tarih Öncesi Ege*, (çev. Celal Üster), Payel Yayınları, c. I, İstanbul.
- Thomson, George, (2004) *Tragedyanın Kökeni Aiskhylos ve Atina*, (çev. Mehmet H. Doğan), Payel Yayınevi, İstanbul.
- Ulucan, Yusuf, (2004) *Kitab-ı Mukaddes Eski ve Yeni Ahit Doğrular, Ayrılıklar, Çelişkiler*, Değişim Yayınları, İstanbul.
- Ulusoy, Selma, (2011) Kadın Mitosu: Feminizm, <http://www.toplumvesiyaset.com/yaziOku.php?id=1178> (02.05.2012)
- Ünal, Ahmet, (2013) “Amazonların Eski Anadolu Kökenleri hakkında Yeni Kaynak ve Gözlemler”, *Cedrus I*, Antalya, s. 21- 32.
- Vercoutter, Jean, (2005) *Eski Mısır*, (çev. Emine Çaykara), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Weithmann, Michale, (2004) *Xanthippe ve Sokrates - Sokrates'in Karısı*, (çev. Akın Kanat), İlya Yayınları, İzmir.
- Wiesehöfer, Josef, (2003) *Antik Pers Tarihi*, (çev. Mehmet Ali İnci), Telos Yayıncılık, İstanbul.
- Wilkinson, Toby, (2013) *Eski Mısır MÖ 3000'den Kleopatra'ya Bir Uygarlığın Tarihi*, (çev. Ümit Hüsrev Yolsal), Say Yayınları, İstanbul.
- Williamson, Margaret, (1995) “Sappho and the Other Woman”, *Language and Gender*, New York, s. 76-85.
- Yıldırım, Ulfet, (2009) *Kadın ve Süslenme*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Yılmaz, Müjde, “Kadınların Tasviri: Aristophanes'in Lysistrata'sı ve Yunan Kadınlarının Hetairalaştırılması Üzerine”, <http://www.bukak.boun.edu.tr/?p=311> (16.05.2013)
- Zaidman, Luise Bruit, (2005) “Pandora'nın Kızları ve Yunan Kentlerindeki Ritüeller”, *Kadınların Tarihi (Ana Tanrıçalardan Hıristiyan Azizelere)*, (çev. Ahmet Fethi),c. I., İstanbul, s. 341-376.
- Zerman, Ece, (2007) “ Feminist Tarih(çilik) Tarih : Kimin Tarihi? ”, <http://www.feminisite.net/news.php?act=details&nid=259> (02.05.2012)

ÖZGEÇMİŞ

Aysun Payam, 1987 yılında Denizli’de doğdu. Eğitim hayatına Denizli’ye bağlı olan Bekilli ilçesinde başladı. İlkokul üçüncü sınıfa kadar aynı ilçede okuyan Payam, ailesinin Denizli’ye taşınmasıyla eğitimine buradaki çeşitli okullarda devam etti. 2001 yılında girdiği Denizli Lisesinden 2004 yılında mezun oldu. Aynı yıl Pamukkale Üniversitesi Fen - Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümünde eğitim görmeye başladı. 2008 yılında adı geçen bölümü İkinci Öğretim programı birincisi olarak bitirdi. Ertesi yıl, Pamukkale Üniversitesinden Tarih Eğitime yönelik Formasyon diplomasını aldı. Bu tarihten itibaren maddi durumu olmayan öğrencilerin, üniversite sınavına hazırlanabilmeleri için gönüllü olarak verdiği derslerle birlikte çeşitli kurumlarda tarih derslerine girdi. Aysun Payam, 2009 yılından beri Pamukkale Üniversitesi Tarih Anabilim Dalına bağlı Eskiçağ Bölümünde Yüksek Lisans eğitimine devam etmektedir.